

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ORTADOĞU'DA DEVLET-MEZHEP PRAGMATİZMİ
DOĞRULTUSUNDA OLUŞTURULAN POLİTİKALAR:
SURİYE'DE YÖNETİMİ ŞEKİLLENDİREN NUSAYRİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Sevinç ÇİTİL

Danışman
Doç. Dr. Ali YAMAN

BOLU-2013

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Sevinç Çitil'e ait **“Ortadoğu’da Devlet-Mezhep Pragmatizmi Doğrultusunda Politikalar: Suriye’de Yönetimi Şekillendiren Nusayriler”** adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir. 06 / 06 / 2013

Akademik Unvanı ve Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Ali YAMAN

Üye : Doç. Dr. Mehmet DALAR

Üye : Yrd. Doç. Dr. Fatih KONUR

Sosyal Bilimler Enstitüsünün Onayı

Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN METİN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Ortadoğu’da Devlet-Mezhep Pragmatizmi Doğrultusunda Politikalar: Suriye’de Yönetimi Şekillendiren Nusayriler**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının veya bir kısmının bir üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim. 06/06/2013

Sevinç ÇİTİL

ABSTRACT

POLICIES FORMED IN ACCORDANCE WITH STATE-SECT PRAGMATISM IN THE MIDDLE EAST: NUSAYRIS WHO CONTROL POWER

Sevinç ÇİTİL

Master of Arts,

International Relations

Supervisor of Thesis: Assoc. Dr. Ali YAMAN

June, 2013, xi +137 pages

The purpose of this study is to analyze the state-sect conflict on the control of countries, the existence of which cannot be denied in the Middle East, by examining it in the countries in the region in general, and in Syria in particular which has been governed by Nusayris -a minority group- for a period, extending over 40 years.

In this study, the ethnic, religious, cultural and belief systems of Nusayris living in Syria have been examined by considering historical developments beginning with the independence of the country from the French mandate in 1946.

After clarifying the fundamental concepts regarding the Nusayris sect, the political dimension of Nusayris is dwelled on. In this regard the focus is on how Nusayris gained power since the independence of the country, by examining Syria's history from the past to the present. In order to provide a comprehensive outlook on this issue, as the process through which the Nusayris gained political power started with the Baath Party, information on the ideology and ideologists of the party has been furnished.

The Baath Party which was founded and developed during the Hafiz al Assad era has shaped domestic and foreign politics of the country, having received the support of the Sunnis of Syria. In the final section, his successor and son, Bashar al Assad's economic and political policies are scrutinized in the light of the developments in the Middle East which are referred to as the "Arab Spring". Considering all that have a role in the country, it has been concluded that what has been happening in Syria does not have a sectarian dimension but that a variety of factors have an influence on the events as well.

Key Words: Sectarian, Nusayris, The Baath Party, The Muslim Brothers, Arab Nationalism, The Arab Spring, Hafiz al Assad, Bashar al Assad

ÖZET

ORTADOĞU'DA DEVLET-MEZHEP PRAGMATİZMİ DOĞRULTUSUNDA OLUŞTURULAN POLİTİKALAR: SURIYE'DE YÖNETİMİ ŞEKİLLENDİREN NUSAYRİLER

Sevinç ÇİTİL

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali YAMAN

Haziran 2013, xi +137 sayfa

Bu çalışmanın amacı, Ortadoğu'da varlığı inkâr edilemeyen devlet-mezhep çatışmasını, genel anlamda Ortadoğu'daki ülkeler açısından değerlendirip, özelde de 40 yılı aşkın bir süredir azınlık bir grup olan Nusayriler tarafından yönetilen Suriye'yi analiz etmektir.

Bu çalışmada, Suriye'de yaşayan Nusayrilerin etnik, dini, kültürel ve inanç sistemleri, ülkenin 1946 yılında Fransız manda yönetiminden ayrılıp bağımsızlığını kazandığı tarihsel gelişmeler göz önünde tutularak incelenmiştir.

Nusayri mezhebiyle ilgili kavramlara açıklık getirildikten sonra, Nusayrilerin siyasi boyutuna geçilmiştir. Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı dönemden itibaren geçmişten günümüze nasıl siyasi güç kazandığı tarihi süreç ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu konuda kapsamlı bir bilgi sunabilmek için Nusayrilerin somut anlamda siyasi güç kazandığı süreç, Baas Partisi ile başladığından Baas Partisi'nin ideolojisi ve ideologlarına dair bilgilere ağırlık verilmiştir.

Hafız Esad döneminde kurulan ve gelişen Baas Partisi ülkede Sünni kesimin de

desteğini alarak iç ve dış politikada ülkeyi şekillendirmiştir. Son bölümde, halefi olan oğlu Beşar Esad'ın ekonomik ve siyasi politikalarına yer verilip Ortadoğu'da "Arap Baharı" adı altında yaşanan gelişmeler Suriye açısından analiz edilmiştir. Bu doğrultuda Suriye'de yaşananların sadece mezhepsel boyut taşımadığı, diğer birçok faktörün bunda etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mezhepçilik, Nusayrilik, Suriye Baas Partisi, Müslüman Kardeşler, Arap Milliyetçiliği, Arap Baharı, Hafız Esad, Beşar Esad

TEŞEKKÜR

Öncelikle gerek lisans gerekse lisansüstü eğitimim boyunca bana güler yüzüyle destek veren, her sorunumda çözüm için elinden gelen her şeyi yapan danışmanım Sayın Doç. Dr. Ali YAMAN'a ve değerli hocam Mehmet DALAR'a sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca Prof. Dr. Ali GÜLER ve Yrd. Doç. Dr. Kadir Vefa TEZEL'e ilgilerinden dolayı teşekkür ederim.

Hayatım boyunca değerli bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, ilkokul olmak üzere hayatımın öğretmeni olan ve her zaman yoluma ışık tutan emektar babama, bu süreçte benim her türlü sorunumda ilk danışmanım olan ve sınımsız yüreğiyle yanımda olan anneme ve biricik kardeşim Kaan'a çok teşekkür ederim. Abuzer Yıldırım'a da desteğinden dolayı şükranlarımı sunarım.

Ayrıca desteğini benden esirgemeyen arkadaşlarım Gül ÖZDEMİR ve Melek DEMİR'e, hayatımda tanıdığımı çok memnun olduğum, en zor sürecimde özgün fikirleri ile bana yardımcı olan sevgili arkadaşım Saadet USTAOĞLU'na teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

*...Ortadoğu'da barış ve istikrarı sağlamanın
dış güçlerin emellerine hizmet olmadığı gören tüm insanlığa...*

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN METİN.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖZET.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER DİZİNİ.....	x

BÖLÜM I

1. GİRİŞ.....	1
----------------------	----------

BÖLÜM II

2. ORTADOĞU'DA DEVLET, ETNİSİTE VE MEZHEP İLİŞKİSİNİN SİYASİ BOYUTLARI.....	4
--	----------

BÖLÜM III

3. SURİYE NUSAYRİLERİ.....	18
3.1. Nusayri Kimliğinin Etnik Yapısı.....	18
3.1.1. Etnik köken.....	18
3.2. Tarihsel Arkaplan.....	24
3.2.1. Oluşum sürecinde Nusayrilik.....	24
3.2.2. Osmanlı döneminden günümüze Nusayri tarihi.....	27
3.3. Nusayrilikte Dinsel ve Kültürel Yapı.....	32
3.4. Nusayriliğin Diğer Mezheplerle Bağlantısı.....	39
3.4.1. Çokkültürlülük ve toplumsal yapıya etkileri.....	39
3.4.2. Anadolu Aleviliği–Nusayrilik benzerlikler ve farklılıklar.....	40

BÖLÜM IV

4. NUSAYRİLİK-SİYASET İLİŞKİSİ.....	47
4.1. Suriye Siyasi Tarihine Genel Bakış.....	47

4.1.1. Fransız manda yönetimi (1921-1939).....	53
4.1.2. II. Dünya Savaşı'nda Suriye ve Alman etkisi.....	58
4.2. Baas Rejimi İdeolojisi ve Faaliyetleri.....	61
4.2.1. Baas rejimi döneminde mezhep ve aşirete dayalı düzenlemeler (Ordu- iktidar ilişkisi)	73
4.2.2. Suriye'deki Müslüman Kardeşlerin Baas rejimine karşı tutumu.....	78
4.3. Geleneksel Baas ve Neo-Baas'ın Dönüşümü.....	80
 BÖLÜM V	
5. HAFIZ ESAD DÖNEMİNDE YAŞANAN GELİŞMELER.....	85
5.1. 1970-1990 Dönemi Süresince Uygulanan Siyasi ve Mezhepsel Faaliyetler....	85
5.1.1. 1970- 1990 Hafız Esad döneminde yaşanan ekonomik gelişmeler.....	91
 BÖLÜM VI	
6. BEŞAR ESAD DÖNEMİ (2000-20---)	95
6.1. Beşar Esad Döneminde Uygulanan Siyasi, Ekonomik Politikalar.....	95
6.2. 2011-2013 Döneminde Suriye'de Yaşanan Gelişmeler.....	106
6.2.1. “Arap Baharı”nın Suriye'ye etkisi.....	106
 SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	121
KAYNAKÇA.....	124

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Bu çalışma, Arap dünyasında var olan siyasi eğilimleri ve gelişmeleri; mezhepçilik, kabilecilik, aşiretler, sınıf çatışması, mezhep çatışması gibi kavramları göz önüne alarak, Suriye'nin geçmişten günümüze yaşadığı dönüşümü konu edinmiştir. Birinci bölümde, giriş kısmına yer verilerek genel bir inceleme yapıldıktan sonra, ikinci bölümde Ortadoğu'nun mezhepsel yapısına dair genel bir değerlendirme yapılarak Ortadoğu'da var olan devlet sistemi, etnik yapı, ülkelerin sahip olduğu devlet yapılanmalarının siyasi kararlarına nasıl yön verdiğine dair değerlendirmeler yapılmıştır.

Suriye'de gücü elinde tutan ve siyasetin işleyişine yön veren farklı bir yapı söz konusu olduğu için yönetimi uzun süre elinde bulunduran Nusayriler, postmodernizm söyleminin önemli dayanağı olarak bilinen kimlik metaforu üzerinden analiz edilmiştir. Modern Ortadoğu'nun kilit ülkelerinden biri olan Suriye, dini ve etnik yapı bakımından çeşitliliği barındıran bir ülke konumundadır. Bu çeşitlilik, tarihsel süreç içinde ülkenin bütünlüğünü hem etnik hem de dinsel açıdan tehdit etmiştir. Özellikle 19. ve 20. yüzyılda Fransa, İngiltere ve Rusya gibi ülkeler bölgenin sahip olduğu bu etnik ve dini zenginlikleri kendi çıkarları doğrultusunda kullandılar. Bu sebepten dolayı, Suriye'deki yönetimin devlet-mezhep pragmatizmi doğrultusunda yaptığı iddia edilen uygulamalarının geniş perspektifte ele alınması için ülkenin etnik ve dinsel yapısına ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Bir ülkeyi tanımanın en öncelikli yolu, o ülkede yaşayan halkın dinsel, siyasi ve etnik yapısını iyi tanımaktan geçer. Bu yüzden üçüncü bölümde, etnik kavramının temelini oluşturan “soy, dil ve kültür” (Fenton, 2001: 8) bu çalışmanın önemli üç

bileşeni olarak kabul edilmiştir. Suriye’de yaşayan Nusayri azınlığın siyaset ile olan ilişkisine yoğunlaşmak temel amaç olsa da, ülkede yaşanan gelişmeleri geniş açıdan değerlendirmek adına ülkenin etnik, dinsel ve kültürel kimliği bu bölümünün ana temaları olmuştur. Burada tümevarım yöntemi takip edilmiştir. Öncelikle yönetimi uzun süre elinde tutan Nusayri azınlık, bu üç bileşen çerçevesinde ayrıntısıyla anlatılmıştır. Etimolojik anlamda nereden geldikleri konusunda uzlaşamayan bu topluluğun etnik ve dini kimliği, Türk yazarların kitaplarının yanısıra, İngiliz, Amerikan ve Fransız kaynaklarından alınan bilgilerle ifade edilmiştir.

Nusayrilikle ilgili yapılan çalışmaların temel eksikliğine baktığımızda, bu topluluk hakkında verilen bilgiler yazarların kendi fikirlerine dayalı ithamlarından öteye gidememiştir (Keser, 2011: 3). Ayrıca Nusayriliği anlatan kaynakların çok az oluşu, birincil kaynaklardan öte ikincil kaynaklara ulaşmamıza neden olmuştur. Nusayri inancının “sapkın, heretik ve aşırı” (Keser, 2011:3) olduğuna dair kişisel ifadelerden uzak durularak, bu inanışa dair bilgiler önemli Nusayri aydınlarının ve din adamlarının düşünceleriyle de açıklanmaya çalışılmıştır. Yine bu topluluğa dair bilinen yanlış kanılardan biri, bunların Anadolu Alevileri ve Şiilerle özdeşleştirilmeleridir. Bu hatanın giderilmesi adına bu inanışların benzerlikleri ve farklılıklarına değinilmiştir. Bu çalışmanın, Nusayriler adına önyargıları kıracağını ve bu toplumun her yönden tanınmasını sağlayacağını düşünüyorum. Ayrıca çalışmanın sadece Suriye’deki Nusayrileri değil, Anadolu’da yaşayan Nusayrileri de tanıma adına faydalı olacağı kanısındayım.

Dördüncü bölümde, Nusayriler siyasi boyutta değerlendirilerek, bu topluluğun hangi aşamalardan geçtikten sonra yönetimi ele geçirdiklerine dair çeşitli varsayımlarda bulunulmuştur. Fransız manda yönetiminden sonra bağımsızlığını kazanan Suriye, Baas Partisi’nin kurulmasıyla birlikte Nusayri azınlığın aktif politikasına tanık olmuştur. Öncelikle bir siyasi hareket olarak kurulan bu parti, Suriye’nin Fransız manda yönetimi altındaki döneminden sonra ülkeye en büyük dönüşümlerden birini yaşatmıştır. Bu nedenle Baas Partisi’ni tanımak adına ideolojisine, temel ilkelerine, ideologlarına ayrıntılı şekilde yer verilmiştir. Baas iktidarının geçmişteki uygulamaları, mezhepsel hizipleşmenin yaşanıp yaşanmadığı gibi konulara ağırlık verilerek Suriye’nin nasıl bir

dönüşüme uğradığı bu analizler çerçevesinde ifade edilmiştir. Ülkede şu an yaşanan gelişmelerle Baas Partisi'nin geçmişten günümüze uyguladığı politikalar nedensellik bağı kurularak açıklığa kavuşturulmuştur. Ülkede ciddi anlamda mezhepçilik yaşanıp yaşanmadığı ve bu tarz uygulamalarda Baas Partisi'nin rolünü anlamak için özellikle orduda yaşanan hizipleşme ve kadrolara Nusayrilerin yerleştirilmesi gibi konulara değinilmiştir. Çalışmada savunulan temel nokta, Baas rejiminin dinsel temele dayalı bir mezhepleşme politikası gütmeyeceğidir. Ülkede mezhep ve aşirete dayalı uygulamalar ordu-iktidar ilişkisinde göze çarpmaktadır. Özellikle 1963 darbesinden sonra orduda yaşanan tasfiyeler neticesinde, Nusayri kesiminin daha çok göze battığını söyleyebiliriz. Bu çalışmada olayları tek yönlü görmemek adına Sünni kesimin Baas rejimine karşı düşüncelerine ve isteklerine de yer verilmiştir.

Beşinci bölümde, Suriye'de Hafız Esad döneminde mezhepçilik ruhu adına ne tür uygulamalar yapıldı ve Hafız Esad'ın Sünniler'e karşı tutumu nasıldı bu konulara daha çok ağırlık verilmeye çalışılmıştır. Gücünün meşruiyetini Baas rejiminden alan Hafız Esad, Parti aracılığıyla halkı kontrol altına almayı başarmıştır. Bu döneme yer verilmesinin sebebi günümüzü daha net analiz edebilmek içindir.

Altıncı bölümde ise, Beşar Esad'ın iktidara geldiği andan itibaren uyguladığı ekonomik, siyasi reformlar ayrıntısıyla ele alınmıştır. Burada temel amaç, günümüzde yaşanan ve "Arap Baharı" adı verilen sürecin bir parçası olan Suriye'nin karşı karşıya olduğu sorunlar, diğer Ortadoğu ülkelerinde yaşanan gelişmelerle karşılaştırmalı olarak anlatılmıştır. Ülkede yaşanan gelişmelerin sadece mezhepsel temelli olmadığı, dış güçlerin Suriye üzerindeki emellerinin de bunda büyük etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

BÖLÜM II

2. ORTADOĞU'DA DEVLET, ETNİSİTE VE MEZHEP İLİŞKİSİNİN SİYASİ BOYUTLARI

Ortadoğu, tarihin ilk devirlerinden itibaren genel olarak Doğu diye adlandırılan ve büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmış büyük bir coğrafyadır. Büyük nüfus kitleleri, büyük ordular, büyük imparatorlukların kurulduğu bu coğrafyada uzun süren siyasi ve askeri mücadeleler de yaşanmış bunun sonucunda da güvensiz, parçalanmış toplum yapıları ortaya çıkmıştır (Atlıoğlu, 2007: 16-18). Zaten burada ulus adı altında güçlü merkezi devletlerin oluşumunun çok zaman aldığı ortadadır.

Siyasetin odaklaştığı bir mekân olarak kabul edilen devlet, yönetenlerin yönetilenlere karşı en üstün bir biçimde yaptırımını uyguladığı bir kavramdır. XX. yüzyılda birer ulus devlet biçiminde siyasal örgütlenmelerini gerçekleştirmiş olan Ortadoğu'da ilk göze çarpan şey, Ortadoğu toplumlarındaki kabilelerin “devletimsi” (Vergin, 2010: 40) bir oluşuma tanıklık etmesidir. Burada “devletimsi” ifadesiyle anlatılmak istenen uzun süreli, kalıcı ve merkezileşmiş bir siyasal gücün ortaya çıkmasıdır (Vergin, 2010: 32-41).

Devlet modelini oluştururken özellikle Araplar; aileler, aşiretler, farklı mezhepsel ve etnik grupları birarada oluşturan yapay devlet modelleri ortaya çıkardılar. Yönetim modelleri de doğal olarak buna göre şekillenmiştir. Arap dünyasında devletin ulusu inşa etmekteki başarısı sağlanamadığından dolayı ancak 1945 yılından sonra Araplar, hızlı bir ulus devlet oluşturma sürecine girebilmiştir. Bunu yaparken temel argümanları Pan-Arabizm, Sosyalizm gibi ideolojiler olmuştur. Ortadoğu'da yaşanan bu süreç içerisinde sistemleşen ‘Totaliter- Bürokratik Diktatörlükler’ ve ‘Geleneksel Dini Monarşiler’ (Atlıoğlu, 2007: 18-19) hâkim oldu. Bu tarz modellere özellikle seküler,

milliyetçi ve sosyalist ilkelere bağlı kalmak isteyen totaliter iktidar ve partilerin siyasete yön verdiği Mısır, Suriye, Irak tarzı ülkelerde rastlanmaktadır. Çünkü bahsedilen bu ülkelerde devlet, modernleşme politikasını sivil ve askeri bürokrasi kullanarak gerçekleştirmiştir (Atlıoğlu, 2007: 19). Ortadoğu’da devlet oluşumunu daha netleştirmek adına Nettl, 1968 yılında “revizyonist” ve Neo-klasik” bakış tarzıyla yazdığı kitabında devleti, soya dayanan bir kavrama sıkıştırmak yerine onun önemine vurgu yapar. Bu yüzden devletlik veya devlet olmanın kendine özgü değişken yapısını vurgulamak adına dört maddeden oluşan bir analiz yapmıştır.

- 1.“Kabul edilebilirliği genelleştirmek için birtakım işlevleri ve yapıları özetleyecek bir ortaklık olarak devlet;
- 2.Uluslararası ilişkiler alanında temel, indirgenemez birim olarak devlet;
- 3.Toplumsal genelliğin özetleyici kavramı olduğu gibi özerk kollektifin yansıması olarak devlet;
- 4.Sosyo-kültürel fenomen olarak devlet.”¹ (Ben-Dor, 2004: 127)

Ben-Dor’un da dediği gibi, Ortadoğu’da “devletlik (statehood)” oldukça karmaşık bir fenomendir. Burada postkolonyal bir devletlik kavramından bahsetmek daha mantıklı olacaktır. Nitekim Avrupalılar, Ortadoğu’da politikalarını oluştururken öncelikle kendilerine özgü bir radikal politikayla süslenmiş bir milliyetçilik güdüsünü buraya aşılama çalıştılar ve böylelikle Ortadoğu halkları devlet yapısı, ulus fikrini bu mantaliteye sahip olarak miras aldılar. Arap dünyası, devleti totaliter özellikler gösteren dini-kültürel sistemlerle türeyen toplumsal radikalizm ve devrimci fikirlerle yoğrulmuş bir milliyetçilik duygusuyla şekillendirmiştir. Bu bağlamda devlete en çok benzeyen Ortadoğu ülkesi şüphesiz Mısır olmuştur. Mısır, diğer Arap devletlerinden daha yüksek bir devletlik düzeyine sahiptir. Çünkü burada devlet daha denetlenebilir, merkezi ve homojen bir yapıya sahiptir (Ben-Dor, 2004: 129).

Bozarslan’a göre, Ortadoğu’da devlet monolitik bir yapıya sahip olamamıştır.

¹ Nettl’nin 1968 yılında yazdığı “On the Science of the State” adlı kitabından alıntı yapılmıştır. Nettl, bu kitabında devlet kavramını karşılaştırmalı analiz yöntemiyle inceleyerek kavramsal ve tanımsal problemlerin giderilmesi adına çalışmalar yapmıştır. “Devletlik” kavramı devlet olma durumu olarak kullanılmıştır. Ortadoğu’daki devlet anlayışı bahsedilen dördüncü maddeyle özdeşleştirilmeye çalışılmıştır (Ben-Dor, 2004: 126-127).

Burada yatan temel faktör ise devlet içinde var olan iktidar odaklarının çoğulluğudur. Ortadoğu’da güçlü bir zor aygıtına sahip olan “ceberrut”² devlet meşruiyeti toplum tarafından tartışılmayan, kuralları önceden bilinmeyen bir oyunda kartların mübah haline geldiği bir sistemdir. Ortadoğu’da siyasal rejim denilen sistemde, ilk akla gelen şey “devlet” denilen anlayışın olağandışılığıdır (Bozarslan, <http://www.birikimdergisi.com>, 18.01.2013’te erişildi). Devlet gücü, yıkıcı bir çoğunlukla siyasi gücü elinde bulunduran bir azınlığın elindedir (Atlıoğlu, 2007: 19). Ortadoğu’da devlet ve siyasal iktidar birbiriyle adeta özdeşleştirilmiştir. Nitekim Ortadoğu halkı, devleti çoğu zaman kutsal, dokunulmaz, erişilmez bir varlık olarak benimsenmiş ve ülkeyi yönetme görevinin bir kişiye, zümreye verilmiş olan kutsal bir görev olarak görülmüştür (Atlıoğlu, 2006: 9)

Ortadoğu’yu şekillendiren diğer bir faktör olarak etnik unsuru da göz ardı etmememiz gerekir. Ortadoğu’da yaşanan etnik politikaların köklü değişimlerini dört ana evrede ele alacak olursak, ilk evrede, I. Dünya Savaşı’nın geleneksel düzenin yıkılmasına etkileridir. Osmanlı egemenliğinin hâkim olduğu bu topraklar artık yavaş yavaş çözülmeye maruz kaldı. Osmanlı’nın dini birleşme ve bütünleşme tarzında oluşturduğu bu yönetim biçiminde etnik kimlik marjinal bir rol oynamıştır. İkinci evrede, yeni bir devlet sisteminin oluşumu göze çarpar. Örneğin: Türkiye ve İran’da ulus-devlet olma çabaları, Arap dünyasında da Mısır’ı buna dâhil edebiliriz. Bu süreçte etnisiteye dair problemler daha belirleyici hale gelmiştir. Çünkü yeni oluşan devletler parçalardan oluşuyordu. Nitekim Arap dünyasında Arap milliyetçiliği temelinde yönetimler oluşturuldu ve oluşturulan bu yönetimlerin çoğunluğu Arap-Sünni kurumsallaştırılmasına dayandırıldığı için ileride değineceğimiz mezhepsel çatışmaların da oluşumuna zemin hazırlamıştır (Esman ve Rabinovich, 2004: 19-22). Üçüncü evrede, etnik çatışmaların öneminin azaldığını daha çok İngilizler ve Fransızların hâkimiyetinde şekillenen bir Ortadoğu söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Günümüze daha yakın tarihlerde 1950’li, 1960’lı yıllar Ortadoğusu, daha çok çarpışmalar, derin, köklü değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Etnik meseleler dâhilinde Irak’ta Kürt ayrımcılığı, Lübnan iç savaşı, Suriye’deki Dürzî hareketlenmeleri etkili olmuştur. Son evrede ise,

² Ceberrut devlet: baskıcı, despot, içine kapanık bir yönetim biçimini ısrarla sürdüren devlet. Birikim dergisi 129. sayıda Hamit Bozarslan Ortadoğu’daki devlet yapılanmasını bu şekilde ifade etmiştir.

etnisite problemlerinin yine önem kazandığını ve bütün bölgeye hızla yayıldığını söyleyebiliriz. Ortadoğu’da yaşanan ve etnik boyut kazanan olayların genelinde resmi sürgitlik ve dış güçlerin rahatsızlık yaratan faaliyetleri etkin olmuştur. Batı’nın bu çerçevede oynadığı rol neydi? Etnik çerçevede bakıldığında azınlıklar ve bunun karşısı olan çoğunluklar kavramının Batı’dan kazanılan “halk egemenliği” ve “milliyetçilik” gibi politik fikirlerle süsleyerek sisteme dâhil edilmesidir. Bu fikirler doğrultusunda Ortadoğu’da oluşan yeni devletler birleştirici-yapıcı unsurdan yoksun bir milliyetçilik ilkesiyle şekillenmiştir (Kedourie, 2004: 50- 53). Ortadoğu’da belirlenen bu sistemlerle beraber sık sık gelişen sınıflararası çatışmalar sonradan dinsel, dini gruplar arası hatta aşırı milliyetçi bir biçime dönüşmüştür. Bu bölgede etnik ve dini grupların farklılıklarının sağladığı şiddet ortamı, Üçüncü Dünyanın diğer bölgelerinde de görüldüğü gibi burada sömürge öncesi tarihsel kalıntılar daha sonraki sömürgeci ve çağdaş dönemlere ait toplumsal ve siyasi bölünmelerin birleşiminden doğmuştur. Sömürgeci yönetimlerin, bu süreçte hala günümüzde de etkin şekilde oynadığı rol şu şekildedir: Bir grubun geçmişini yücelterek, diğerlerini ötekileştirmeye çalışarak, kendine düşman eden milliyetçilik fikirlerini körüklemek ve bölücü faaliyetlere bu şekilde önderlik etmektir (Halliday, 1998: 50-51).

Ortadoğu’da otoriter devlet yapısı, etnik çatışmalar ve dış güçlerin etkisi “milliyetçilik” ve “sosyalizm” adı altında Ortadoğu’yu şekillendirdi. Bu iki ideoloji zaman zaman büyük değişimlere yol açsa da yüzyıl sonuna gelindiğinde çekiciliklerinin azaldığı ortadadır. Öncelikle Sovyetler’in çöküşü ve sosyalizmin itibarını kaybedişi, sonrasında amacına ulaşan milliyetçilik özellikle, tam bağımsızlığın elde edilmesiyle özgürlük ve bağımsızlığın aynı şey olmadığı anlaşılınca itibarı düşen milliyetçi hedefler, hep bir dönüşüme uğrayarak Ortadoğu siyasetine yön vermiştir (Lewis, 1995). Bu yetersizliklerle birlikte kuruluş ve inşa halindeki devletler, “milliyetçiliği” dinle meşrulaştırmaya ve bunu dini milli bir kimliğin bir parçası olarak görerek, politikalarına, söylemlerine dâhil etmeyi uygun bulmuştur (Bozarslan, <http://www.birikimdergisi.com>, 18.01.2013’te erişildi).

Yaşanan önemli olaylar neticesinde tarihi süreçte milliyetçiliğin öneminin azalması ve yerine Siyasal İslamın etkin rol oynaması 1959 ve 1960’lardan sonra

yaşanan gelişmelerle somutlaştırılabilir. Özellikle 1967Arap-İsrail Savaşı bu noktada Ortadoğu politikasının dönüm noktasını oluşturmaktadır. 1967 yenilgisi, bütün Arap ülkelerinde bir meşruiyet krizi olarak kabul edilmiş, İsrail karşısında alınan bu yenilgi müslümanlar arasında yalnızlık ve çaresizlik duygularının yoğun biçimde hissedilmesine neden olmuştur. Alınan yenilgiler siyasal elitlerin gayri-İslami tavırlarına ve milliyetçilik ideolojisinin Arap Ortadoğusu bağlamında geçersizliğine bağlanmıştır. Bu egemen milliyetçilik söylemlerinin sorgulanmasıyla beraber, yeni bir siyasal kimlik arayışına gidilmiştir. Bu süreçte sömürge yönetimine ve Batılılaşmış elitlerin dayatmalarına karşılık olarak kültürel mirasa geri dönüş bağlamında bir tür olarak nitelendirilebilecek “İslamcılık”, “Siyasal İslam” gibi kavramlar etkin rol oynamaya başlamıştır. Ayrıca Siyasal İslam, devlet kademelerindeki yolsuzluk, suistimal, rüşvet ve devletin baskısına karşı bir reaksiyon olarak kitlesel anlamda büyük bir destek görmüştür. 1970’lerde bölgesel gelişmeler ve özellikle 1979 İran Devrimi’nin zaferiyle, baskıcı siyasal rejimlere ve bölgede önemli rol oynayan dış güçlere karşı bir başkaldırı ideolojisi olarak Siyasal İslam yeni bir boyut kazanmıştır (Dağı, 2002: 32-36).

Tarihe bakıldığında, İslam dünyasının yaşadığı krizler, kendilerinin kültürel cevap üretme gereksinimi ve İslami köktencilğin belirli aralıklarla ortaya çıkmasının önemli göstergesidir. İran’da İslam Devrimi, Mekke’de Kabe’nin işgali, Suudi Arabistan’ın doğu bölgesinde yaşanan kargaşalar, Suriye Baas Partisi’ne başlatılan isyanlar, yine aynı şekilde Irak Baas rejimine karşı silahlı muhalefet, Cezayir, Tunus, Fas’ta yaşanan ayaklanma ve nihayet günümüzde “Arap Baharı” adı altında yaşananlar da dâhil İslami köktencilğin son asır ve önceki dönemler boyunca evrimini şekillendirecek biçimde sosyo-politik süreci nasıl ısrarlılıkla yönettiğinin kanıtlarıdır (Dökmeciyan, 2003: 15-16). Örneklerde de görüldüğü gibi İslam, Siyaset ve Devrim üçlüsü sisteme başkaldırının içiçe geçtiği “modern” süreci açıklamakta başrolü oynamaktadır (Dağı, 2002: 17). Ortadoğu tarihte ilk defa İslam, Siyaset ve Devrim üçlüsünün ideolojik ve kitlesel hareketlerine önemli etkileriyle karşı karşıya kalmıştır. Bunun en açık örneği 1979 İran Devrimi’dir. Çünkü bu devrimle hem anti-modernizmin derin köklerine hem de bu bahsedilen üçlünün oluşan yeni toplumsal dönüşümlerde etkin rol oynadığını söyleyebiliriz (Dağı, 2002: 16). Lewis de bu konuda aynı görüşlere

sahiptir. Lewis, İslam'ın her zaman siyasi bir potansiyel taşıdığını fakat bunun İran Devrimi'ne kadar farkedilmediğini müslümanların kimlik, tutum ve davranışlarında her zaman İslamı referans aldıklarını ileri sürerek; laiklik, ulus-devlet, milliyetçilik, demokrasi gibi kavramların Ortadoğu'da "öz" de yabancı kalacağını ifade etmektedir (Lewis, 1976, aktaran: Dağı, 2001: 23).

İslami köktencilik büyük bir sosyo-politik güç olmasıyla birlikte Arap rejimlerinde görülmemiş meydan okumalar oluşmuştur. Bunda en temel rolü üstlenenler de mezhepsel çatışmalar ve mezheplerin kendilerine has siyasi doktrinleridir. Mezhepleri, siyasi konjonktürde incelemiden önce Ortadoğu'da Arap rejimlerinin nasıl gruplandıklarını ve hangi özelliklere sahip olduklarını vurgulamamız gerekiyor. Dökmeciyan, Arap rejimlerini dört kategoride inceleme gereği duymuştur. Bunlar;

1. "İslami Köktencilik,
2. İslami Pasiflik/Laiklik,
3. Sosyal Radikalizm,
4. Sosyal Muhafazakârlık" (Dökmeciyan, 2003: 96-97)

Mezhepleşmenin ülkelerde nasıl bir etki yarattığına dair yorumlar yapmak adına her kategoriden birkaç ülke örnek vermek gerekmektedir. Örneğin: Muhafazakar İslami bir devlet olan Suudi Arabistan; Radikal İslami devlet İran; Laik/Tavizkar ülke olarak Suriye, Irak, Mısır ve son olarak Laik Muhafazakar Lübnan (Dökmeciyan, 2003: 97).

Ortadoğu'da devlet yapılanması, etnisite, milliyetçilik Siyasal İslam yanında mezhepleşme, özellikle günümüz Suriyesini analiz etmede önemli kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ortadoğuda devlet-mezhep ilişkisinin varlığını somutlandırmak adına Sünni İslamcı devlet perspektifleri ve Şii devletin yapılanmasını çok iyi analiz etmek gerekmektedir. Bu açıdan Arap dünyasına ilişkin siyasi ve sosyal analizlerde mezhep, bölge, aşiret kategorilerinin kolaylıkla örtüşmesine rağmen hangisinin ağırlıklı rol oynadığı tartışma konusu olmuştur. Hatta bu kavramlar Arap dünyasındaki siyasi eğilimleri açıklarken rastgele, terimlere herhangi bir açıklama getirilmeden ifade edilmektedir (Dam, 2000: 34-35). Özellikle Suriye'yi analiz ederken kent-kırsal kesimin

arasındaki ayrılıkların mezhepsel boyutunu ele almak gerekmektedir.

Dinsel açıdan mezheplere genel bir bakış yapacak olursak; Mezhep, kelime anlamı olarak gidilen yol demektir. Kendi içinde tutarlı bir düşünce sistemine sahip olduğu kabul edilen itikadi ve fıkhi bir doktrindir (Candan, 2011: 15). Bir mezhep belirli bir zaman diliminde ve mekânda, bir kişi veya grubun etrafında gelişir (Öz, 2012: 36). Dinin ihtilafsız ve kesin olan esasları dışındaki itikadi, siyasi ve fıkhi ekolleri açıklığa kavuşturmak için kullanılmaktadır. Mezhep, sadece teolojik, nazari ve fıkri anlamda değil, sosyolojik açıdan da bir anlam ifade etmektedir. Mezhep, kesin delillerle sabit olan ana prensiplerde değil, tali konularda cereyan ettiği için bir mezhebin tamamen dinle özdeşleştirilmesi, ikisinin de aynı şeymiş gibi ifade edilmesi isabetli bir düşünce tarzı olamaz. İşte mezhep konusunda yaşanan tartışmaların ve kavgaların bir nedeni de mezhebin dinle aynileştirilmesi, hatta bazen dinin üzerinde tutulmasından da kaynaklanmaktadır (Öz, 2012: 73-76).

Farklı düşünce tarzları ve yorumları dâhilinde Ortadoğu’da birbirinden farklı birçok mezhep ortaya çıkmıştır. İslam’ın Sünni yorumuna göre; Hanbelî, Maliki, Hanefi ve Şafî mezhepleri dört ana mezhep olarak kabul edilir (Eyüboğlu, 261). Yine Sünni yorumlamalar dâhilinde Ortadoğu’nun çeşitli ülkelerinde benimsenen bu ana mezhepler dışında karşıt mezhepler olarak adlandırılan mezhepler de söz konusudur. Bunlar, Sünniliğin benimsediği ilkeler dışında kalan mezheplerdir (Eyüboğlu, 2012).

Mezhepler konusuna değinmemizin asıl amacı, Ortadoğu’daki siyasi gelişmeleri analiz etmek ve anlamak için, mezhep farklılıklarını ele alan yeni yaklaşımların da ortaya çıkmasıyla beraber, olayları mezhepsel temelde de anlamlandırmaya gerek duyulmasındandır. Bilindiği gibi mezhepler sadece dini faktörlü değildir, siyasi bir rol de oynamaktadır. Özellikle mezhep temelli yaklaşımlar, Amerikan müdahalesi sonrası Irak’ta ortaya çıkan Şii-Sünni mücadelesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Şu gerçek göz ardı edilemez: Günümüz de temel alındığında Ortadoğu’da birçok ülke mezhepler arasındaki bu mücadeleye tanıklık etmektedir. Bölge siyasetinde mezhepsel çatışmaların olduğu bir gerçektir. Fakat gerçekleşen olayların temelinde yatan faktörleri sadece mezhepsel analizlerle açıklamaya çalışmak

elbette yeterli değildir. Hatta bu mantık Ortadoğu’yu analiz ederken yanlış verilere ulaşmamıza dahi sebebiyet verebilir. Asıl soru şudur: Bu zamana kadar uyum içerisinde yaşadıklarını düşündüğümüz bu mezhepler neden ve nasıl kimlik inşasının ve çıkar farklılaşmasının olduğu çatışma ortamının ana faktörü olarak önümüze konulmakta ve tartışmaya açık hale gelmektedir. Lübnan, Suriye, Irak ve Bahreyn’de ortaya çıkan Şii uyanışı ve bununla birlikte Ortadoğu’da güç dengelerini değiştiren “Şii Hilali”nin ortaya çıkışı süreci yorumlamak açısından önemlidir (Sinkaya, 2007: 38). Her ülkenin siyasi geçmişi farklılık gösterdiği için elbette mezheplerin de etkisi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ya da şöyle denilebilir ki her ülkenin siyasi olaylara mezhepsel yönden bakış açısı farklıdır. Üzerinde durulması gereken, Ortadoğu’da ülkelerin farklı politik yapısını ve mezhepsel uygulamalarını tekdüze şekilde genellemelere gidilerek açıklanmaması gerekliliğidir. Nitekim Irak’taki Şii yapılanmayla Suriye’deki yapılanma birebir aynıdır diyemeyiz. Irak’ta kurulan Baas rejimiyle, Suriye’deki rejim birçok yönden farklılık göstermiştir (Şentürk, 2003). Ayrıca mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçiliğin doğurduğu Baas’ın sivil ve askeri kanadındaki hizipleşme hem Suriye’de hem de Irak’ta hissedilmiştir (Şentürk, 2003: 4).

Ortadoğu’da mezhep temelli siyasetin gelişiminde özellikle İran Devrimi’nin rolü önemlidir. Nasr’a göre, İran Devrim’i Ortadoğu’daki Şii kimliğinin ön plana çıkmasına neden olmuştur ve devrimle birlikte Şii militanlığı Sünni militanlığının da artmasını tetiklemiştir. Örneğin: Suudi Arabistan bölgesel bir rakip olarak gördüğü İran’ın Şii militanlığına karşı Irak’ta Sünni bir blok kurulmasına destek vermiştir. Ayrıca İran’ın doğusundaki Selefi hareketlerine önderlik etmiştir (Sinkaya, 2007: 40-41). Son dönemlerde Irak, Suriye, Lübnan, Filistin gibi ülkelerde İran etkisinin de artmasıyla birlikte Şii Hilali söylemi güçlenmiştir. İran, bu konuda bir tür patronaj ilişkisi tesis etmiştir denilebilir (Salihi, 2011: 185). Şii Hilali kavramı, Ürdün Kralı, Abdullah tarafından ortaya konulmuştur. Krala göre Hilal İran’dan başlamakta, Irak’ı kapsayarak Alevi elitlerin yönettiği Suriye’den, Şii nüfusunun giderek arttığı Lübnan’a kadar devam etmektedir. Her ne kadar Şii Hilali söyleminin Ortadoğu’da bir Sünni-Şii ayrımını körüklediği düşünülse de İran’ın ruhani lideri, Ayetullah Hamaney, Şii Hilali söyleminin Batı kaynaklı olduğunu defalarca dile getirmiştir (Salihi, 2011: 185-186).

Devlet-mezhep ilişkisini incelerken hata şurada yapılmaktadır: Her şeyi, Şii ve Sünni eksenli politikalar dâhilinde açıklamaya çalışmak. Şii ve Sünni faktörünü araçsallık faktörüne dayandırarak açıklamak daha doğrudur. Bunu yaparken elbette konstruktivist ve realist yaklaşımların yorumlamaları dahilinde verilere ulaşmak mümkün olacaktır. Nihayetinde ülkelerin mezhepçi yaklaşımları farklı amaçlar besleyebiliyor. Örneğin: İran artık dış politikasında Şiilikten ziyade kendi milli çıkarlarını ön plana çıkarmaktadır. Suriye’ye bakıldığında ise, uluslararası arenada dini kimliğinden ziyade, sosyalist Arap milliyetçiliyle ön plana çıkar. Suriye’nin politikalarında Şiiliğin dinsel anlamda ön plana çıkarıldığına pek rastlanmaz (Sinkaya, 2007: 44)

Aslında Sünni ve Şii devlet perspektifleri, nasıl bir İslamcı devlet politikası yürütmek istiyor ilk irdelememiz gereken noktalardan biri de budur. Sünni İslamcı devletlerin amacı, öncelikle hayatın her alanında şeriatın doğrudan doğruya uygulanmasını sağlamak ve Ortadoğu devletlerindeki çağdaş anlayışlardan, uygulamalardan rahatsızlık duydukları için bunlara engel olmaktır. Şii İslamcı devlet görüşü de temel olarak, mevcut Ortadoğu devletlerini “dinden sapmış” (Akhavi, 2012: 252) olarak görmektedirler ve onlara göre bu devletler yaşamın her alanına İslam’ı entegre etmeye ve herkesi tanrıya itaat etmeye zorlamaktadırlar. Ayrıca Sünni İslamcılarının halifeliği yeniden canlandırma fikirlerine oldukça karşıdırlar. Çünkü halifelik Sünnilerin inşa ettiği bir kurum olarak görülmektedir. Kendilerinin ileri sürdükleri temel çözüme gelince, İran İslam Cumhuriyeti’ne benzemeye çalışmak ya da onların inşa ettiği devlet yapısına benzemektir (Akhavi, 2012: 250-252). Bunları daha net görebilmek için ülkeler arasında genel bir Şii-Sünni analizi yapmak yerinde olacaktır. Önce Irak’a bakacak olursak, bu ülkenin %60-65’i Şiiler’den oluşturmaktadır ve bu ülke içerisindeki en kalabalık gruptur (Salihi, 2011: 188). Tarih boyunca Şiiler çoğunlukta olmalarına rağmen siyasi açıdan hep azınlıkta kaldılar. Ancak 2003 seçimlerinden sonra Şiilerin siyasi açıdan baskın olduklarını söyleyebiliriz. Irak’ta 1968’de Baas darbesi Şiiler için bir dezavantaj oluşturmuştur. Çünkü Baas’ın laik ve Arapçı yönelişi Şii toplum için büyük bir tehlike yaratmıştır. Bu yüzden de Şiiler, Sünnilerin rejime dayalı mezhepçiliği yüzünden doğal bir hedef haline gelmiştir (Dökmeciyan, 2003: 173). Nitekim Irak’taki Şii Devrim’i İran’daki devrimle

karşılaştırıldığında, devrimin burada başarısızlığa uğradığı görülmektedir. Bunda en önemli faktör Baas'ın daha baskıcı politikaları olmuştur (Dökmeciyan, 2003: 80). Sünni muhafazakâr Suudi Arabistan ve buna benzer muhafazakâr Arap rejimleri, özellikle Humeyni'nin "İslam monarşiyle uyumsuz" (Sinkaya, 2011: 42) fikrinin bölgede yaygınlaşmasından huzursuzluk duymaktadır. Ayrıca Hizbullah'ın İsrail'le olan doğrudan çatışmalarına karşı çıkılması, Suriye ve İran'ın her defasında Hizbullah'ı desteklemekle suçlanması izlenen politikalardan birkaçıdır (Sinkaya, 2011: 43). Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkelerde mezhepsel boyuta taşan olayların fazla gün yüzüne çıkmadığını söyleyebiliriz. Mezhepsel boyut Suriye, Irak ve İran'daki kadar çok tartışılmamaktadır bu tarz ülkelerde.

Mezhepsel açıdan Suriye'ye genel anlamıyla bakacak olursak; Suriye, öncelikle nüfusunun % 90'ı Arap ve geriye kalan % 10'luk kesimin ise Kürt, Ermeni, Çerkez, Türkmenlerden oluşan bir ülkedir. Suriye'nin mezhepsel dağılımında %12 oranında bir Alevi nüfusu söz konusudur. USAK verilerine göre, nüfusun bu oranı %16'dır. Bu oranın içerisinde çoğunluk Nusayrilik olmak üzere, Dürzîlik, İsmailik gibi Şii İslam'a mensup olan mezhep grupları da bulunmaktadır (Coşkun ve Dinçer, 2011: 5). Suriye'de Arap Ortadoğusu'nda yaşanan genel izlenimin dışında duran bir durum söz konusudur. Tarihsel olayların da yön verdiği bir Alevi bölünmesi yaşanmış ve böylelikle bunlar Şii İslam'ı kabul etmişlerdir (Ollsson, 1998: 167-168). Suriye'de ilk göze çarpan şeylerden birisi, Sünni nüfusun çoğunluğuna rağmen yönetimin Alevi olan Nusayrilerin egemenliği altında oluşudur. Yani azınlığın yönetiminde bulunan ülkelerden birkaçı olmasına rağmen, bu örnek sıralamasında hep Suriye ön plana çıkar. Nitekim Bahreyn'e bakıldığında nüfusunun 2/3 ten fazlasının Şiilerin oluşturduğunu görmekteyiz ancak bir Sünni krallık tarafından yönetilmektedir (Sinkaya, 2011: 42). Suriye yönetimini tam anlamıyla Alevi cemaatinin yönettiği söylenemese de, ülkenin Alevi hâkimiyetindeki Baas iktidarı tarafından yönetildiği göz ardı edilemez. David Hirst'e göre:

"Bu ülkenin Baasçılar tarafından yönetildiği hiçbir şekilde söylenemez. Bu ülkeyi Aleviler yönetiyor. Bunu da teorik olarak Parti yoluyla, uygulamalarında ise Parti içinde ve diğer önemli kurumlarda, cemaat dayanışması yoluyla yapıyorlar. Gerçekte, iktidara ortak

olmanın en önemli koşulu, ister aile ister mezhep ister aşiret bağıyla olsun, ülkenin en önde gelen Alevisi, Devlet Başkanı Esad ile bağı olmuştur.” (Aktaran: Dam, 2000: 164-165).

Bunların yanında Suriye’de muhalif bir güç olarak Müslüman Kardeşler gerçeği vardır. Suriye Müslüman Kardeşleri’nin kökeni 19.yüzyılın sonlarında kurulan birçok İslami cemiyet ve sosyal refah kurumlarına kadar uzanır. Yapısal olarak Mısır’dakine oldukça benzer bir yapılanma söz konusudur. Suriye’de mezhebi bir hareket olarak İslami köktencilik Mısır’dakinden çok farklı şartları olan iktidar, servet ve nüfus gerçekleriyle şekillenmiştir. Ayrıca Mısır İslamcı protestosu, Sünni hâkimiyetinde bir rejim iken Suriye, Alevi yönetenli hükümete karşı Sünni bir protesto biçimidir (Dökmeciyan, 2003: 153).

Suriye’deki Sünniler, aslında sosyal yaşamda önemli rol oynayan ve ülkenin dini atmosferinde hâkim olan bir kitledir ve ülkenin Lazkiye, Tartus illeri hariç genellikle bütün iş alanlarını da ellerinde bulundurmaktadırlar. Diğer Ortadoğu ülkeleriyle karşılaştırdığımızda, Suriye’deki Sünni liderler muhafazakâr eğilimlidir, çoğu modern eğitimin gerekliliğine dahi inanmamakta, illegal faaliyet gösteren birçok faaliyete de destek vermektedirler. Bunların asıl amacı Alevi azınlığın hâkim olduğu Baas rejimini yıkmaktır (Balbay, 2007: 140)

Alevilerin Sünnilere bakış açısına değinecek olursak; Sünniler, Alevilere göre dini anlamda daha tutucu olduğu için Aleviler, Sünnileri bağnaz ve gerici olarak görürler. Hatta çoğunluğunu potansiyel Müslüman Kardeşler Örgütü üyesi gibi görmektedirler (Balbay, 2007: 141).

Suriye’de Alevi-Sünni ayrımının en çok göze çarptığı nokta, ordunun iktidar mücadelesinde mezhep bağlarını Sünnilerin aleyhine kullanmasıdır. Orduya alımlarda daha çok Alevi, Dürzî, İsmaili ve Hristiyanlar ön planda olmuştur. Ayrıca silahlı kuvvetlerde subay nakilleri sırasında Sünnilere karşı benzer şekilde ayrımcılık fikri yaygınlaştığı için bu konuda Alevi-Sünni ayrımına gidilmiştir (Şentürk, 2003: 205). Böylelikle mezhep bağlarını kullanmak suretiyle Suriye’de komutanların otoritesi

sarsılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu olay, Sünnilerle dini azınlık mensupları arasında kutuplaşmaya neden olarak ordu içerisinde mezhep farklılıkları dâhil diğer tüm farklılıkları da gölgelemeye başlamıştır (El- Razzaz, 1974, aktaran: Dam, 2000: 83). Askeriye içerisinde subaylar, Sünniler ile onlara karşı olan Alevi, Dürzî ve İsmaililerden oluşan iki muhalif kampa bölünmüştür. Bu mezhep kutuplaşması daha çok ortak muhalefet ve başka mezheplere duyulan güvensizlikten kaynaklanmıştır. Mezhepçiliği bu noktada tehlikeli kılan şudur: Farklı cemaatlerden oluşan askerlerin birbirlerine güvenmemesi ve kendi konumlarını güçlendirmek adına mezhepçilikten pay almalarıdır (Dam, 2000: 83). Suriye'nin Hafız Esad döneminden bugüne gelinirken yaşanan iç savaş tehlikelerinin çoğu, ordu içerisinde yaşanan mezhepçilik duygusundan kaynaklanmıştır. Halk arasındaki mezhepsel ayrılıkların çoğu, ordu içerisinde hissedilmiştir.

Suriye'de mezhebe dayalı tahriklerden en önemlilerinden biri, “Halep katliamı”dır.³ Bu katliamla birlikte kökten dinci Sünniler, Alevi hâkimiyetine duydukları kinle onları öldürmeye hazır hale getirip bir şekilde ortaya çıktılar. Hedef seçiminde ayrımcılık gözetmeden Baasçı olsun olmasın, Alevi olan herkes bundan nasibini almıştır (Hirst, 1979, aktaran: Dam, 2000: 150). Rejime karşı açtıkları bu savaşı Müslüman Kardeşler, “baskı altında tutulan (Sünni) müslüman çoğunluk ile kâfir Nusayri azınlık arasındaki bir savaş olarak ifade ettiler” (Dam, 2000: 149). Suriye bağımsızlığını kazandığından beri, önemli aktörlerden biri haline gelen Müslüman Kardeşler, 1963 Baas'ın iktidara gelmesiyle birlikte ayrılıkçı eylemlerde bulunmuştur. Bunlardan en bilineni 1963 “Hama Katliamı”dır (Laanatza, 1998: 162). Özellikle 1970'lerde Arap Alevi kökenli askerlere düzenlenen suikast, 1982 yılında Hama şehrinde bir karakolun basılmasıyla anılan “Hama Katliamı”⁴ kanlı olaylardan

³ Halep Katliam'ı, 16 Haziran 1979'da Halep Topçu Okulu'nda meydana geldi. En az 32 öğrencinin ölümüne, 54 kişinin de yaralanmasına yol açan bu kanlı olayın kurbanlarının büyük çoğunluğunu Aleviler oluşturmaktadır (Dam, 2000: 150).

⁴ 1982 Hama Katliam'ı, Müslüman Kardeşler ile Nusayriler'in egemenliğindeki Baas rejimi arasındaki mücadeleden doğan mezhep çatışmasının bir ürünüdür. Hama'da yaşanan bu kanlı olay 2-28 Şubat 1982 tarihine kadar sürmüştür. Şiddetin, dökülen kanın ve yıkımın daha önce görülmemiş rakamlara ulaştığını göstermektedir. Esad rejiminin öldürülenlerin sayısı 5.000 ile 25.000 arasındadır ve ölenlerin çoğunu Sünni Hama halkı oluşturmaktadır. Öldürülenlerin listesinde Baas Parti'sine tam üye olan kişilerin de adları bulunuyordu (Dam, 2000: 183-184)

birkaçıdır. Sözü edilen bu olaylar Alevi seçkinlerin orduda da yoğun etkileri olmaları dolayısıyla Sünnilere karşı mezhep savaşı başlatıldığı fikriyle beslenmiştir.

Suriye ve diğer Ortadoğu ülkelerinde mezhepsel çatışmaların ana aktörü ve bunlara zemin hazırlayan dış güçler Amerika ve İsrail olduğu için her olayı “mezhepsel çatışma” olarak ifade etmek en çok da dış güçlerin istediği şeydir. Özellikle günümüzde en çok hataya düşülen şey de budur. Ortadoğu’da yaşananları Alevi-Sünni kavgası olarak gösterip mevcut çatışmaları daha da körüklemeye çalışmaktır. Suriye’de de yaşanan süreç hep bir Alevi hareketi olarak yansıtılmaya çalışıldı ve bu hala devam etmektedir. Baştaki yönetim, her ne kadar Irak’taki gibi Baasçı ideolojinin ortaya çıkardığı bir güç olsa da Suriye’de küçük bir zümreye sırtını dayayan askeri yönetimin amacı Aleviliği yaymak olmamıştır ve bunu devlet ideolojisi haline getirmek gibi bir amaç gütmemiştir. Suriye’de Aleviler Sünnileri ezmektedir anlayışı dünya kamuoyunda hâkim olmuştur. Fakat Suriye’de din bir problem olarak görülmemiştir. Burada yaşanan olaylar, geçmiş ve günümüz değerlendirildiğinde, etnik ve mezhepsel bir çatışma olarak gösterilmiş sorunların çözümüne bakıldığında çözüm yine etnik ve mezhepsel yöntemleri kullanmak olmuştur (<http://www.alevihaberajansı.com>, 10.01.2013’te erişildi).

Genel itibariyle Ortadoğu’da dayatılan mezhepçi bakış İran, Suriye, Irak ve diğer Şii topluluklarını da dâhil ederek, Ortadoğu’nun siyasi haritasını Şii blok ve Sünni blok diye ikiye ayırmaktadır. Bu iki blok arasında yaşanan gelişmeler de ister istemez Ortadoğu’nun politikalarını şekillendirmektedir. Ortadoğu’da Şii-Sünni ayrımı mezhebin daha az etkili olduğu yeni bir ittifak şeklinde de ortaya çıkmaktadır. Bunlar genelde “Amerikan yanlısı”, “Amerikan karşıtı” ya da “İsraili tanıyan” ve “İsrail’i reddeden”ler şeklinde ifade edilir (Sinkaya, 2007: 49). Örneğin; İran Devrimi’nden sonra kurulan yeni hükümet devrim ihracı nedeniyle bölgede statükocu Arapları tehdit etmekteyken, bu ortamda Suriye yeni İran hükümeti için önemli bir ülke haline gelmiştir. Çünkü siyonizm, emperyalizm karşıtlığı gibi kavramlar, İran ve Suriye’yi ortak noktada buluşturmuştur (Talhamy, 2009, aktaran: Arıkan, 2012: 28).

Ortadoğu’da bir mezhepleşme gerçeği vardır. Suriye’de sıkça vurguladığımız Alevi subayların askeriyeye nüfuz edişi ve gücü dini meselelere keskin bir sınır koyarak

uygulamasý, yeni rejimin radikal ekonomik ve sosyal politikalara sebebiyet verip muhalefet kanadını kızdırması gibi uygulamalar, özellikle kentli Sünni esnafın, dinsel görevlilerin rejime karşı tutumunu etkilemiştir (Kramer, 1987).

Ortadoğu’da devlet-mezhep ve devlet-otorite yapılanması birçok ülkede benzerlikler ve farklılıklarıyla ortaya konulmuştur. Ortak nokta, her Ortadoğu ülkesinde oranları farklı olmak üzere, mezhepsel çatışmalar yaşanmakta ve bunlar devlet politikalarına da belirli ölçüde yön vermektedir.

BÖLÜM III

3. SURIYE NUSAYRİLERİ

3.1. Nusayri Kimliğinin Etnik Yapısı

3.1.1. Etnik köken

Öncelikle etnik kavramının yanlış anlaşılmasına imkân tanıyan çeşitli kavramlardan ifadeleri arındırmamız gerekmektedir. Fenton’a göre, etnik kavramının ağırlık merkezini soy, kültür ve dil oluşturmaktadır. Bu nedenle belirli bir etnik grubu analiz ederken kültürel farklılıkların hayatın gerçek yüzü olduğunu, sosyal anlamda taşıdığı önemi, soy ve soya ait olan bütün inanışların bir sosyolojik değer taşıdığının önemini bilmemiz ve bunları göz ardı etmememiz gerekiyor (Fenton, 2001: 8).

Bir etnik grupta dikkati çeken nokta, bireylerin sosyal kolektif kimliğinin farkında olabilmesidir yani birey kendisini kendisi gibi olan ya da olmayan öteki ile sahip olduğu benzerliklerin ve aykırılıkların farkında olmalıdır. “Etnik” kavramının ağırlık merkezi olarak ifade ettiğimiz “soy, dil ve kültür” kavramları ancak sosyal davranışlarla harekete geçirilmesi durumunda anlam kazanmaktadır (Fenton, 2001). Etnik kimlikler zaman içerisinde değişmeye, yeniden tanımlanmaya ve doğruluğu yeniden sorgulanmaya maruz kalabilir. Bu yüzden de tek başına ‘etnik gruplardan’ (Fenton, 2001: 14) bahsetmek söz konusu olamaz. Burada ifade edilen özellikler bu bölümün esasını oluşturan Nusayri toplumu için de söz konusudur ve Nusayrileri de ‘belirgin bir etnik grup’ olarak kabul edilmesi gerektiğini savunanlar vardır (Türk, 2010: 33)

Nusayriliğe dair nereden geldikleri, kelimenin kökeni, ibadet şekilleri... vs gibi ifadeler oldukça farklılık göstermektedir. Bu nedenle dinsel, dilsel, etnik, kültürel bakımdan farklılıkları ortaya konulan Nusayri toplumunun belirli bir etnik yapısını ortaya koyabilmek için yapılacak ilk aşama, bu etnik grubun hem üyeleri hem de grup dışındakiler tarafından nasıl algılandığına dair ifadelere dikkat çekmektir (Keser, 2011: 4-5). Bu ifadeler sözü edilen etnik grubun içinde yaşadığı toplumsal koşulları olduğu gibi anlatmasa da bu gruba ilişkin betimlemeler yapabilmek adına bize imkânlar sağlamaktadır.

Nusayrilerin etnik yapısının incelenmesinin temel nedeni, kendilerini “Arap Alevileri” (Keser, 2011: 6) olarak adlandırmalarından gelmektedir. Nusayriler kimdir sorusuna cevap verebilmek için yapılan yorumlarda çıkarılması gereken anlam onların gerçekliğini bir ölçüde de olsun anlamaktır. Fakat Nusayrilikle ilgili yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunda kabul edilen şey şudur ki “bu gruba mensup olan kişiler kapalı bir toplum geleneğinden geldikleri için kendileri hakkında tam ve net cevap vermekten kaçınmışlardır” (Keser, 2011). Bu nedenle Nusayriler kimdir sorusuna yanıt ararken tek bir din, tek doğru din, tek doğru mezhep budur şeklindeki dayatılan yorumlardan, ifadelere uzak durmak daha bilimsel veriler elde edebilmek için yol gösterici olacaktır. Burada öncelikle şu kabul edilmelidir: “Nusayrilik, hem dini hem de etnik bir kimliktir” (Sertel, 2005: 11). Bu etnik gruba dâhil etnik, dini, kültürel ayrım yaparak anlatmak sadece konuyu daha anlaşılır kılmak içindir. Yoksa bu grubun etnik ve dinsel yönünü ayrı düşünmek hata olur (Sertel, 2005). Massingnon’un bu noktada yaptığı tanımlamalar önemlidir: Nusayri kelimesinin idari, toplumsal ve dini manalarını ayrı ayrı incelemiştir. İdari bakımdan bu tabir, Suriye’deki Ansariler dağı ifade etmektedir. Bu dağı, Asi nehrinin batısında eski Lazkiya sancağı olup, 1920’lerden başlayarak burada bir Alevi devleti kurulmuştur. Toplumsal bakımdan, burada yaşayan ve muhtelif kökenlere mensup olan halk istisnasız biçimde, Arapça konuşmakta ve Nusayri inancını kabul etmiş bulunmaktadır. İskenderun sancağı, Suriye, Filistin, Kilikya ve Fırat boyunda kendilerine Nusayri adı verilen aşırı-şii unsurlar yaşamıştır. Dini anlamda bu fırkanın Hasibi’den başlayıp, aradaki halkaları teşkil eden Muhammed b. Cundab ve Muhammed al-Cannan al-Cunbulani vasıtasıyla İbn-Nusayr’a geçtiğidir ve ismini mezhep olarak buradan almaktadır (Massingnon, 2001: 365-368).

Onarlı'ya göre, "Etimolojik olarak Nusayri sözcüğü, Nusayriliğin kurucusu olarak kabul edilen İbn Nusayr'dan gelmektedir" (Onarlı, 2006: 17). Nusayriler'in etnik kökeni hakkında Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yazılan ilk çalışmaların sahibi olan Tankut'a göre, bunlar eski Türk topluluklarından izler taşımakta ve bu yüzden de Türk soyundan gelmektedir. Üstelik Tankut, Nusayrileri Anadolu'nun ilk Türk toplulukları arasında gösterir ve kökenlerinin Eti Türkleri olduğunu söyler (Tankut, 1938, aktaran: Türk, 2005: 34). Nusayriler, her ne kadar Arap kökenli olarak görülse de özellikle Türk kamuoyunda "Hatay Meselesi" bağlamında gelişen süreç içerisinde Nusayrilerin "Hitaylı" olduğu kabul edilmiştir (Tankut, 1938, aktaran: Şafak, 2007: 2). Karasu'ya göre, "Nusayri adı, On birinci İmam Hasan El Askeri'nin müridi Muhammet Bin Nusayr'a izafeten verilmiştir" (Karasu, 2012: 148). Bu görüşe karşı çıkanların ana tezi ise Aleviliğin Muhammed Bin Nusayr tarafından değil de bizzat İmam Ali tarafından kurulduğudur. Burada kabul edilen ortak nokta; "Muhammed Bin Nusayr peygamber değildir, ehlibeytin sevgisini topluma aktaran bir ehlibeyt bilgesidir" (Karasu, 2012: 148).

Fransız kaynaklarında ise, Nusayrilerin kökeni bir hikâye ile şöyle ifade edilir: Hikayeye göre,

"Kufe yakınlarında Nasar köyünde yaşlı bir adam Yunan takvimine göre 1202'de (Miladi;891) peygamberliğini ilan etmişti ve birçok insan bunun taraftarı olmuştu. Bölgenin komutanı durumdan haberdar edildi ve adamı hapse attılar. Zindancının kölelerinden bir kız bu adamın çektiği acılardan etkilenmiştir. Bir gün efendisi sarhoş olup uyuyakaldığı zaman anahtarlarını aldı ve adamı serbest bıraktı. Adam Suriye'ye kaçtı ve orada zindanın kapısını kendisine bir meleğin açtığını ve kendisinin ermiş olduğu söylentileri ortaya çıkarıldı" (Er, 2010: 150).

Bu hikâyede ismi geçen kişinin Hamdan el-Hasibi olduğu, Nusayrilerin de onun ismini kullanmak yerine onun yaşadığı yer olarak düşünülen "Nasar" kelimesinden türediği ifade edilmiştir. Bu yüzden Fransızca kaynaklarda Nusayriler "Nassarien" veya "Ansarien" (Guys, 1826, aktaran: Er, 2010: 150) ismiyle

anılmışlardır. Fransız yazar Rene Dussaud'un fikirleri de ilgi çekicidir. Dussaud'un araştırmasının en önemli sonucu, Nusayrilerin dini kimlikleri yanında Suriye'deki kökleri de dikkate alındığında etnik bir grup olduklarıdır. Nusayrileri, Nazareen (Nasranî) olarak niteleyen Fransız kaynaklarının ispat etmek istediği şey Nusayriliği Hristiyan inancına bağlamaya çalışmaktır (Er, 2010: 156).

İngiliz ve Amerikan kayıtlarında da Nusayrilerin kökeni üzerinde durulur. Nasairis, Assassins, Assassinsni, Nazaraei, Nazarenes gibi ifadeler kullanılır. Jowette'ye göre, Nassariyenler, Assassınların (Haşhaşilerin) atası olabilir (Jowette, 1856: 51, aktaran: Beşe, 2010: 160). Bu iki millet aynı bölgede yaşıyor ve dahası Haşhaşi dinleriyle Kesbinlerin ve Nassariyenlerin şimdiki dinleri arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. İngiliz ve Amerikan kaynaklarının uzlaştığı diğer bir nokta da özellikle Samuel Lyde'nin gözlemleri dâhilinde, Nusari'nin oğlu Mohammed'in Nusayri mezhebinin kurucusu olabileceği fikridir ve nitekim birçok Arap da bu fikri benimsemektedir (Lyde, 1861, aktaran: Beşe, 2010:160- 162). Lyde' e göre, Nusayriler, kendilerine bu sebeple 'Nusayri Oğulları' denilmesini istemektedirler (Lyde, 1861: 350). Nusayriliğin kökenini Fenikelilere ve onların dini paganizmine bağlayan Aringberg-Laanatza'ya göre, hem Türkiye'de hem de Suriye'de yaşayan Nusayriler, türdeş bir Arap aşiretine dayanmaktadır ve Nusayriler için 'Suriye Alevileri' ismini kullanmaktadır (Laanatza, 1999: 195-197). Nusayrilerin etnik kökenine dair son olarak, kendisi de bir Nusayri olan Et-Tavil'in görüşlerine gelirse, Sultan Selim döneminde Alevilerin (Nusayri, Kızılbaş) katledildiğini vurgulayarak Suriye ve Mısır'da yaşayan milyonlarca Alevinin (Nusayri, Kızılbaş) acımasızca katledildiğini de defalarca kitabında ifade etmiştir (Tavil, 2012: 304). Bu olayı ünlü Osmanlı tarihçilerinden biri olan Müneccimbaşı şu şekilde ifade etmektedir:

“Selim Han, Acem diyarına sefer etmeye kat'i olarak karar verdiler. Ülemâdan kızılbaşlarla savaşmanın caiz olup olmadığına dair fetva vermelerini istediler. Ülemâ, Kızılbaşlarla yapılacak savaşın kâfirlerle yapılacak savaşlardan daha efdal olduğunu bildirip savaşın cevazına ittifakla karar verdiler” (Müneccimbaşı, ty: 456). Geniş olarak yazılmış Osmanlı tarihlerinde ülemânın bu hususu isbat için getirdikleri deliller uzun uzadıya anlatılır.

“Selim Han ulemadan fetva aldıktan sonra memleketin her köşesine haberler gönderip asker toplamasını emreylediler. Kendileri de 920 Muharreminde Edirne’den İstanbul’a gelip Eyüp civarındaki Fil çayırı denilen yere ordugâhlarını kurdular. Asker Anadolu’ya geçinceye kadar burada kaldılar. Her gün Eba Eyyube’l Ensari hazretlerinin merkad-i şeriflerini ziyaret edip savaşı kazanmak için dua ediyorlardı. Fakir fukaraya da bol bol sadaka veriyorlardı. 920 saferinin yirmi dördünde, Perşembe günü Üsküdar tarafına geçip Maltepe’ye vardılar. Rum ili Beylerbeyi Hasan Paşa, Rum ili beyleri ve askeriyle Gelibolu boğazından geçmişti. Önceden eyalet valilerinden, tespit edilebilen 40 bin kızılbaşın isimlerini muhtevi defter geldi. Selim Han, hepsinin öldürülmelerini emir buyurdu. Bu esnada Şah İsmail’in bir casusu da yakalandı. Selim Han casusu serbest bıraktırıp onunla Şah İsmail’e bir mektup gönderdiler...” (Müneccimbaşı, ty: 457).

Bu konuya ışık tutmaya çalışan yazarlardan biri olan Tansel, Osmanlı arşiv belgelerinden kanıtlar da sunarak ifade etmiştir. Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi için aldığı fetvanın vesikasını kitabında yayınlıyarak Kızılbaşlar adına yazılan fetva ortaya konulmuştur (Tansel, <http://www.belgelerlegercektarih>, 05.03.2013’te erişildi.)

Et Tavi’l’in Nusayrilerin tarih içinde yaşadığı zulümle ilgili ifadelerini kanıtlayacak sözlerine bakacak olursak,

“Zaman geldi, Anadolu’daki Alevilerin izi silindi ve Sünniler, Alevilerin adını bile unuttular. Nihayet Nusayri Dağı sakinlerinin inancına ilişkin soruların sorulduğu bir zaman geldi. Şii ve Sünni müslümanlar ile diğer halklar, dağda yaşayan bu insanoğulları hakkında bir şey bilmiyordu. Katliam, imha, takip ve baskı onları çöküşün en alt derekesine yuvarlamıştı, artık onlar tarih kitaplarında adı geçen o eski Alevilere benzemiyordu. Diğer Aleviler de yok olduğu için dağda yaşayanların mahiyeti bilinmiyordu ama dağ Nusayra Dağı’ydı, onlara da Nusayriler dendi” (Tavi’l, 2012: 305).

Et –Tavil ayrıca Nusayri adının Seyyid Ebu Şuayb Muhammed B. Nusayr el-Basri en-Numeyriye ile özdeşleştirenlerin karşısında durmuştur ve bu ismi aslında Nusayri denilen dağdan aldığını vurgulamıştır (Tavil, 2012: 306). Fakat sonraları Nusayri kelimesi Arap Alevilerini aşağılamak için kullanılmış ve Nusayriler “Arap Uşağı” (Bilgili, 2010: 53) adlandırmasına maruz kalmıştır. Kaynaklar genel olarak incelendiğinde Et-Tavil’in bu görüşleri ağır basmaktadır. Nusayrileri sadece M. Bin Nusayr denilen şahısla nitelendirmek yüzeysel bir çerçeve çizmektedir. Fakat Nusayrilerin yaşadığı bölgedeki dağın (Cebel’ül Nusayra, bu dağlık bölgede yaşayan Alevilere de Nusrat ismi verilmesi) isimlendirilerek özdeşleştirilmesi daha inandırıcı kılmaktadır. Nitekim aynı coğrafyada yaşayan ve sonradan daha farklı kollara ayrılan Dürzîlerin de yaşadığı bölgenin Cebel’ül Dürüz (Dürzî Dağı) (Sertel, 2005: 15) olarak ifade edilmesi bu şekilde tahminler yapılmasına yol açmıştır.

Günümüzde Nusayri halkının kendilerini nasıl tanımladıklarına dair yapılan alan çalışmalarının ortak noktası ise şu olmuştur: Türkiye’de yaşayan Nusayriler, genel anlamda kendilerinden bahsederken “Nusayri” kavramını kullanmadıklarını, bu kavramın sadece bilimsel literatürde tercih edildiğini ifade ederler. Keser ise, bu görüşü savunmaz çünkü Adana’da yaşayan Nusayri halkının kendilerini ‘Nusayri Aleviler’, ‘Alevi Nusayriler’ olarak adlandırdıklarını ifade eder (Keser, 2008: aktaran: Aksoy, 2010: 201). Türkiye Nusayrileri, XVI. yüzyıldan itibaren göçlere maruz kalarak Adana, Hatay yörelerine yerleştirilmiş ve kullandıkları dil “Arapça” olduğu için ayrıca eskiden beri çiftçilikle uğraştıklarından dolayı “Arap Uşağı” ve “Fellah” gibi adlandırmalara maruz kalmışlardır (Üzüm, 2000:173-174). I. Dünya Savaşı’ndan sonra ise daha çok dini kimlikleriyle anıldıkları için “Alevi” tanımlaması tercih edilmiştir. Fakat günümüzde Anadolu Aleviliği ve Nusayriler arasında özellikle inanç sistemleri açısından farklılıklar bulunduğu için bu iki topluluğu birbirinden ayırmak üzere Alevi yerine “Nusayri” kelimesinin kullanımı yaygınlaşmıştır (Üzüm, 2000). Türkiye’de yaşayanlar, “Kendinizi hangi etnik grubun mensubusunuz?” sorusuna %95 gibi büyük bir çoğunluk kendilerini “Arap Alevisi” olarak gördüklerini ifade etmiştir (Sertel, 2005: 16). Ayrıca Nusayri halkının büyük bir kesimi kendilerini ifade ederken öncelikle Alevi olduklarını sonra Arap kökenli olduklarını kabul etmiştir (Türk, 2010: 37).

3.2. Tarihsel Arkaplan

3.2.1. Oluşum sürecindeki Nusayrilik

Nusayriliğin ortaya çıkışında müslümanların ikiye bölünmesine sebep olan Gadir Hum ve Kербela olayı önemli bir yere sahiptir (Türk, 2010: 41). Et-Tavil'in verdiği bilgiye göre, "Gadir Hum Biatı Hicret'in onuncu yılı, Zilhice ayının onsekizine denk gelen Alevilerin en büyük günüdür" (Tavil, 2012: 37). Nusayrilere göre, Gadir Hum, Nusayri inancının dönüm noktası ve temel dayanışma olarak görülür. Ayrıca, İslamiyet ve Aleviliğin tarihinde ayrılığın ve ihtilafın temeli, Gadir Hum biatına dayanır (Tavil, 2000: 60-62).

"Peygamber Veda Hac'ından sonra Medine'den Mekke'ye dönerken Gadir Hum denilen su çukurunun bulunduğu Hum'a vardığında, Tanrı'nın emrine uyarak Ali'yi kendi vasisi yani halife olarak tayin ediyordu ve Gadir Hum olayından önce Peygambere şu ayet indi. 'Ey Resul, rabbinden sana indirileni ilet, eğer yapamazsan onun bildirilerini iletmemiş olursun. De ki bu ayet Ali'ye biat'ın tamamlanması içindir' (Maide Suresi, 67. Ayet) (Tavil, 2000: 60).

Diyanet vakfının yayınladığı Kur'an mealinde bu durum şöyle ifade etmektedir:

"Ey Resul Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kafirler topluluğuna rehberlik etmez"(Maide Suresi, 67. Ayet) (Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali, 1998: 118).

Bu olay Sünni kaynaklarda şöyle ifade edilir: peygamber Ali için, "Ben Ali'denim, o da benden ve O, benden sonra her müminin velisidir" (Sofuoğlu,1984: 465). Sünniler, Hz Peygamberin, "Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlası" dır (Sofuoğlu, 1984: 462) tarzındaki bu hadislerin Ali'nin halifeliliğiyle ilgisi olmadığını düşünmektedir. Gadir Hum olayına gelince, Sünni din adamlarının bir kısmı bu olayın

olduğuna inanırken bir kısmı ise buna karşı çıkmaktadır. Örneğin: İbn Teymiye, Ali el Kari gibi düşünürler bu olayın uydurma olduğunu düşünmektedir. Buna karşın Sahih sahibi Müslim, İbni Kesir ve İbni Mace gibi Sünni bilginler bu olayın meydana geldiğini söylemektedir (Sofuoğlu, 1984: 466-467).

Gadir Hum biatı, Ali'ye kutsal ve yüce bir mevki sağlamıştır. Bu biat, Ehlibeyt'e⁵ ait haklardan bazılarının ilanından bahsetmiş ve bu haklara uyulmasını ayrıca saygı duyulmasını emretmiştir (Tavil, 2012: 40). Bu olaydan sonra müslümanlar arasında ayırım söz konusu olmuştur. Alevilere göre İslam'ın kemali bu şekilde ilan edilmiş ve bu bilgilere ait bazı öğretiler hala saklı kalmıştır. Ayrıca bunlar, özel oluşları nedeniyle de bugüne değin gizli kalmıştır. İşte Alevilerin gizleyici tutumlarından biri olan Gadir Humm biatı, Ehlibeyt'e ait haklardan bazılarının ilanından ve bu haklara uyulmasının ve saygı duyulmasının emredilmesinden başka bir şey değildir (Tavil, 2000: 63-64). . Böylelikle halifelik, Emeviler üzerinden devam ederken, Aleviler de soyları Ehl-i Beyt'e dayanan imamlara biat ettiler (Türk, 2010: 41).

Kerbela olayından önceki süreci Et-Tavil şöyle ifade etmektedir:

“Halifelik tartışması yaşanmadan önce peygamberin Hz. Ali'ye bir vasiyeti söz konusuydu. ‘Ey Ali sen Kâbe gibisin, sana gelirlerse isteklerini kabul et, gelmezlerse, sen onlara gitme’ dediği için Hz. Ali halifeliği talep etmemiştir ve müslümanların toplu çağrısını beklemiştir” (Tavil, 2012: 53).

Müslümanların halifelik üzerine görüşmeleriyle birlikte ortaya çıkan tartışmaları engellemek amacıyla Hz. Ömer'in ısrarı üzerine Ebubekir ilk halife seçilmiştir. Fakat Selman El Farisi gibi birçok kişi Ebubekir'in halifeliğine karşı çıkmış ve ona biat etmemiştir. Ebubekir öldükten sonra halife olan Hz. Ömer, Ebubekir'in dinden dönenlerin üstesinden geldikten sonra Suriye'nin fethi için hazırladığı orduyu önce komuta ederek kısa sürede Suriye, Mısır ve Irak'ı fethetti. Bu süreç önemlidir çünkü Nusayriler bu süreçte gün yüzüne çıktılar. Suriye (Gassanoğulları) fethedildikten

⁵ Ehlibeyt, ev halkı anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşmaktadır. Bu kavram, Aleviler arasında Pençe-i Al-i Aba olarak da ifade edilmektedir (Yaman, 2011: 222).

sonra gerçekleşen Gadir Hum biatında bir Alevi topluluğun yardımı söz konusu olmuş ve bunlar orduya katılmışlardır. İşte bu küçük kuvvete Nusayra (küçük yardım) denilmiştir. Fetheden topraklar fethedilen orduya verildiği için de bu topraklar Nusayra grubuna verildi ve günümüz Nusayrilerin oluşum tarihi de birçok kaynak da böyle kabul edilmiştir (Tavil, 2012: 54- 60).

Cemel ve Sıffin olaylarından⁶ sonra Kerbela olayının da gerçekleşmesiyle müslümanlar arasında keskin ayrılıklar söz konusu olmuştur. Ayrıca bu ayrılıklar Aleviler arasında da yaşanmıştır. Nitekim imamlardan altıncısı olan İmam Cafer es Saddık'ın ölümünden sonra Alevilerin bir kısmı oğlu İsmail'e bir kısmı da diğer oğlu Musa el Kazım'a inanmıştır (Türk, 2010: 41). Nusayriler, Alevilerin büyük bir çoğunluğu gibi Musa el Kazım'ı yani "On İki İmam"ı⁷ desteklediler (Tavil, 2000). Ayrıca Nusayriler, 11. İmam olan Hasan el- Askeri'nin (846, 784) babı⁸ olan Muhammed bin Nusayr'ı⁹ Nusayriliğin kurucusu olarak kabul ettiler (Esposito, 1995: 63). Kurucu her ne kadar İbn Nusayr olarak görünse de Nusayriliğin yayılmasında ve kutsal metinlerinin içinde önemli sayılan Kitabı-l Mecmu'yu beş sure haline getiren Hamdan el Hasibi'dir (Keser, 2011: 38). Böylelikle Nusayrilik, Ali'den başlayıp Cafer es-Sadık ile akideleşmiş ve devamında Muhammed bin Nusayr ve diğer dini liderlerin öğütleriyle birleşerek bugüne gelmiştir. Nusayrilik bu süreçten sonra özellikle Irak,

⁶ "Cemel" sözcüğü Arapça'da "deve" anlamına gelir. Cemel Vakası, Ayşe'nin devesi etrafında gerçekleştiği için bu isimle anılmıştır. İslam tarihindeki ilk iç savaşın adıdır. Üçüncü halife Osman'ın 656 Haziran'ında öldürülmesi üzerine yerine Peygamber Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı Ali'nin geçmesi Müslümanların ileri gelenlerinden çoğunu memnun etmemiştir. Bunlardan biri olan Ayşe, Ali halife seçilir seçilmez Mekke'de, öldürülen Halife Osman'ın intikamını almak bahanesiyle halkı ayaklandırmıştır. Bu olayla Ali'nin ordusundan beş bin kişinin öldüğü söylenir. Sıffin Savaşı'nda ise, Râşid halifelerin dördüncüsü olan Hz. Ali ile, onun halifelliğini kabul etmeyen Şam valisi Hz. Muaviye bin Ebu Süfyan arasında çıktı. Savaş, 657 yılında, Fırat havzasında bulunan Rakka'nın doğusundaki Sıffin denilen yerde yapıldı ve bu savaşta bir çok Müslüman şehit oldu (www.sorularlailslamiyet.com, 06.06.2013'te ulaşıldı).

⁷ On İki İmamlar, Alevilerin Hz. Muhammed'den sonra önder olarak tanıdıkları Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın soyundan gelen, Ehlibeyt'in devamı niteliğindeki kişilerdir. Bunlar, Aleviliğin oluşum tarihinde büyük rol oynayan kutsal kişilerdir. Adları sırasıyla şöyledir: İmam Ali, İmam Hasan, İmam Cafer Sadık, İmam Musa Kazım, İmam Ali Rıza, İmam Muhammed Taki, İmam Ali Naki, İmam Hasan Askeri ve İmam Mehdi (Yaman, 2011: 223).

⁸ Bab, Nusayrilikte kapı anlamına gelir yani Mana-İsim-Bab inancında mana ve isme ait bilgiye giden yoldur. Bab, Selman Farisi'dir (Friedman, 2010: 79).

⁹ Muhammed Bin Nusayr, Nusayriliğin Suriye'de başlangıcını oluşturan kişidir. Nusayrilik, böylelikle Doğu Akdeniz bölgesinde yaygınlaşarak diğer bölgeleri de etkiler. Nusayriliğin kurucusu kabul edilen 11. İmam Hasan el-Askari 'nin şu sözüne göre: "Muhammed bin Nusayr nurum, kapım, benden sonra söylediği şeyler hüccetimdir. Kendisi doğruluk üzerinde doğrudur, yalan yoktur." Demektedir ki, bu Nusayri öğretisinin ana temelini oluşturan umdedir (Onarlı, 2006: 52-53).

Suriye, Mısır gibi ülkelerde yayılmaya başlamıştır. Nusayriliğin özellikle bu bölgelerde yayılımında etkili olan bir nokta, Hasibi'nin öğretisinin Tilmizler (öğrenci, müritleri) aracılığıyla buralardaki halka anlatılmasıdır (Sertel, 2005: 49-65). Tilmizler 51 kişiden oluşmakta bunların 17'si Şamlı, 17'si Iraklı ve diğer 17'si ise gizlidir ve Nusayrilere göre bu mezhep tilmizler sayesinde dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmıştır (Sertel, 2005: 66).

Hasibi döneminde yoğun olarak Suriye'nin Akdeniz'e kıyısı olan bölgelerinde yaşayan Nusayriler, Basra Körfezinde yeni bir Bâtuni hareket olarak ortaya çıkan Karmatiler'in 903 yılında Suriye'yi ele geçirmesiyle birlikte dağılmışlar ve bir kısmı Suriye'de kalırken bir kısmı da Antakya'ya göç etmiştir (Fırlalı, 1996, aktaran: Keser, 2011: 42). Bu istilalar ve sonrasında yapılan göçlerle birlikte Suriye Nusayrileri neredeyse yok olma durumuyla karşı karşıya kalmıştır (Daftary, 2001, aktaran: Keser, 2011: 42).

Nusayriler sırasıyla 1071 yılında Selçuklular'ın, 1098 yılında Franklar'ın egemenliği altında yaşadılar ve Haçlı egemenliğinden sonra da Sultan Baybars egemenliğindeki Mısır'ın hâkimiyetine girdiler (Bosworth, vd, 1995: 147). Memlûk ordusunun Moğolları yenmesiyle beraber Suriye hâkimiyetini sağlamış ve yönetim büyük ölçüde Suriye Arap ailelerine bırakılmış ve bu dönemde Dürzîlik, Nusayrilik, İsmailiye gibi mezheplere karşı sert politikalar uygulanmıştır (Bosworth, vd, 1995: 147).

3.2.2. Osmanlı döneminden günümüze Nusayri tarihi

1515-1518 yılları arasında Yavuz Sultan Selim'in Suriye, Filistin, Mısır'ı fethetmesiyle birlikte Nusayriler Osmanlı egemenliğine girdiler (Tanilli, 1998).

Nusayrilerin bu dönemlerde şiddete ve kıyıma uğradığı görüşünde olan birçok kaynak söz konusudur şüphesiz bunların içerisinde Et-Tavil ön plandadır. Şu bir gerçektir ki 14.yüzyıla kadar zaman zaman Sünniler'in saldırısına uğramış ve kâfir olarak adlandırılmış olan Nusayrilik karşıtı hareketler söz konusu olmuştur. 16.yüzyılın başlarında bölgede yükselen iki büyük güç olan İran'da kurulan Şii devleti olan

Safeviler ile Sünniliği benimsemiş Osmanlılar arasında mücadeleler söz konusu olmuştur. Yavuz döneminde yapılan yok edici politikanın altında bazı kaynaklar Nusayrilerin Safevileri desteklediği için devlet Nusayrilere karşı tedbir anlamında bu şekilde önlem almıştır (Arıkan, 2012). Et-Tavil'e göre, Selim'in Nusayrilere şiddet politikası uygulamasının nedeni siyasaldır, yani Sünnileri kendi tarafına çekmek içindir (Tavil, 2012: 266). Burada üzerinde durulması gereken nokta şudur: Bazı kaynaklarda, Osmanlı devletinin Nusayrileri müslüman saymadıklarını, ayrıca Nusayrilerin, Yahudi ve Hristiyanlar gibi zımni sayılmadıklarını, millet sistemine göre yönetilmediklerine, bunlara iç işlerinde bağımsızlık bile tanınmadığına yer verilmiştir (Arıkan, 2012). İlber Ortaylı'ya göre,

“Suriye, Lübnan, Filistin’de kalabalık bir grup teşkil eden Arapça konuşmalarına rağmen adeta ayrı bir ‘ethnie’ olarak kabul edilen Dürzîler, Kuzey Irak ve Güney Doğu Anadolu’da yaşayan Yezidiler... vs Alevi olarak adlandırılıyordu fakat Antakya bölgesinde yaşayan Nusayriler, millet olarak tanımlanmamışlardır” (Ortaylı, 1999, aktaran: Aksoy, 2010: 204).

Üzüm'e göre, halk arasında Nusayriler farklı bir dine mensupmuş gibi görünmesine rağmen Osmanlı devleti bu topluluğu müslüman olarak kabul etmiştir (Üzüm, 2007, aktaran: Ürkmez ve Efe, 2010: 130). Devlet, Nusayrilerin uzun süre Ehl-i Sünnet olmalarını ve aynı camiye gelmelerini kabullenememiştir. Kabullenemeyişlerinin en önemli sebeplerine gelince, birincisi, Nusayrilerin aynı zamanda Nusayri olmayan diğer mezhepler tarafından eski batıl inanışlarını (Özellikle Ortodoks Sünni İslam anlayışına göre) devam ettirdikleri düşüncesi, ikincisi, özellikle Antakya bölgesine ait emlakların, bahçelerin işçilik sıfatıyla Nusayrilerin ellerinde olması nedeniyle bunların Ehl-i Sünnet olarak kabul edilmeleri mahkemelerde şahitliklerinin kabul edilmesi anlamına gelmekteydi ve bu şekilde yalancı şahitlik yaparak arazileri kendi adlarına geçirebilirlerdi (Ürkmez ve Efe, 2010: 130). Bu nedenlerle devlet Nusayrileri ötekileştirmiştir.

Nusayrilerin uzun süre Ehli Sünnet kabul edilmemesi dönemin devlet adamları tarafından da eleştirilmiştir. Sonuçta müslüman olduklarını kabul eden bu topluluğu

yaptıkları dışlayıcı uygulamalarla Katolik ve Protestan misyonerlerin eline teslim etmiş oldular (Ürkmez ve Efe, 2010: 131). Nusayriler, devletin uygulamaları ve dış güçlerin de çıkarıcı faaliyetleri neticesinde çıkarmış oldukları isyanların artmasıyla birlikte yavaş yavaş çeşitli memuriyetlere girme hakkı kazandılar. Ayrıca Nusayrilerin olduğu bölgelere yeni camiler, mektepler inşa edilerek buralara Nusayri kökenli din adamları atanmıştır (Bilgili, 2010). Osmanlıların Nusayriliği bir Batini mezhep olarak algıladığı ve bu mezhepten Hanefi mezhebine geçmenin ise, devletin resmi din anlayışı boyutunda “İslam olmak” olarak nitelendirildiğidir. Yani Nusayrilik, bu dönemlerde Batini bir mezhep veya fırka olarak kabul edilmiştir. Bunu şuradan da anlayabiliriz: Osmanlı’da gayrimüslimlerin ödemekle zorunlu olduğu cizye vergisi, Nusayrilere alınmamış ve bunu kayıt altına alan kaynaklara da rastlanmamıştır (Bilgili, 2010: 51).

Tanzimat dönemine gelindiğinde, 1516 yılından 1839 Tanzimat Dönemine kadar Osmanlı devleti tebaasına görece tolerans gösterdi. Nusayriler dini anlamda vergilerini ödeyerek ve Bab-ı Ali’ye sadakatlarını göstererek devlete olan görevlerini yerine getirdiler. Nusayrilerin görece rahat durumu, 1829 yılında Osmanlı imparatorluğu ile M. Ali Paşa arasında yaşanan gerginlik sebebiyle ve sonunda M. Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa’nın Suriye’yi ele geçirmesiyle son bulmuştur. Bu dönemden 1890 yılına kadar Nusayrilerin Osmanlıya karşı isyanları devam etmiştir (Gökpinar, 2012, <http://www.aligokpinar>, 10.11.2012’de erişildi). Nusayriler Osmanlı devletinin son döneminde özellikle Tanzimat ve II. Abdulhamit döneminde (1876-1909) Batılı emperyalist devletlerin dikkatini çekmiştir (Ürkmez ve Efe, 2010: 128). II. Abdulhamit döneminde daha çok dış güçlerin Nusayrilere yönelik yapmış olduğu misyonerlik çalışmaları dikkati çekmektedir (Ortaylı, 1999: 41). Özellikle Amerika, Fransa ve İngiltere’nin baş gösterdiği bu dönemlerde Suriye coğrafyasının da bu devletler açısından önem kazanmasıyla birlikte, bu devletlerin Nusayriler için çeşitli okullar açtığı belgelenmiştir. Burada da görüldüğü gibi Nusayrilerin yaşadığı bölgeler yabancılar için önemli bir hale gelmiştir. Bunda kuşkusuz Nusayrilerin yaşadığı bölgenin jeopolitik önemi etkilidir. Yine bu dönemde Nusayriler, diğer Şii Batini topluluklar gibi ilk defa müslüman kitle arasında kabul edilerek, mecburi askerlik göreviyle yükümlü tutuldular. Ayrıca bu bölgelerde açılan modern anlamdaki okullarda, fırkanın Osmanlı toplumuyla bütünleşmesi sağlanmaya çalışıldı. Böylelikle Nusayriler,

dini ve etnik cemaat olmaktan çıkıp devleti oluşturan unsurlardan biri haline gelmiştir (Öz, 2012: 590).

II. Abdulhamit'in Araplara yönelik politikası uygulamalarına da yansımıştır. Özellikle 1878'ten sonra Arap dünyasında baş gösteren ayrılıkçılığı, bir şekilde ortadan kaldırmak ve onları devlete entegre etmek amacıyla Tanzimat'ın getirdiği seküler anlayışa karşı dini kimliği ön plana alan İslamcılık politikalarına yönelmiştir. Bu dönemde Nusayrilikle ilgili üç ana problem söz konusu olmuştur.

1. "Tashihi itikad (inancın düzeltilmesi),
2. Eğitim olanaklarının geliştirilmesi, sorunları çözümüne dair çalışmalar,
3. Nusayriler üzerine yoğunlaşan misyonerlik hareketleri"(Gökpınarlı, 2012, <http://www.aligokpinar.wordpress.com>, 10.11.2012'de erişildi).

Osmanlı döneminde Lazkiye sancağının Nusayriler açısından önemini anlatmak gerekirse: Önemli bir liman kenti olan Lazkiye'de 1864 Vilayet Nizamnamesi ile kurulmuş ve Suriye'ye bağlanmıştır. Böylece Suriye'nin Trablusşam sancağına bağlı bir merkezi haline gelmiştir (Akbulut, 2010: 113). Genel olarak Nusayriler, Osmanlı döneminde Lazkiye'nin Hama çevresindeki ovalarda yerleşim kurmuştur (Talhamy, 2008, aktaran: Akbulut, 2010:114). Lazkiye Nusayrileri, idari yapı ve yaşadıkları hayat tarzından dolayı vergi verme, askerlik görevini yerine getirme konusunda Osmanlıları uğraştırmış, genelde Nusayrilerin saldırıda, isyanlarda bulundukları yer burası olmuştur (Akbulut, 2010: 123). Nusayrilerin Sünniliğe geçişinde en yoğun yerlerden biri Lazkiye olmuştur. Bunun nedeni Suriye ve Lübnan'da yapılan misyonerlik faaliyetleridir. Osmanlı kendisi açısından gördüğü bu tehlikeyi fark ederek kurduğu okullar sayesinde bu misyonerlik faaliyetlerinin önüne geçmek istemiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Nusayrilerin durumuna bakıldığında, Osmanlıların çok uluslu yapısından ulus-devlet modeline geçişle birlikte, Nusayriler de toplumsal yapıdaki konumlarını tekrar sorgulama imkânı buldular (Aksoy, 2010:205). I. Dünya Savaşı, Nusayriler için dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Suriye ile olan ilişkiler önem arzettiği için Türkiye'nin tarihsel anlamda Suriye ile bağına değinmek gerekirse (Birsell ve Kodaman, 2012: 18), öncelikle 11. ve 12. yüzyılda Ortadoğu'nun

güney koridorunu izleyen Türkler, Suriye'ye ulaştılar. İkinci olarak; Yavuz döneminde İran-Suriye hattını kontrol amaçlı oluşturulan “Ortadoğu Açılım Projesi “ ve sonradan Hatay, Huma, Şam'da Türkler yoğunlaşmıştır. Böylelikle Osmanlı büyük ölçüde Ortadoğu'yu hâkimiyeti altına almış ve bu topraklar üzerinde 400 yıl sürecek hâkimiyetini kurmuştur. Üçüncü olarak, 1878 Osmanlı-Rus harbidir, bununla birlikte Kafkaslarda birçok Türk II. Abdülhamit'in fermanıyla Lazkiye'ye yerleştirilmiştir (Ülman, 2011, aktaran: Birsell ve Kodaman, 2012: 19-20).

I. Dünya Savaşı'na yaklaşıldığı dönemlerde Osmanlıcılığa karşı bir meydan okuma şeklinde oluşturulan ideoloji, Arap Milliyetçiliği üzerinde etkili olmaya başlamıştır (Dawn, 1998: 165). II. Abdülhamit'in başarısız muhafazakâr Osmancılığı, Jön Türkler'in modernist Osmancılığı, Avrupa karşısında etkisiz kalınca Arap milliyetçiliği 1908 yılından itibaren (Dawn, 1998: 166) yayılma alanı bulmuştur. Araplar, devrimci programlar dâhilinde gizli cemiyetler kurmuş ve silahlı direniş için Avrupa'dan destek almıştır (Dawn, 1998).

I. Dünya Savaşı sonuna gelindiğinde, bölgenin önce İngilizler, daha sonra Fransızlar tarafından işgaliyle birlikte, tasarlanan gelişmeler, imzalanan gizli anlaşmalarla son buldu. Fransız manda idaresi döneminde tarihi özelliği olan Nusayri, Nusayrilik, Nusayriye isimleri kaldırılarak yerine Alevi, Aleviyye ve Alevilik isimleri konuldu (Öz, 2012: 590). 1920'de Lazkiye sancağı, Trablusşam sancağının¹⁰ kuzey kısmı ve Masyaf'ın bir bölümünü içine alacak şekilde bir Alevi otonom bölgesi kuruldu ve kurulan bu otonom idare bir devlet olarak ilan edildikten sonra, Şam ve Halep devletlerine katılarak, Suriye Devletler Federasyonu'na dönüşmüştür. Fakat Federasyon 1924 yılında dağılınca, bir Fransız başkanının liderliğinde oluşan eski otonom idare, 1930 yılında Lazkiye Devleti ismini almış ve bu daha sonra 1937 yılında kurulacak olan Suriye devletinin önemli bir vilayeti haline gelmiştir. Özel bir yönetime sahip olan

¹⁰ Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır seferi sırasında 1516 yılında Osmanlı topraklarına katılmış olan Trablusşam bir sancak haline getirilerek Şam beylerbeyliğine dâhil edilmiştir. Trablusşam'ın bu idari statüsü 1579 yılına kadar devam etmiş ve bu tarihte beylerbeylik yapılarak Haleb'e tabi olan Hama ve Selemiye sancakları ile Şam'a tabi olan Humus ve Cebele sancakları da ona bağlanmıştır (<http://ercaninal.blogspot.com/2013/01/trablussam.html>, 15 Şubat 2013'te erişildi.)

İskenderun sancağı da, 1939 yılında Türkiye'ye katılmıştır (Öz, 2012: 590). Tarihsel süreç 4.bölümde ayrıntısıyla anlatılacağından bu kadar değinmek yeterli olacaktır.

3.3. Nusayrilikte Dinsel ve Kültürel Yapı

Nusayrilik, esasen inanca dayandırılan bir öğretilerdir (Öz, 2012). Şii fırka olma özelliği gösteren Nusayrilik, başta Şia olmak üzere, doğup geliştiği bölgelerdeki eski kültür ve inançlardan değişik unsurlar alarak bunları bir sistem haline getirdiği için Nusayriliğin senkretik yani bağdaştırmacı bir yapıya sahip olduğu belirtilir (Öz, 2012: 591). Nusayrilik, esas olarak “nur”’a dayandırılır. Kuranda “nur” defalarca zikredilmektedir ve ruhların Hz. Muhammed’i “nur”dan yaratıldığına inanılır (Bulut, 2003: 66). İnsanoğlu da nurani ruhla bezenmiştir, şeklen beşer olsa da aynı zaman da özel bir varlıktır (Bulut, 2003).

Nusayri inancı tarihsel kökeni ve kurucuları da göz önüne alınırsa Batini¹¹ bir akıma ait olduğu görülür.Yani şunu açıkça ifade edebiliriz: Nusayri teolojisi Şii akımından harmanlanmış, tamamen Batini akımın esaslarını kabul etmiş bir inancı kapsar (Keser, 2011: 47).

Hem Türkiye’de yaşayan Nusayriler hem de Suriye’deki Nusayrilerin büyük çoğunluğu kendilerini öncelikle Alevi olarak görürler. Bazı Nusayri aydınlarının “Nusayri” kelimesinin kendilerini tanımlamadığını, “Alevi” denmesinin daha uygun olduğunu dile getirirler (Türk, 2010).

Nusayrilerin dini esaslarıyla ilgili taraflı, bilimsel yorumlara dayanmayan

¹¹ Bâtınilik, birtakım sayılara, sayıların yorumlarına dayanan genellikle tin, insan, us, evren, Tanrı, uzay, boşluk, bilgi, İmamlik, oluş gibi konular üzerinde duran bir inanç sistemidir. Özellikle İmam inanışları baskındır nitekim İmam’a, gönülden bağlanan bir kimsenin, Kur’an, hadis buyruklarına uyma gereği yoktur diye düşünülür. Bâtınilik, yalnız siyasal bir kuruluş değildir, çok eskilere giden inançlardan oluşan bir birikimin İslam düşüncesine karşı direnişidir. Toplumsal bir örgüt olarak ortadan kaldırıldığı için de kimi Alevi kuruluşları Bâtınilikten esinlenerek bu inanışı devam ettirmektedir Bkz.(Eyüboğlu, 2012: 293-297).

çeşitli yorumlar mevcuttur. Alevilik, Şiilik, Arap Aleviliği nedir, farklılıklar ve benzerlikler nelerdir bunlara cevap bulabilmek için Nusayrilerin inanç ve ibadet şekillerinin kısa ve öz şekilde ifade edilmesi gerekmektedir. Biz ve öteki ayrımının bilinçli şekilde ele verdiği bu tarz yorumlar, genellikle Nusayrileri biz-öteki (Keser, 2011: 19) şeklinde konumlandırarak etiketlemeye maruz bırakmıştır. Bu anlayışlardan birkaçına örnek vermek gerekirse, özellikle Fığlalı'nın fikirleri bu konuda dikkati çekmektedir. Fığlalı'ya göre, inanışları ve davranışları göz önüne alındığında, Nusayriliğin bölgedeki eski dinler ve inanışlardan, totemcilikten, Sabiilik'e, Musevilik, Hristiyanlık ve iptidai inanışlardan Müslümanlığa kadar bir dizi inançtan etkilendiği ve bunları Bâtınlık perdesi ile örttüğü apaçık ortadadır (Fığlalı, 1991:192, aktaran: Keser, 2011: 22). Türkiye'de Nusayriler adına bu tarz yorumlar yapan birçok araştırmacı, akademisyen mevcuttur.

Peki, gerçekte bu topluluk neye inanır ve nasıl ibadet eder?

Öncelikle Tanrı'ya olan inanışlarından bahsedecek olursak, "Tanrı, 'nurların nurudur' ve bütün özellikleriyle nurlar âlemi olan batın âlemde yaşamaktadır". Tanrı için kullandıkları diğer bir isim ise mana'dır (Keser, 2011: 48). Tanrı'nın zahir âlemde insanlara insan şeklinde görüldüğünü ve her zuhur edişinde de farklı bir bedende ve farklı bir insanda belirdiğine inanılır ve Allah'ın yedi şekilde zuhur ettiğini düşünürler (Keser, 2011). Friedman'ın çalışmasında Allah'ın görünümü şu şekilde ifade edilmiştir: Allah, üç şekilde görünüme sahiptir. Öncelikle beyaz saç ve bıyıklarıyla yaşlı bir adam görünümünde ortaya çıkar. Bunun nedeni kendisine, yaratıcılığına karşı saygı ve itibarını sağlayabilmektir. İkinci görünümünde aslan üzerinde kıvrıcık bıyıklara sahip genç bir adamdır. Böyle görünmesinin sebebi kendisine karşı itaatsiz olanları uyarmak adına ciddi bir görünüm kazanmak için. Üçüncü görünümünde bir çocuk olarak ortaya çıkar. Çünkü zayıf yaratılışlı bir çocuk gibi herşeyi eğitimle öğrenerek yükselmek zorundadır (Friedman, 2010: 101). Nusayriler, Tanrı'nın mutlak varlığını ve birliğini kabul ederler (Beşe, 2010: 170). Lyde, Nusayriler'in Tanrı inancını ve Nusayri teslisini şöyle ifade etmektedir:

"İslam'ın diğer mezheplerinde olduğu gibi Nusayri teolojisinde de ilk şart Tanrı'nın mutlak birliğidir. Ne kadar farklı isimle anılırsa anılsın,

dahası ne kadar göstergesi olursa olsun ve ne kadar kişiliğe bürünürse bürünsün Tanrı birdir. Tanrı, üç ayrı kişiliğe sahiptir. İlk kişilik, en yüce Tanrı'dır; ikincisi birinci tarafından yaratılmıştır ve üçüncü de ikinci tarafından yaratılmıştır" (Lyde, 1861:352-53, aktaran: Beşe, 2010: 170).

Kremer, Nusayri bir şeyhin ağzından şunları aktarmıştır:

"Gökyüzü bizim Tanrımız Hz. Ali'nin vücududur. Bizler bu dünyevi vücudumuzdan kurtulduğumuzda, ruhumuz Samanyolu'nda yıldızlara yükselir ve ışık şeklini alır. Kim bundan şüphe ederse, ruhu dünyada bir hayvan vücudunda geri döner. Farklı inanç sahipleri ve yabancılar da hayvan vücuduna girerler ve sonsuza dek lanetli kalırlar. Güneş Hz. Muhammed, Ay ise Selman'dır. Dünya yaratıldığından beri var olan gökyüzündeki yıldızlar ise, meleklerdir" (Kremer, 1872: 553, aktaran: Alkan, 2010: 139).

Nusayrilerin Allah inancında yanlış anlaşılan nokta Hz. Ali'yi Allah gibi gördükleri ve Allah'ı bir nevi cisimleştirdikleri tarzındaki fikirlerdir. Fakat Nusayrilikte "hulul"¹² (Uluçay, 2011: 112) inancına yer yoktur. Allah'ı bütün sıfatlardan tenzih ederler ve "O, O'dur onu ancak O, bilir" (Uluçay, 2011: 112) inancı hâkimdir. Allah'ın ruhu başka bir beden de bütünleşemez. Bu yüzden Hz. Ali'yi ilahlaştırmazlar. Yine de şu tarz ifadeler insanları düşünmeye sevk etmektedir: Nusayri kaynaklarında "Ali sonunda Tanrısallığını ilan etti. Ben efendilerin efendisiyim, boyunların sahibiyim. Ben Ali'yim (en yüceyim), ben ölüme ve yaşama yön veririm. Kuran Ali'nin ilahiyatını ifade eder. Fakat bu görünen anlamı değildir; içsel, alegorik bir anlam taşır. Ali, Tanrısallık bir varlıktır ve Hz. Âdem'den beri bütün peygamberlerde görünen ve kişilik kazandıran Ali'dir (Simon, 2007, <http://thestylepapers.blogspot.com>, 20.10.2012'de erişildi). Hz. Ali olgusu, bir güneş tanrısallığı şeklindedir. Yani Ali'nin görünmesi için dua edilen, doğan günle özdeşleştirilir (Karasu, 2012: 81) ve bu genel anlamda Alevilik

¹² Hulul (incarnation), Arapça bir sözcük olup, 1. Gelme, gelip çatma. 2. Girme, sinme. 3. Fizik; Geçişme, ozmos. 4. Felsefe; Tanrı ruhunun herhangi bir bedene girdiğine inanmak gibi anlamlar taşır. Bknz. (Uluçay, 2011: 231-232)

inancının da temelini oluşturur. Nusayrilerin Hz. Ali'yi ilahlaştırdığına dair fikirler Nusayri, Bektaşî edebiyatına da yansımıştır. Hz. Ali'ye dair sevginin şu şekilde ifade edilmesi farklı anlaşılmalara neden olmuştur:

“O, gayb aleminin sıfatıdır, gaybı bilendir. O, ölümsüzdür ve onun ölümsüz olduğuna inananlar da ölümsüzdür” (Temizkan, 2010: 247). Buradan anlaşılan şey, Allah'a ait sıfatlar Ali'ye duyulan sevgiden dolayı ona zikredilmektedir. Nusayri edebiyatının bazı şiirlerinde de Hz. Ali'ye duyulan sevgi dahilinde Ali'nin yeryüzünü ve gökyüzünü, güneşi, ayı ve yıldızı yarattığı ifade edilir. On iki İmam olan Askeri ve Mehdi'nin, Ali olduğu söylenir. Çünkü Alevi ve Bektaşîlere göre son imam mehdi ölmemiştir ve bütün imamlar Ali'dir. Bu yüzden de ölümsüzdür (Temizkan, 2010: 247-248). Hz. Ali'ye olan sevgi edebiyatlarına da bu şekilde yansımıştır. Nusayrilerin kutsal saydıkları kaynaklardan biri olan Kitabü-l Mecmu (Üzüm, 2000: 179)'da el Evvel suresinde Ali'ye sığınıldığını, Ali'den yardım istendiğini ve Ali'den neşet edildiğini ifade edilir. “Sen bizim gizli ilahımız, açık imamımızsın” (Üzüm, 2000: 179) denilerek dua edilir. Önemli Nusayri önderlerinden Şerafettin Serin, Hz. Ali'nin beşeri kimliğine dikkat çeker ve Nusayrilerin “Ali'yi ilahlaştırıp ilahlaştırmadığı “ sorusuna cevap verirken Ali kelimesi ile ilah kelimesini yan yana kullanmaz. Diğer bir Nusayri şeyhi olan Nasreddin Eskiocak'a göre, bir rivayette Hz. Muhammed'in Hz. Adem yaratılmadan bin sene önce “Benle Ali bir nurduk ve arşın altında Allah'ı tesbih ederdik” sözü ile Hz. Ali'nin “Ben be harfinin noktasıyım” sözü, Hz. Ali'nin beşeri üstünlüğünün küçük çaplı kanıtlarıdır. Nusayri önderlerinin Hz. Ali konusunda temel olarak uzlaştıkları nokta Hz. Ali, Allah katında ve Peygamberler nezdinde “Üstün bir şahsiyet”tir. Ayrıca Kitabü-l Mecmu, Hz. Ali'nin tanrılığına yönelik açık bir beyanda bulunmamıştır (Üzüm, 2010: 181-182).

Nusayrilerin inanç sisteminde önem taşıyan diğer bir kavram ise, Ayn-ı Mim-i Sin'dir (Salisbury, 1866: 229). Buna göre, Tanrı'nın üç kişiliği söz konusudur: Birincisi Yüce Tanrı, ikincisi, birinci tarafından yaratılan, üçüncüsü de ikinci tarafından yaratılan. Bu varlıklar birtakım isimler alır. Öncelikle Mana (Ayn) mutlak ruhsal ve manevi bir varlıktır, herşeyin gerçeği, herşeyin özüdür. Yücedir, ulaşılamayandır, esastır, yani Ali'dir. İsim ise manevi gerçekliğin dışı vurumudur; isim dile gelendir,

konuşandır (Lyde, 1861: 352-353). İsim (Mim) Hz Muhammed'tir (Salisbury, 1866: 229-230). Bab ise, insan bilgisine giden yoldur Yani Mana ve İsme ait bilgiye giden yoldur ve Bab, Selman Farisi'dir (Friedman, 2010: 77). Tanrı'nın tezahürlerini ifade eden bu üç varlık birbirinden ayrılamaz. Çünkü tek tanrı inancına sahip olan Nusayriler, bu üç varlığa bir bütünlük vermiş ve buna inanmışlardır (Salisbury, 1866: 229-230). Bu üçlü inanış Hristiyan inancındaki teslis (üçleme)'ye benzetilmektedir (Türk, 2010: 48).

Temel bilgilerden sonra, bir kişi Nusayri inancına nasıl girebilir, giriş şartları nelerdir bu soruya cevap arayacağız. Bir kişinin Nusayri inancına girişi belirli kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir ve bu kurallar yerine getirilmeden bir kişinin Nusayri olması söz konusu değildir (Keser, 2011: 103). İlk aşama, çocuğun ailesinin çocuğunu güvendiği bir kişiye teslim etmesidir. Buna din amcalığı denmektedir (Said, 2000: 173). Dini amca, çocuğun durumu hakkında şahitler ve şeyhin huzurunda da teminat alır, sonra da o çocuğun dinsel eğitimini üstlenir. İkinci aşama da çocuğa Ayn, Mim, Sin anlatılır ve Kitabü-l Mecmudan bölümler öğretilir (Onarlı, 2006: 66). Adayın sırt tutmasının önemi büyüktür. Nusayriler kendilerini umumiyetle Aliyullahi perdesi altında gizlerler (Said, 1921: 570). Bu yüzden şeyh sürekli dine girecek olanı bu konuda uyarır. Üçüncü aşamada ise, birinci ve ikinci aşamada öğretilenler test edilir ve çocuğa öğrendiği sırrı kimseye söylememesi için yemin ettirilir. Bu aşamayla birlikte Nusayri olan çocuk yeniden doğmuş gibi olur (Keser, 2011:118-119).

Nusayrilerin ibadet şekillerine dair de bazı yanlış anlaşılmalara söz konusu olmuştur. Bu durumda genellikle Anadolu Aleviliğiyle ibadet şekilleri aynıymış gibi gösterilir, fakat aralarında ciddi farklılıklar söz konudur. Nusayrileri bu anlamda daha iyi tanımak adına ibadet şekillerine kısaca değinmekte yarar var. Herhangi bir mekan zorunluluğu yoktur. Ayrıca camiye gitmezler. Nedeni olarak da On İki İmam ve kendilerine gösterilen baskıları gösterirler ve bunlar için gizlilik çok önemli olduğundan camiye gitmemeyi tercih ederler (Sertel, 2005: 79-80). Namazlar din adamları olarak kabul ettikleri şeyhlerinin önünde yapılır, namaz farklı zamanlarda üç toplu namazdan oluşur (Türk, 2010: 90). Nusayriler için beş vakit namaz farzdır ve her zaman her bir vakti Ehli Beyten birine sunarlar. Diğer mezheplerden farklı olarak Nusayriler, sadece kibleye yönelerek namaz kılmazlar böyle bir zorunluluk söz konusu değildir. Çünkü

onlara göre “her yer kible, Allah’ın mekanı”dır (Sertel, 2005: 80). Kıldıkları ferdi namaz ise Sünnilerinkinden oldukça farklıdır, namazlarında fiziksel hareketler olması zorunlu değildir sadece duaların okunması, namaz kılınan yerin ve kılan kişinin temiz olması yani abdestli olması yeterlidir (Keser, 2011: 131). Bayramlarda ve adaklarda, cenazenin yedinci gününde bir şeyhin önderliğinde olmak üzere “cem” (Türk, 2010: 66) adı verilen namazları da söz konusudur ve buna Nusayri olmayan katılamaz. Diğer bir ibadet şekilleri de oruçtur, Sünnilerin Ramazan ayında tuttıkları oruç Nusayrilerde de uygulanır, oruç tutmanın esas amacı Hristiyanlıktaki gibi vücudun sağlık açısından dinlendirilmesi ve dini amaçlıdır. Bayram ve adaklarda zekat verme olayı da en yaygın ibadet şeklidir. Nusayrilerde en az görülen ibadet şekli ise hacca gitmektir. Fakat bu hacca karşı oldukları anlamına gelmemektedir (Türk, 2010: 66-68). Nusayriler için türbe ziyaretleri de çok önemlidir. Özellikle ziyaretlerin Suriye-Antakya civarında yoğunlaşması kitaplı dinlerin burada bulunmasına ve dini önderlerin buralarda yaşamasına yorumlanır. Ülkemizde özellikle Hatay’da, üstün yaratılışlı evliyalara inanış yaygındır (Sertel, 2011: 135).

Bu temel bilgiler yanında dinsel, sosyal anlamda Nusayrilerin kadına bakış tarzı da önemli yer tutmaktadır. Nusayrilik Arap kültüründen çıkmış muhalif bir mezhep olduğundan dolayı daha çok Ortadoğu coğrafyasında şekillenen bir gelenek ve kültüre sahiptir. 1980’den sonra yaşanan değişim kadının toplumsal hayata katılımında olumlu etkiler bırakmıştır. Özellikle çalışma hayatı ve eğitim alanında daha çok imkânlardan yararlanabildiler (Sertel, 2005: 108-109). Nusayrilerin kadına bakışına dinsel açıdan bakılacak olursa, özellikle kadınlara dinsel anlamda sadece zahiri bilgilerin öğretilmesi ve kadının cemaate alınmaması ilginçtir. Ayrıca Nusayriliğe giriş aşamasında uygulanan hiçbir yöntem kadınlara uygulanmaz. Din sadece erkeklerin sorumluluğuna bırakılmıştır. Dinin esasları sadece erkeklere anlatılır. Bunun sebebi olarak da Nusayrilikte gizlilik şart olduğu için kadınların sır tutamayacakları herhangi zor süreçte herşeyi anlatacakları düşünülür (Sertel, 2005).

Nusayri kadınlarının ötekilerden ayrılan temel farklılıkları, ortak değer ve kültüre göre hareket etmelerini sağlayan etnik kimlikleridir ve bu kimlik, Alevi inancı etrafında şekillenmiş bir kimliktir. Dini anlamda Nusayri kadınının rolü çok farklıdır.

Öncelikle kutsal bilgileri öğrenmekten men edilmişlerdir, sadece gündelik hayatlarında ihtiyaç duydukları birkaç dua ve Kuran'da bulunan birkaç namaz duası dışında başka bilgiler öğretilmemiştir. Bu nedenledir ki, Nusayri kadınları arasında daha çok türbe inancı gelişmiştir. Hane içi faaliyetler kadın için bir nevi ibadet sayılmaktadır. Kadının herhangi bir şekilde ibadetlere ve ayinlere katılmasına gerek yoktur. Çünkü kadın iyi bir eş ve anne olarak tanrıya karşı ibadetlerini yerine getirmiş sayılmaktadır. Kadınlar da bunu kabul görülen geleneksel yöntemlerle içselleştirmişlerdir. Nusayrilikte “kadın olma hali” (İşoğlu, 2005: 79) toplumsal açıdan erkeklere nazaran daha geride kalma durumu olarak ifade edilmektedir. Bu dünyada çok sevap işleyen bir kadın, bir sonraki hayatında erkek bir Nusayri olarak dünyaya tekrar dönerek ödüllendirilir (İşoğlu, 2005: 72-79).

Türkiye’de yapılan alan çalışmaları özellikle Hatay’ın Samandağ ilçesi dâhilinde elde edilen veriler, kadın Nusayrilerin toplum içinde durumunu bu şekilde izah etmektedir. Yalnız kadının inanç içerisindeki bu farklı konumu onun sosyal açıdan tamamiyle dışlanmış bir varlık olarak görünmesine yol açmamalıdır. Nitekim Nusayri kadınların yoğun biçimde çalışma yaşamında yer aldıklarına, siyasete ilgi duyduklarına ve bu konuda aktif çalışmalar yaptıklarını söyleyebiliriz.

İnanç sistemi dâhilinde ele aldığımız Nusayrilik görüldüğü üzere, İslami bir mezhep olmasının yanında inanç sistemini oluşturan inanç ve uygulamalar, geçmişte yaşamış çeşitli kültür ve inanç biçimlerinden sentezlenerek günümüze kadar gelmiştir. Fakat savunulan birçok fikir, Sünni Ortodoks İslami yorumun kabul etmediği inanç esaslarına sahip olduğu için dışlanmıştı. İfade edilen birçok uygulamanın hem Türkiye Nusayrileri, hem de Suriye Nusayrileri beraber düşünüldüğünde, toplumsal değişimler de göz önüne alınırsa ifade edilen inanış yöntemlerinin birebir uygulandığı söylenemez, bazı ibadet şekilleri ve inanç sistemleri muhakkak zamanla değişime maruz kalmıştır.

3.4. Nusayriliğin Diğer Mezheplerle Bağlantısı

3.4.1. Çokkültürlülük ve toplumsal yapıya etkileri

Postmodernizmin önümüze sürekli olarak dayadığı “çokkültürlülük” günümüz toplumsal yapısını belirleyen ve şekillendiren önemli bir kavramdır. Farklılıkların kabulü ve korunması anlamına gelen çokkültürlülük aynı zamanda da kendi içerisinde tehlikeleri de barındırmaktadır. Kendini ifade etme çabası olan kimlik belirtimi, bazı faktörlerden dolayı kişinin içinde bulunduğu topluma yabancılaşmasına neden olabilmektedir (Karasu, 2012: 47).

Günümüzde etkisi gitgide artan insan hakları, kültürel çoğulculuk, farklı etnik ve dinsel inançların ifade edilebilmesi çerçevesindeki talepler, ulus devletin temellerini zorlamaktadır. Çünkü içinde bulunduğumuz toplumda etnik, dinsel, cinsel kimliklerin diğerlerinden daha fazla önemsenmesi durumu, diğer kültürlerin “öteki”yi “düşman” (Karasu, 2012: 42-47) saymasına neden olmuştur. Böylelikle de mikromilliyetçilik adı altında ulus devlet aşınmaktadır.

Farklılıkların olduğu her alanda öncelikli şey, çeşitliliğin farkına varıp bunların korunmaya çalışılmasıdır. Ayrıca bu farklı kültürlerin eşit değerde ele alınması gerekmektedir. Taylor, bu konuda sahip olunan kültürel farklılıkların dinsel temellere dayandırılarak açıklanması gerektiğini düşünmektedir (Taylor, 2005: 102). Bütün kültürler, yaşam biçimleri, dinler, mezhepler, tarikatlar... vs doğuştan var olan bir değere sahiptir ve hepsi kutsal oldukları için de dinsel bağlamda bakıldığında hepsi eşit değerdedir. Bazen bu eşit değer tanımı görüldüğü gibi bir anlam çıkarmayabilir. Çünkü bazı çokkültürcülerin yaptıkları şey, belli bir azınlık grubu siyasi gündemde kabul ettirebilmek adına “eşit değer” tanımlamalarına sıkça yer vermeleridir (Taylor, 2005: 102-103).

Mezhepler de çokkültürlülük bağlamında değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bu bölümün esas mezhep alanı olan Nusayriliğin diğer mezheplerle ilişkisini benzerlikler ve farklılıklar ortaya koyarak ifade etmektir. Nusayrilik, Anadolu Aleviliği,

Sünnilik, Şiilik gibi mezhepler hangi yönden birbirlerinden ayrılırlar bu soruya yanıt aramak gerekiyor. Çünkü bu kavramlar halk arasında sıkça karıştırılmaktadır. Özellikle Anadolu Alevileri ile Nusayriler hem inançları hem de ibadet şekilleri bakımından karıştırılır ve sanki birbirlerinin aynısıymış izlenimi söz konusudur.

3.4.2. Anadolu Aleviliği–Nusayrilik benzerlikler ve farklılıklar

Önce Aleviliği tanımlayacak olursak, Arapça’da “Ali’ye mensup, Ali’ye ait anlamlarına gelen “Alevi” kavramı bilim insanlarınca, Hz. Ali’ye taraftar olma, onun yolundan gitme anlamlarında kullanılmaktadır. Yaygın sözlük anlamına bakıldığında Alevi, “Hz. Ali’ye bağlı ve ondan yana olan kimse” demektir (Yaman, 2011: 20).

Aleviliği sadece Ali sevgisine indirgemek için yapılan tanımlamalar bu hususta eksikliklerle doludur. Yaman’a göre, “Alevi” sözcüğünün bu kullanımı “Seyyid ve Şerif”¹³ kavramlarının da açıklanmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü bu kavramlar zamanla Hz. Ali soyundan gelenleri, kendilerini bu şekilde tanımlayanları ifade etmek için kullanılmıştır. Özellikle Emeviler’in son dönemlerinden itibaren Hz. Ali’nin soyundan gelenler ve Hz. Hasan, Hz. Hüseyin’in soyundan gelenler için “Seyyid, Şerif ve Emir” gibi ifadelerin yanında “Alevi” kavramı da kullanılmaya başlanmıştır. Bu kullanım günümüzde de devam etmektedir (Yaman, 2011: 21-22). Alevilik, öncelikle Ehli Beyte bağlılık ve Sünni olmama unsurunu barındırır (Ecevitoğlu, 2011: 139). Alevilik, aslında insan sevgisine ve hoşgörüye dayanan bir ideolojidir, bir yaşam biçimidir. Bu yüzden de Aleviliğin dinsel yönüne daha az değinilir. Alevilik, Şia ile özdeşleştirilir fakat Şia’dan farklı bir topluluktur (Yarshater, 1985: 804). Bu konuda Türkiye’deki Aleviler “Şiiler” olarak değerlendirmek suretiyle “Alevi” kavramı “Şii” kavramıyla aynı anlamda kullanılmaktadır. Buna iki grupta da var olan Ehlibeyt sevgisi yol açmaktadır. Çünkü iki grup aslında yaşam deneyimleri, tarihsel ve sosyal açıdan benzemez ayrıca inanç ve ibadet biçimleri arasında farklılıklar söz konusudur (Yaman, 2011: 23). Nitekim Ehli Beyte olan bağlılık Sünnilerin de benimsediği bir özelliktir.

¹³ Zaman içerisinde İslam dünyasında Hz. Hasan soyundan gelenler şerif, Hz. Hüseyin soyundan gelenlerse, seyyid olarak adlandırılmaya başlamıştır. Anadolu Aleviler’i arasında ise dedelerin Hz. Ali soyundan geldiklerini ifade etmek adına “seyyid” kelimesi kullanılır (Yaman, 2011: 21).

Alevilerin bu noktada ilk göze çarpan farklılığı kullandıkları “yol, adap ve erkân” ifadesidir (Ecevitoglu, 2011: 140). Alevilik, başlangıçta Ali’nin imamlığı sorunundan kaynaklanır (Yarshater, 1985: 804). Kabul ettikleri iki önemli temel ilke söz konusudur. Öncelikle peygamber sağlığında kendisinin başka bir yerde bulunduğu sırada yerine imam olarak Ali’yi atamıştır. Bu bir sünnettir ve sünnet İslam dininde bir gelenek, yasadır bu yüzden de çiğnenemez. İkincisi de, peygamber son konuşmasında Gadir Hum denilen yerde kendisinden sonra imam olarak Ali’nin seçilmesini, yerine onun getirilmesini istemiştir (Eyüboğlu, 2011: 266).

Burada esas ortaya konulması gereken şey, Arap Aleviliği olarak adlandırılan Nusayrilik ile Anadolu Aleviliğinin birbirinden ayrılan ve benzeşen yönlerine yer vermektir. Nusayrilik ile Anadolu Aleviliği arasında inancın özüne bakıldığında pek bir farklılık görünmese de dinsel pratiklerinde ve uygulanan dinsel ayinlerinde farklılıklar göze çarpar. Felsefi ve kültürel bir yoruma sahip olan Anadolu Aleviliği söz konusu iken, Nusayriliğin temel hareket noktası dini teolojidir (Sertel, 2005: 89). Başlangıçta Anadolu Aleviliğindeki tarikat sırrı anlayışı, Ehlibeyt sevgisi gibi anlayışların Nusayrilik ile Anadolu Aleviliğini yakınlıktırıldığını görebiliriz. Fakat aralarında ciddi farklılıklar söz konusudur (İşoğlu, 2005: 47).

Benzerlikleri önce ele alacak olursak; Allah’ın varlığı ve birliği, Hz Muhammed’in Allah tarafından gönderilen peygamber olduğu, Ali’nin velayeti, Ali’yi sevme ve ona bağlanma (Öz, 2012:771), halifeliğin Ali’nin hakkı olduğu gibi düşünceler her iki inanç türünde de vardır.

Her iki inanç tarzında da Ali her şeyin dermanı, bir nevi Hızır’dır. Ali, erdemli bir hayat yaşamıştır, her şeyi muhtaçlara dağıtan üstün bir kişiliktir (Sertel, 2005: 92).

Her iki inanç yapısında da tenasüh¹⁴ inancı vardır. Fakat bunun boyutları,

¹⁴ Tenasüh, insanların ölümden sonra yeni bir bedenle tekrar dünyaya gelmesini ifade eder. Fakat bu reenkarnasyon olayından farklıdır. Dünyaya geri dönen insan eğer önceki yaşamında kötü ahlaklı biriye ve Nusayri değilse diğer yaşamında kötü bir varlık olarak dünyaya tekrar dönecektir. Ama reenkarnasyonda her ne şekilde yaşarsan yaşa diğer yaşamda hep ödüllendirileceksin şeklinde bir inanış söz konusudur. Bknz. (Uluçay, 2011: 244-245).

inanış tarzları yöreden yöreye de değişiklik göstermektedir. Bu inanış eski Türk gelenek ve inançlarına uydurularak yeni bir sentez şeklinde varlığını bazı yörelerde halen devam ettirmektedir.

Ahiret inancı ve buna bağlı olarak cennet-cehennem inancı Alevi temel kaynak ve nefeslerinde anlatılanlar gibi büsbütün göz ardı edilmiş değildir. Alevilerde ahiret inancı konusunda en önemli nokta kul hakkı konusudur. Kul hakkı olan kişi düşkündür. Bu sebeple herkesin rızasını almış ve hakka yürüyen bir Alevi ahirete gider. Ahirete gidiş, ölüm ve ayrılıştan ziyade Hakka kavuşmaktır (Yaman, 2011: 219). Her ne kadar tenasüh inancı varsa da, bir ölçüde kıyamet sonrası iman konularına önem verdikleri görülür ayrıca bazı düşünürlerin aksine, yapılan sosyolojik çalışmalarda Alevi-Bektaşilerin tamamına yakınının ahiret inancına sahip oldukları belirtilir (Güngör ve Aksoy, 2012: 264). Eskilerdeki kadar olmasa da Aleviler arasında tenasüh ve hulul inancı vardır. Örneğin; Malatya’da Kuluncak Alevileri (Gürer, 2008, akt.:Güngör ve Aksoy, 2012:263), Elazığ, Tadım Köyü Alevilerinde tenasüh inancı söz konudur (Köseoğlu, 2009, akt: Güngör ve Aksoy, 2012:263). Ömer Uluçay’ın Nusayrilik üzerine yaptığı çalışmalarda da bu mezhebe tabi olanların tenasüh ve reenkarnasyon inancına sahip oldukları vurgulanmaktadır (Uluçay, 2011).

Her iki öğretilerde de On İki İmama, Mehdinin gaybına aynı şekilde inanılır. Lübnan ve Suriye’deki Nusayriler, bu noktada İran Şiilerine benzemektedir. Fakat Türkiye’deki Nusayriler başlangıçta yedi İmamcı gözüdürler. Dünkü ve bugünkü İsmaililer’den farklı olarak, Oniki İmamcı öğretiyi hem Nusayriler hem de Anadolu Alevileri kabul ederler (Onarlı, 2006: 75).

Her iki inanış tarzında da din adamları önemlidir ve bunlara büyük saygı duyulur. Dini lider Nusayrilerde şih, Anadolu Alevilerin de ise dededir. Şihlik ve dedelik soydan gelmektedir ve burada bir kastlık söz konudur. Ancak atası, babası, şih veya dede olan kişi ileri de şih veya dede olabilir. Şihlik genelde büyük erkek evlat yoluyla, dedelik ise tüm erkek çocuklar kanalıyla yürür (İşoğlu, 2005: 47). Anadolu Aleviliğinde ocak yapılanması söz konusudur ve bu kuruma büyük bir kutsallık

atfedilir. Ocak terimi¹⁵, dinsel hizmetleri gören dedelerin aileleri ve bu aileler çevresinde oluşan örgütlenmeyi ifade eder. Nitekim her dede ve talip ailesi bir ocağa dâhildir (Yaman, 2011: 246).

Nusayrilerde kutsal sayılan iki temel kitap vardır. Bunların ilki, bütün müslümanların kutsal saydığı Kuran-ı Kerimdir. Fakat Nusayrilerin Kuran hakkındaki fikirleri farklılık gösterir. Esas olarak Kuran-ı Kerim'in aslının bozulduğunu, değiştirildiğini ifade ederler. Ayrıca Kuran-ı Kerim'in ayet ve surelerinin zahir (görünür) anlamlarının dışında batını(görünmeyen) anlamlarının da olduğuna inanırlar (Türk, 2010: 103). Diğer asıl din görüşlerini ifade eden kitapları ise Kitab-ül Mecmu'dur. Bu bir nevi dini eğitim ve ibadet kitabıdır (Türk, 2010: 103). Kitap, tarihsel süreçte sosyal ve kültürel değişimlerden etkilenerek bugüne gelmiştir. Bu konu da Aleviler de hemfikirdir.

İki mezhep de Osmanlı Döneminde sapkın inanç olarak görüldüğü için kendi hukuklarını oluşturmak zorunda kalmıştır. Anadolu Aleviliğinde cemler bu misyonu yüklenirken, Nusayrilik de ise din adamlarının bulunduğu kanaat önerleri meseleleri çözmeye çalışmaktadır (Sertel, 2005: 91).

Her iki öğreti de kendi coğrafya ve geleneksel yaşamları çerçevesinde şekillenmiştir. Anadolu Aleviliğinin ortaya çıkardığı nefeslere, semahlara, türkülere inanç benzerliğinden dolayı Nusayriler de sahip çıkarlar. Fakat Anadolu Alevileri bunları kadın-erkek birlikte sazlı sözlü şekilde gerçekleştirirken, Nusayrilerde bu tarz ayinlere rastlanmaz (Sertel, 2005: 93-94).

İki mezhep arasındaki farklılıklara gelince; Hz Ali inancına bakıldığında her iki mezhepte de Hz Ali önemlidir. Fakat Anadolu Aleviliğinde Hak-Muhammed-Ali şeklinde bir dinsel hiyerarşi söz konusudur (Yaman, 2011). Nusayriler de ise, Ali-Muhammed-Selman şeklinde bir hiyerarşik inanç sistemi söz konusudur.

¹⁵ Ocaklar, yüzyıllardır Anadolu'nun birbirinden çok uzak bölgelerinde yaşayan Aleviler arasında iletişimi sağlayan tek araç olmuş ve bu işlevini ocakzade dedeler aracılığıyla yerine getirmiştir. "Hak-Muhammed- Ali Yolu" olarak adlandırılan ve kutsanan bu yol, Ehlibeyt'e dayanan dede aileleri yani "ocaklar" aracılığıyla yüzyıllardır süregelmektedir (Yaman, 2011: 246-247).

Köken olarak bakıldığında, Anadolu Aleviliğini ağırlıklı olarak kendilerini Türk olarak tanımlayan kişiler oluşturmaktadır. Bunun yanında, kendilerini Kürt veya Zaza olarak tanımlayan topluluklar da bu grubun içerisinde (Yaman, 2011: 51-52) . Suriye Alevilerinin kökeni Arap'tır ve Arapça konuşurlar. Bugün Alevilerin de dâhil olduğu büyük bir kesim Anadolu Aleviliğini, Türkmenlere özgü bir dini anlayış olduğunu ifade ederken, Şiilikle doğrudan bir ilişki olmadığı, Hanefi-Matüridi geneli içinde sayılması gerektiği ifade edilirken, Nusayrilik, Şii kökenli bir mezhep olup batını bir özellik taşımaktadır (Bulut, 2012). Ayrıca şunu söylemek de fayda var: Şiilikle bağlantı kurarken Şii düşüncesinin farklı ekollere ayrıldığını göz ardı etmemeliyiz. Örneğin: Ortodoks, heterodoks, ılımlı şeklinde Şii ekoller söz konusudur. Suriye'de yaşayan Nusayriler, aşırı Şii koluna mensuptur (Esposito, 1995: 63).

İbadet şekillerinde de farklılık söz konusudur. Namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerde pek bir farklılık olmasa da Nusayriliğin uyguladığı kurallar daha çok Sünnilerinki ile benzerlik göstermektedir (Türk, 2010: 66). Fakat bu benzerlikler biçimseldir. Yani içerik, yorum bakımından bu iki mezhep arasında da farklılıklar dikkat çekicidir. Anadolu Alevilerin'de ise, örneğin: Anadolu Alevileri, ibadetlerini cemevlerinde yerine getirir, beş vakit namaz şeklinde bir ibadet yoktur ve onlarda namaz yerine “salat” kavramı vardır, Anadolu Alevileri arasında istisnalar dışında Ramazan ayında oruç uygulaması yoktur ve bunun yerine on iki günlük Muharrem Orucu tutulmaktadır, zekat kavramı Alevilerce kullanılmamakta bunun yerine “lokma” sözcüğü kullanılır, Hac konusunda daha geniş bir algılama söz konusudur. Yani hac ibadeti, sadece Kabe ile sınırlandırılmamıştır ve önemli olan Gönül Kabe'sini ziyaret etmektir (Yaman, 2011: 217-219)

İki mezhep arasında âlem tassavvuru ile yaratılış anlayışı bakımından da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Nusayriler, Ali'nin Âdem'den elli milyon yıl önce yaratıldığına, bütün canlıların ancak Ali'nin ruhuyla hayat bulacaklarına inanırlar. Ayın, Mim, Sin denilen üçlü inanış Nusayrilikte önemlidir. Bu tarz inanış Anadolu Aleviliğinde rastlanmaz.

Nusayrilikte kutsal silsile, hiyerarşik yapı Anadolu Aleviliğine göre daha

katıdır. Cemlere katılım eğer orijinali ile düşünülecek olursa yabancılara kapalıdır. Fakat günümüzde Türkiye’deki Nusayrililer göz önüne alındığında artık yabancıların da ceme girmeleri söz konusudur. Burada düşünülen şey, Bektaşilikteki 4 kapı 40 makam¹⁶ olayında gerçekleşenler gibidir. Toplulukta yetişkin bir Alevi kabul edilebilmek için aynı ana babadan doğmanın yanında tarikat kapısından da geçmek gerekmektedir (Güleç, 2012, <http://www.aksam.com>, 04.01.2013’te erişildi).

Nusayrilikte cennet ve cehennem inancına değinecek olursak, Sünnilerinkinden büyük farklılık göstermektedir. Nusayrilikte tanrı tarafından cezalandırma ve ödüllendirme büyük oranda bu dünyada gerçekleşmektedir. Güçlü bir ahiret inancı söz konusu değildir (Keser, 2011: 64).

Anadolu Aleviliği ve Nusayrilik arasındaki bu temel özelliklerden bahsettikten sonra Alevilik-Şiilik ve Nusayrilik arasındaki bağlantıyı da kurmak gerekmektedir. Şiilik, İran tarihinin derinliklerinde bulunan sonradan İslam inançlarıyla karıştırılarak yeni bir biçime giren, İran’ın ulusal mezhebidir. Gerçekte Şiilik, Ali’den kaynaklanan akımın İran’da eski İran inançlarıyla karışımından gelişen koludur. Ali’nin oğlu Hüseyin’in Kerbela’da öldürülmesinin ardından olay, Emevi yönetimine karşı direniş kazanınca Şiilik, yasal bir kuruluş, bir “mezhep” durumuna gelmiştir. Şiilik, bu yüzden bir ulus yönetimi olmaktan çok, inanış kurumuna dönüşmüştür (Eyüboğlu, 2012: 369-371). İslamın temel kurumları olan Tanrı’nın birliğini, Muhammed’in peygamberliğini, Kuran ile gelen gerçekleri benimser. Ama uygulamada namaz, oruç, hac kurumları özellikle fıkıhta ayrı bir yol tutar. Şiilikte de On İki İmama inanılır ve imam yalnız Tanrı’ya karşı sorumludur. Son İmam Mehdi ölmemiştir ve günün birinde yönetimi ele alacak böylelikle egemenliğini sağlayacaktır (Eyüboğlu, 2012: 372). Şiilik, tek kurum halinde gelişmediği için Nusayrilik, İmamilik, Yunusilik... vs. şeklinde kollara ayrılmıştır. Burada şunun ayrımını yapmak gerekiyor: Bütün Şiiler Alevidir, ancak bütün Aleviler Şii değildir. Anadolu Aleviliği ile Şiiliği aynı düşünmek yanıltıcıdır.

¹⁶ Dört Kapı Kırk Makam şeklindeki kâmil (olgun) insan olma ilkelerini Hünkar Hacı Bektaş Veli’nin tespit ettiğine inanılır. Hacı Bektaş, bunu “Kul Tanrı’ya kırk makamda erer, ulaşır, dost olur” şeklinde açıklamıştır. Bu ilkeler aşama aşama insanı olgunluğa ulaştırmaktadır. Bahsedilen Dört Kapı: Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikatten ibarettir. Her bir kapının da on makamı bulunur (Yaman, 2011: 224-225).

Şiilikte inanç, ibadet ve fıkıhın dört temel kaynağı bulunmaktadır: Kuran, sünnet, icma ve akıl. Şiiliğin bütün kollarında ortak olan temel görüşlere gelince: Bu iki mezhep arasındaki benzerlikler tamamen simgesel ve yüzeyseldir. Allah'ın birliği, Hz Muhammed'in peygamberliği, On İki İmam inanışları aynıdır. En temel fark, Alevilik mezhebi, ezoterik, batini, içsel bir anlam taşır. Caferilerlik/Şiilik ise, fıkhi, şeriatî, zahiri, dinseldir. Ahiret inancı, Kuran'ı Kerim'e inanç, Alevilerin Kırklar Meclisine inanış şekli, aile hukuku, cem ibadeti, ibadet yerleri, oruç tutma günleri ve şekilleri, kadına bakış açıları, tesettüre girme, ibadet dilleri... vs bakımından Şiilerden önemli ölçüde farklılık gösterir (Yaman, 2011: 29-30). Bu özellikler bağlamında Sünnilik ile Şiiliğin daha çok benzeştiğini söyleyebiliriz.

Nusayrilik de Şiiliğin bir kolu olduğundan On iki İmam Şiiliği arasındaki temel farka bakıldığında, Nusayrilerin Hz Ali'yi ilahlaştırma biçimidir. Fakat bu görüş birçok din adamına göre farklılık da gösterir. Bu ilahlaştırma biçimi Şiilikte rastlanmaz. Diğer bir farklılık olarak, Nusayrilerin ruhların bir bedenden diğerine geçme inancı, İran Şiiliğinde görülmez. Ayrıca, İran'daki On İki İmam Şia'sı din adamlarına taklit mercii demektedir ve her Şii bu din adamlarının içtihatlarını takip etmek zorundadır. Bu bahsedilen şey, Nusayriler için söz konusu değildir (Arıkan, 2012: 23)

BÖLÜM IV

4.NUSAYRILIK-SİYASET İLİŞKİSİ

4.1. Suriye Siyasi Tarihine Genel Bakış

Coğrafi anlamda Arap Doğusu Suriye, Lübnan, Ürdün, Pakistan/İsrail ve Irak gibi siyasi birimleri kapsamaktadır (Saleh, 2003: 57). Bu bölge antik çağda yalnızca ‘Suriye’ olarak adlandırılıyordu. ‘Suriye’ adı Akdeniz’in en doğudaki kıyılarından Arap çölüne, İskenderun’dan San’aya kadar uzanan bölgeyi ifade etmek için kullanılıyordu. 20. yüzyılda ‘Suriye’ adı şimdiki Suriye’nin sınırlarıyla az çok örtüşen daha küçük bir bölgeyi ifade etmek için kullanıldığında, Arap milliyetçileri, eski kullanımının işaret ettiği daha geniş bölge için ‘Büyük Suriye’ adını kullanmaya başladılar. Bilad-ı Şam, Berr-i Şam, Arz-ı Şam gibi isimler aynı bölgenin adlarıdır (Baktıaya, 2009: 11).

Nüfusunun azlığına ve doğal kaynakların sınırlılığına rağmen Doğu Arap Dünyası’nda merkezi bir konuma sahip olan Suriye’yi bunun ötesinde diğer ülkeler için farklı, önemli kılan özelliği neydi önce bu sorunun yanıtlanması gerekiyor. İlk göze çarpan şey, Suriye, dünya çapında değerlendirildiğinde İsrail’in iç ve dış güvenliğine tam anlamıyla sahip olan bir ülkedir. İsrail’in modern silahlara ve güçlü ordusuna karşı koyabilmek adına Ortadoğu ülkelerinin Doğu’nun ve Batı’nın süper güçleriyle bağımlılık ilişkisine girmesi ve uygulanan askeri, siyasi taktikler hep Suriye çerçevesinde belirlenmiş ve bu olaylar Suriye tarihini olduğu kadar günümüz olaylarını da belirleyen temel faktör olmuştur (Abdullah, 1988: 22-24). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede yaşanan sosyo-ekonomik ve idari-siyasi ilişkiler bir Suriye vatani kavramının oluşabilmesinde etkili olmuştur. Yine 19. yüzyılın başından beri artan bir şekilde dünya kapitalist sisteminin periferisine dâhil olması nedeniyle yerel

ekonomisinin büyük ölçekli dünya ekonomisiyle eşitsiz şekilde bütünleşmesi Suriye devlet yapısını derinden etkilemiştir (Altuğ, 2008: 75).

Suriye'nin diğer bir önemi, Patric Seale'nin şu düşüncesiyle ortaya çıkmaktadır: *Arap Dünyası'nın doğu yarısında bağımsız bir Arap devleti olan Suriye, çok önemli bir aktördü ve bu açıdan Suriye'ye nüfuz edebilmesi, rakiplerinin oraya nüfuz edebilmesini engellemeyi amaçlayan "Arap Politikası" yaratma fikri dikkat çekiciydi* (Abdullah, 1988: 22). Suriye'nin yine önemli bir özelliği, sahip olduğu önemli kent merkezleridir. Sahip olduğu bu önemli kent merkezleri, Arap Dünyası'nda politika ve düşünce merkezi olarak tam üstün, ayrıcalıklı sayılmasa da (Kahire, Beyrut, Bağdat bunları da düşünürsek) Arap Dünyasının en önemli dini, kültürel ve entelektüel merkezidir. Arap Dünyasındaki pek çok politik ilke ve akımların etkisi öncelikle Suriye'yi etkilemiştir. Ayrıca 20. yüzyılın başlarında Arap milliyetçiliği hareketi başladığından bu yana bu noktada Suriye çok önemli bir rol üstlenmiş adeta bu hareketin "kafası ve kalbi" olmuştur (Abdullah, 1988: 25).

Suriye'nin jeopolitik açıdan bahsedilen özellikleri Osmanlı Devleti için de önemli bir yere sahipti. Çünkü Suriye'nin jeopolitiği kutsal topraklara kapı açma işlevi gördüğü gibi, imparatorluğun Asya'daki diğer eyaletlerine ulaşmak açısından kilit bir rol üstlenmekteydi. Suriye'yi Şam, Halep, daha sonra da Trablusşam ve Sayda (sonradan Akka) olmak üzere dört eyalete ayıran Osmanlılar, merkezi bir denetim kurmakla birlikte yerel topluluklara belirli ölçüde özerklik tanıdılar (Goetz, vd, 1994: 412).

Suriye bilindiği üzere, Yavuz Sultan Selim'in 1515-1517 yılları arasındaki seferleri sonucu alınan başarılarla Osmanlı'nın egemenliğine giren ülkelerden biridir. 1831-1833 yılları arasında yaşanan süreçte Mısır Sorunu ve Osmanlı birlikleri içinde yer alan Mehmet Ali Paşa'nın bu dönemlerde büyük güç toplaması, sonrasında Osmanlı Devleti tarafından Mısır'a vali olarak atanması işte bu süreç önemlidir. Çünkü Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da artan gücü ve itibarı kendisine ve Osmanlı'ya karşı güçlü bir konum kazandırmış ve kısa süre sonra Osmanlı Devleti ile ilişkiler gerginleşince olası bir çatışma durumu patlak vermiştir. Osmanlı Devleti'nin 1828-1829 yıllarında Ruslarla

yaptığı savaşı fırsat bilen Mehmet Ali Paşa, Osmanlı'nın Suriye'de yaşadığı otorite boşluğundan da yararlanarak Suriye'yi işgal etmek için gerekçeler sıralamaya başlamıştır. Neticede oğlu İbrahim Paşa, 1831'de harekete geçip başarıyla Suriye ve Lübnan'ı ele geçirmiştir. 1833 yılında da Osmanlıyla imzalanan Kütahya Antlaşması sonucunda Suriye valiliği Mısır'a verilmiştir. Böylelikle Doğu Akdeniz Avrupa'nın kültürel etkisine açılmış, Amerikan misyonerleri bu Suriye işgalinden sonra daha rahat çalışma alanı bulmuştur (Uçarol, 2006: 188-191). Bu faaliyetlerle Fransa, İngiltere'nin Hindistan yolunu kapatabilme amacı güderken, Osmanlılardan müstakil ve kendi denetimi altında bir Arap Ortadoğusu kurmak amaçlanmıştır. İngiltere'ye gelince, en çok istediği şey, zayıf ve kendisine tehdit oluşturmayacak bir Osmanlıdır. İşte bu iki sömürge gücünün sahip olduğu menfaatlerin farklılığı, Mehmet Ali Paşa'ya gösterdikleri tutum ve gönderdikleri misyonerlerin faaliyetlerinin anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Hristiyan otoritelerce muzaffer bir aslan olarak nitelenen İbrahim Paşa'nın yapmış olduğu düzenlemeler, uygulamalar Suriye tarihinde dönüm noktalarından biri olmuştur. Yaptığı en mühim uygulamalarından biri, tüm dinler için eşit statü hakkının tanınmasıdır. Böylelikle Hristiyanlar en yüksek mevkilere sahip olmuş ve vergilerden müslümanlarla eşit şekilde yükümlü olmuştur. İbrahim Paşa'nın diğer uygulamalarına gelince, yönetim süresince modern okul sistemi geliştirilmiş ve buralarda Hristiyan misyoner grupların özgürce çalışılmasına imkân tanınmıştır. İşte bu süreçte yaşanan birçok gelişme, uygulanan metodlar, Arap milliyetçiliğinin ilk neslinin ortaya çıkması için olanak sağlamış ve toplumsal yapının değişime uğramasıyla Suriye Avrupa etkisine açık bir hale gelmiştir (Tibi, 1998: 128-132). Arapların bu süreçte misyoner faaliyetlere açık hale gelmesi dikkat çekicidir. Bu dönemde, özellikle Arap Hristiyanlarına ve Marunîlerine yalnızca Fransız manda yönetimi altına girerlerse özgürlüklerini kazanacaklarına dair vaatler verilmiştir. Jorgen Brand'e göre, "Marunî kabilesi, 'Fransa'nın Orta Doğu politikalarının gönüllü suç ortağı' olmuştur (Brand, 1964: akt: Tibi, 1998: 133). Yine şu noktaya da değinmekte fayda var: İlk dönemlerde, Arap milliyetçiliği tamamen Arapça öğrenmiş Amerikan misyonerlerinin katkılarıyla, Arap dilinin modernleşmesi ile ortaya çıkmış, yani bir siyasi hareket olarak doğmamıştır (Tibi, 1998: 135). Birleşik Devletler, faaliyetlerini bu dönemde daha geniş anlamda Latin Amerika'ya yoğunlaştırdığından dolayı sömürge faaliyetlerinde Fransa'ya göre geri planda kalsa da ilk Arap milliyetçileri Fransız misyoner

okullarından değil, Amerikan Protestan misyoner okullarından yetişmiştir (Tibi, 1998: 133).

Siyasi Arap milliyetçiliğinin Osmanlı İmparatorluğundaki en göze çarpan biçimi, 1908 yılında İstanbul’da kurulan Osmanlı Arap Kardeşliği Cemiyeti’dir (Dawn, 1998: 166). Kurulan bu halk cemiyetleri Arap milliyetçiliğinin, Arap tebaanın hakkını gözetecek olsa da, temel amaç bağımsızlık fikrini bir şekilde halka aşılama olmuştur. Kanuni yollarla kurulan Arap cemiyetleri, beyanname ve programlarıyla halka birtakım prensipler ilan etmiştir. Bu cemiyetlerin bir kısmı ilmi ve toplumsal, diğer bir kısmı da siyasi amaçlar gütmüştür (Umar, 2004: 84). Bu bilgiler çerçevesinde şu söylenebilir ki: Arap milliyetçiliği sınıf çatışmasının bir ürünü olmamıştır. Nitekim Osmanlı milliyetçileri ve Osmanlı yanlıları baskın bir şekilde Suriye’nin üst sınıf ailelerinden oluşmaktaydı. Bu dönemde Milliyetçilerle Osmanlılar arasındaki temel farklılığı ortaya çıkarmak için kişinin hükümet dairelerindeki konumuna bakmak yeterliydi. Suriye bu anlamda bakıldığında, doğrudan doğruya Türk memurları ve askeri tarafından yönetilmemiştir. Suriye, az sayıdaki yüksek kademeli Türkler tarafından idare edildiği esnada en yüksek mevkideki görevler Arap hâkimiyeti altındaydı. Devlet kademeleri daha sonra zengin Arap zümrelerine ait kurallar getirmiştir (Dawn, 1998: 188).

1918 öncesinde Suriye’de Arap milliyetçileri ve Osmanlı yanlıları arasındaki çatışma, rakip Arap seçkinler arasında yaşanan çatışmalardan ibarettir. Dikkat edildiğinde, her grubun merkezinde Suriye toplumunun üst tabakasının mensuplarının yer aldığı görülür. Suriye’de Osmanlı devleti içerisinde kazanılmış haklara sahip olan Arap seçkinleri Osmanlı yanlısıydı. Bu konuma sahip olmayanlar da Arap milliyetçisiydi (Dawn, 1998: 191). Bu dönemlerde özellikle 1915’te Arap uzmanı Albay Sir Mark Sykes ve François Georger Picot ile yapılan görüşmeler, Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğu Akdenizdeki topraklarını parçalama amaçlı olmuştur. Bu amaçlarını ‘Sykes-Picot Antlaşması’ ile gerçekleştirdiler (Uçarol, 2006: 583). Sykes-Picot için François Georger Picot Londra’ya gelerek, Osmanlı Devleti’nin Arap bölgelerini aralarında paylaşmak amacıyla 23 Kasım 1915’te görüşmelere başladı. Picot, en çok Fransız hâkimiyetini sadece Akdeniz kıyılarına ve genişletilmiş bir Lübnan’a uygulamak, Suriye’nin geri kalan kısımlarını kukla hükümdarlarla kontrol

altına almak konusu üzerinde durmuştur. Picot’a göre önce tüm Suriye üzerinde hak iddia edilecekti (Umar, 2004: 218). Bununla beraber Fransa, Şam, Humus, Hama, Halep ve Musul’da; İngiltere, Şam’ın güneyinden Kerkük’ün kuzeyine kadar çekilen hattın güney kısmını doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak yönetim ve denetim altında tutabilecekti (Uçarol, 2006: 583). Görüldüğü gibi, İtilaf Devletleri Araplara bağımsızlık vereceğiz diyerek, onları Türklere karşı kullandılar, diğer taraftan ise buna zıt olarak gizli anlaşmalarla 16 Mayıs 1916 tarihli Sykes Picot Antlaşması ile paylaşmış oldular (Umar, 2004: 219). Her ne kadar bu anlaşmayla hem Fransa hem de İngiltere amaçlarına ulaşsa da, Suriye konusunda bazı anlaşmazlıklar ve pürüzler söz konusu olmuş ve Suriye yeni bir tarihi sürece girmiştir. Böylelikle Suriye, “Çifte Vaadedilmiş Ülke” (Şen, 2010: 65) konumuna getirilmiş ve hem Şerif Hüseyin hem de Fransa’nın egemenliği altına girmiştir. Fransa’nın Suriye’yi manda yönetimi altına almadan önce Faysal’ın İngiliz desteğini arkasına alarak Suriye’de otorite kurması ve bu otoritenin güçlenmesinin ardındaki sürece bakmak gerekiyor. Bu süreç önemli, çünkü Yavuz Sultan Selim’in 1516-1517 seferleri sonucu ordularının bölgeye girişinin ardından yaklaşık dört yüzyıl sonra, Arap Ortadoğusu’nda ilk defa bir Arap hükümeti kurulmuş ve Faysal yeni bir dönemi de Avrupa’da yaptığı diplomatik gezilerle açmıştır. Ortadoğu’nun kaderi bu diplomatik görüşmelerle belirlenmiştir (Şen, 2010: 71).

Fransız güçlerine karşı gerilla saldırıları, 1918 yılında başlamıştır. Özellikle General Allenby’nin İngiltere’nin Kilikya ve Lübnan işgaliyle birlikte Fransa’nın da bu mürettebata katılması için ısrarı dikkat çekiciydi. Fransız birlikleri ile Faysal’ın takipçileri arasındaki çatışmaların çoğu, 1918 ve 1919 yılları arasında Suriye ile Lübnan sınırında yaşanmıştır (Kuhn, 2012: 45). Faysal, bu dönemde İngilizlere yakınlık göstererek, kendi isteklerinde direnmek ve Fransızları istemediklerini açığa vurmak istemiştir. İngilizler, bu çerçevede Faysal’ı desteklemelerinin yanısıra Arapların aynı şeyleri kendilerine yapabilecekleri ve Amerika’nın da Arap davasını benimseyeceği endişesiyle, barış konferansında kendi isteklerinin kabulüne Arapları zorlamıştır (Umar, 2004: 370). Buna karşın 1919 yılında İngiliz ve Fransızların gizli anlaşmalarla birleşmesi ve İngiltere’nin Faysal’ı yalnız bırakmasıyla beraber Faysal, Fransa ile ciddi pazarlık sürecine girmiştir. Fransa’nın bu noktadaki vaadi, Suriye egemenliği aldığı takdirde, Faysal’ın egemenliğini tanıyacağı yönündeydi (Şen, 2010: 77). Faysal, 20-21

Mayıs 1919 tarihinde General Clemenceau ile Suriye hususunda bir Fransız mandasını desteklemek yolunda anlaştığı zaman, “kesin olarak bunu vurgulamak niyetinde değilim” demiştir. Çünkü Faysal, bir ortak Amerikan, İngiliz ve Fransız mandasını kabul edebilirdi ve yalnız başına bir Fransız manda yönetimine karşıydı (Umar, 2004: 370). Nitekim Faysal, Fransız ve İngilizlere verdiği tavizler neticesinde, 1920 yılı Mart ayında Suriye Kralı olmuştur. Aslında İngiltere’nin 1917’de Balfour Deklarasyonu’nda kabul ettiği Siyonistlere de Filistin’de bir ‘Milli Yurt’ vadedilmesi Faysal’ın krallığının çok da uzun sürmeyeceğinin en önemli belirtilerinden biri olmuştur.

Fransız Manda yönetimine yaklaşıldığı bu dönemde özellikle Sykes-Picot Antlaşması, önemli bir yer tutmuştur. Çünkü bu antlaşma, Fransız Manda yönetimine atılan ilk adımlardan biriydi. Bu antlaşmayla birlikte Fransa, İngiltere kısa süre sonra Suriye’nin bağımsızlığını tanımayı reddetmesiyle birlikte, Arapların isteklerini göz önüne almadan, Suriye ve diğer Arap topraklarına verilecek statüyü belirlemeye çalıştılar. Bu amaçla defalarca toplanılmış ve sonuçta 24-26 Nisan 1920 tarihleri arasında San Remo Konferansı’nda önemli kararlar alınmıştır (Umar, 2004: 371).

Bu antlaşmaya göre,

İngiltere ve Fransa böl-yönet stratejisi gereği güneyde Mısır, kuzeyde Anadolu yarımadası, doğuda Irak ve batıda Akdeniz arasında kalan tarihi Suriye topraklarını, İslam tarihindeki adıyla Şam Vilayetini birkaç devlete böldüler (Ataman, 2012: 7).

Bu önemli konferansın gerçekleştiği dönemlerde Fransa, Suriye üzerindeki gücünü askeri bağlamda arttırmak yerine Türk isyanıyla uğraşmaktaydı. Yine bu antlaşmayla Suriye, üç ayrı bölgeye ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Şam, Halep ve Dürzî devletleri kurulmak hedeflenmiştir (Kuhn, 2011: 45). Fransızlar kuzeyde Nusayri, orta bölümlerde Sünni ve güneyde Dürzî devletlerinden oluşan federal, sekteryen ve parçalı bir devlet kurmayı istemiştir (Yıldız, 2005, akt: Ataman, 2012: 7). Bunu gerçekleştirmeyi başaramayan Fransa, Lübnan dışında kalan kısmında ülkeyi Halep, Şam, Lazkiye, İskenderun ve Dürzî dağı olmak üzere beş yarı özerk idari/siyasi birimler şeklinde bölmüştür. Bütün bunlar, Suriye’de yeni bir dönemin başlangıcı olacağının habercisiydi.

3.1.2. Fransız manda yönetimi (1921-1939)

Suriye’de manda yönetiminin kurulmasından hemen önce Fransa’nın Suriye ve Lübnan siyasetinin ana mimarı olan Robert De Caix’in editörlüğünü yaptığı ‘Laise Française’ adlı dergide, hedeflenen yapıyı açıkça ortaya koymaktaydı. Burada yazılanlara göre, Suriye özerk ve kaynaşmış bir yapıya sahip değildi. Zaten Arap toplumları ‘millletlerden değil dini gruplardan müteşekkildi’ (Laise Françoise, 1918, akt: Altuğ, 2008: 79). İşte sahip olunan bu yanlış Arap milliyetçiliği algısı, Fransa’nın Suriye politikasına bu şekilde yön vermesine yol açmıştır.

Fransa’nın Suriye’yi mandası altına aldıktan sonra ilk izlediği, ‘böl ve yönet’ (Uçarol, 2006) politikasıydı. Bu politikanın sonucunda Suriye’den Lazkiye ve çevresinde Aleviler devleti, Cebel-i Druz’da Dürzî Devleti yine Suriye’nin diğer kesimlerinde Şam, Halep devletleri ve daha sonrasında Şam ve Halep’i Suriye adı altında birleştirdiler (Umar, 2004: 455). Bütün bu faaliyetler “böl ve yönet” politikasının sonucuydu. Çünkü bütün bir Suriye dış güçler için tehlike oluşturmaktaydı. Özellikle Fransızların Lazkiye’de Alevi devleti kurmasının esas amacı, burada Alevi kimliğini kullanarak müslüman homojen nüfusun birarada hareket etmesini engellemeye çalışmaktı (Umar, 2002: 302). İşte Suriye’de en büyük dini azınlık olan Alevi nüfusunun toplandığı Kuzey sahili ve Cebel-i Nusayriye bölgesi, Lazkiye devletinin çatısı altına bırakılmış ve Arap birliğini arzulayan milliyetçi duygular bu şekilde zayıflatılmaya çalışılmıştır (Okur, 2009: 142).

Fransa’nın manda yönetimi süresince, yapmış olduğu faaliyetlerden biri, Suriye’nin ‘Cezayirleştirilmesi’ (Abdullah, 1988: 34) politikasını uygulamaya çalışmasıydı. Dikkatlice incelendiğinde bunu net olarak görebiliriz. Özellikle Fransızcayı, Arapçaya eşit kabul ederek resmi dil ilan etmeleri, bununla bağlantılı olarak Arapçayı ve Arap-İslam kültürünün yok edilip yerine Fransızca Fransız klasikleri, Fransız tarih ve coğrafyasının yerleştirilmesi, böylelikle Suriye eğitim sistemini tamamen değiştirmeleri, yine Suriye’de kutlanan bayramların Fransız bayramları olması, Fransız milli marşını söyleme zorunlulukları... vs. bunları açıkça kanıtlamaya yetmektedir (Abdullah, 1988: 34).

Burada sorulması gereken önemli hususlardan biri, Fransız manda yönetimi Suriye'ye hukuki bağlamda ne düzenlemeler getirdi? Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki manda idaresi, tanımı itibarıyla da anlaşılacağı gibi 'geçici' bir yönetimdir ve mandacı devlete önemli sınırlamalar atfetmektedir. Mandacı devletin çizdiği anayasal çerçeveye dikkat edersek; üç yıl içerisinde bir anayasa hazırlamak, manda yönetimi altında yaşayanların hakları, çıkarları gözetilenlerin, bağımsız bir devlet olma yolunda desteğini sağlamak, ülkenin hiçbir parçasının bölmek ve başka bir devlete vermemeye dair vaatler yer almıştır (Okur, 2009: 144-145). Böyle bir hukuki çerçeve çizilmesine rağmen Fransızlar, kendi emperyalist emellerini gerçekleştirmek adına kukla hükümetler kurmaya her adımda çalışmıştır. Bütün seçimler Fransızlar tarafından kararlaştırılmış ve yeni rejim ilga edilip kukla hükümetler kurulmuştur (Umar, 2004).

Manda dönemindeki sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmeler o zaman yükselen faşizm dalgası adı altında şekillenmiştir. Suriye'de kurulan Komünist Parti (1924,1936), Müslüman Kardeşler, Milli Hareket Cemiyeti gibi örgütler aktif rol oynamıştır (Altuğ, 2008: 83). Fransızlar Şam'daki değişik miliyetçi gruplardan oluşan 'Vatan Kitlesi' (Nation Block)'nin kurulmasına izin vermiştir (Okur, 2004: 21). Aynı yıl içerisinde bir anayasa hazırlanması girişiminde bulunulmuş ve bu anayasada Suriye'nin bütünleşmesi öngörülmüş ve Fransız otoritesi yok sayılmıştır (Okur, 2004: 21).

Genel olarak bakıldığında Fransa'nın Suriye'deki manda yönetimini üç döneme ayırmak gerekmektedir.

1. "1920-1926 yılları arasındaki dönem, anlaşmazlık ve çatışmaların zirvede olduğu bir dönem;
2. 1926-1936 yılları arasında Fransa'nın ulusal talepleri ve milliyetçiliği biraz daha olumlu anlayışla değerlendirdiği ve görüşmelerin başladığı dönem;
3. 1936-1946 yılları arasındaki son dönem; Fransız manda yönetimini sona erdirecek ve böylelikle bağımsızlığa gidecek sürece doğru yapılan hazırlıklar evresiydi" (Şen, 2010: 88).

Fransa manda yönetimi boyunca egemenliğini kuvvet yoluyla sağlamıştır ve bu, Mayıs 1930'da Fransa'nın Suriye'ye sözde bağımsızlık verene kadar sürmüştür. Bu

bağımsızlık antlaşması, bir hayal kırıklığıydı. Yine de 1932 yılında Suriye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi iyi bir moral olmuştur. Fakat bu dönemler Ortadoğu'yu yöneten iki önemli güç olan İngiltere ve Fransa için kritik dönemlerdi. Çünkü faşist İtalya ve Nazi Almanyası, bu iki ülke için önemli rakipler olmuştur (Şen, 2010: 94).

Sorulması gereken bir soru da Suriye manda yönetimi boyunca nasıl bir ekonomiye kavuştu? Bu gelişmeler, Suriye'nin o dönemdeki yapısını önemli ölçüde görmemize yardımcı olacaktır. Bu dönemde, Suriye halkının yerel para birimi Fransa Frangı'dır ve paranın yönetimi Fransızlar'ın denetimi altındadır (Umar, 2004: 463). Fransız manda yönetimi, ilk yıllarda ülkenin ekonomik gelişimini pek dikkate almasa da milliyetçilerin baskıları neticesinde iç üretimi desteklemek amaçlı önlemler almıştır. Suriye'de en çok ipek ve tütün sermayesi Fransızlar'ın dikkatini çekmiştir. Bu sektörü kullanmak adına Beyrut limanını Fransızlar inşa etmiş ve böylelikle (Okur, 2009: 143) Fransa bölgede Osmanlı idaresi döneminden kalma yatırımlara sahip olmuştur. Fransa'nın sömürgesini destekleyen gruplar, ekonomik çıkar beklentilerini başka argümanlarla birlikte bütünleştirmeyi savunmuştur. Örneğin: Fransa Kuzey Afrika'nın işgalinin ardından kendi çıkarları açısından Akdeniz'in hayati çıkarlarının farkında olmuş ve Akdeniz'in doğusunda da sömürge edinmek bir bakıma zorunlu hale gelmiştir.

Fransızlar'ın Suriye'de uyguladığı eğitim ve kültür politikasına gelecek olursak, Fransızlar kendilerini iyi göstermek adına kültürel alanda önemli masraflar yapmıştır. Yaptıkları okullar Suriyeliler'in milli emellerine değil, Fransız emelleri ve kültürüne hizmet etmiştir. Fransızlar'ın eğitim politikası, Fransız kültürünü yükselterek Arap kültürünü etkilemek yönünde olduğundan Fransızca öğrenim, ilk sınıflardan itibaren devlet okullarında zorunlu olmuştur (Umar, 2004: 464).

Siyasi boyutta 1936 ve sonrası dönem, hem Suriye hem de Türkiye açısından önemli bir süreçtir. Bu dönemde özellikle Fransa ve Suriye arasında imzalanan bağımsızlık antlaşması, Suriye-Türkiye için önemli bir süreç olan Hatay sorunu, döneme damgasını vurmuştur. Hatay sorununa derinlemesine bakmadan önce yaşanan gelişmelere göz atacak olursak, bilindiği üzere 20 Ekim 1921'de Türkiye ile Fransa arasında, Ankara Antlaşması yapılırken, İskenderun Sancağı Türkiye sınırları dışında

bırakılmıştır. Halkının büyük bir çoğunluğunun Türk olduğu ve Misak-ı Milli sınırları içerisinde bulunan bu bölgenin Türkiye'nin dışarısında bırakılması o günlerin koşullarında belirlenen bir süreç olmuştur. Yine 1926 yılında Fransa, merkezi İskenderun olan özerk bir İskenderun Sancağı'nın sınırlarının belirleyerek Fransız mandası altında 'Bağımsız İskenderun Hükümeti' kurmuştur (Uçarol, 2006: 736). Türk halkının bu duruma verdiği tepki sonucunda, 1928'de İskenderun Sancağı'nın özel bir statüsü olduğu kabul edilerek uygun görülmüştür. Fakat 1936 yılında Fransa, Suriye ve Lübnan üzerindeki mandasını kaldırdıktan sonra, Suriye ile anlaşma imzalayarak İskenderun dâhil, bütün yetki ve haklarını Suriye'ye devretmiş ve bu durum Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye, 9 Ekim 1936'da Fransa'ya bir nota vererek İskenderun Sancağına bağımsızlık verilmesini talep etmiştir. Türkiye'nin bu notasına, 10 Kasım 1936'da cevap veren Fransa'ya göre İskenderun Sancağına eğer bağımsızlık verilirse bu Suriye'nin parçalanması anlamını taşıyacaktır. Böylelikle bu sorun, Aralık 1936'da Milletler Cemiyetine intikal etmiştir (Uçarol, 2006: 736-738).

Milletler Cemiyeti çerçevesinde verilen karara bakarsak; MC, 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında meseleyi görüşmüştür. O zamanın Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü ve Fransız M. Vienot'un görüşmeleri şu şekildedir: Tevfik Rüştü Aras, MC'nin Sancak'ın durumunun ele alınması gerektiğini, Türklere karşı olan birliklerin Sancak'tan çekilmesi gerektiğini, MC görevlilerinin incelemeyi tarafsız yürütmeleri ve tarafların uzlaşabilmeleri için uygun ortamın yaratılması gerekliliğini iletmıştır (Savcı, 2007: 37). 20 Ocak 1937'de Konseyde sorun yeniden görüşülmüştür. Burada Fransa'nın tutumunu değiştirdiğini ve Türk görüşüne yakın bir izlenime sahip olduğunu söyleyebiliriz. 27 Ocak 1937 tarihinde ise MC'ye sunulan Sandler Raporu kabul edilmiştir. Sorunun iki ülke arası görüşme ve ilişkilerden soyutlanıp uluslararası bir platforma taşınıp yeni bir kimlik kazanmasına neden olan bu rapor, Suriye'de tepkiyle karşılanmış ve bu rapor Türkiye açısından geçici bir formül olmuştur (Demir, 2004: 349-350). MC Konseyi, 20 Şubat 1937'de Sandler Raporu çerçevesinde yeniden bir araya gelerek Sancak'ın statüsü ve anayasayı oluşturmak için 5 kişilik bir uzman komitesi oluşturmuştur. Çalışmalar sonucunda 15 Mayıs 1937'de Sancak'ın statüsü ve anayasa sınırlarını içeren rapor hazırlanmıştır (Demir, 2004: 351). 29 Mayıs 1937'e gelindiğinde, MC Hatay için tarafların da görüşlerini alarak bir anayasa kabul etmiştir.

Bunun ardından Türkiye ile Fransa arasında bir anlaşma yapılmış ve bu anlaşmayla Sancak meselesi kökünden halledilememiştir. Türkiye, Hatay'da yeni durumun derhal uygulanmasını istediği halde, Fransa bunu engellemeye çalışmıştır.

Hatay meselesinde Atatürk'ün azimli politikasının yeri büyüktü. Atatürk, her ne kadar Hatay'ın anavatana katılımını göremese de onun Hatay davasına gösterdiği yakın ilgi ülke içinde ve dışında büyük bir dikkatle izlenmiştir. MC Konseyine gönderilen Hatay Sancağı'nın statüsüne dair rapor, 1937 yılında alınan kararla Hatay Sancağı'nın içişlerine özerklik tanımıştır. Dış ilişkileri birtakım koşullar çerçevesinde Suriye tarafından yönetilen, Suriye ile gümrük birliği içinde ve ayrı bir statüsü ile anayasası olan bir birim olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Yine 1938 yılında Türk silahlı kuvvetleri Sancak'a girmiştir. Düzen sağlanınca Sancak Meclisi seçimleri yapılmış ve bu meclis 2.9.1938 tarihinde toplanarak Sancak'a Hatay Devleti adını vermiştir (Pazarcı, 2007: 235-236). Nihayet Hatay topraklarının Türkiye'ye iadesine dair Türkiye ile Fransa arasında 23 Haziran 1939'da 'Hatay Anlaşması' imzalanmış ve bu anlaşma ile Türkiye ile Suriye arasındaki topraklar sorunu kesin olarak çözülüp iki ülke sınırı belirlenmiştir. Fransa böylelikle Hatay'ın anavatana katılımına razı olmuştur (Karakoç, 2009: 110).

Suriye üzerinde incelediğimiz Fransız egemenliğine dair, genel bir yorum getirecek olursak, Arap halkları üzerindeki emperyalist egemenlik sistemi (Suriye'nin Fransız egemenliği altındaki yönetiminde görüldüğü üzere), sadece söz konusu halkların apaçık köleleştirilmesi ve tabi kılınmalarının değil, aynı zamanda dünya emperyalistlerinin buyruğuyla cetvelle çizili parçalara bölünmüşlükleri üzerinde temellenmiştir. Arap halklarını İngiliz, Fransız, İspanyol ve İtalyan emperyalistlerin arasında bu derece taksimi, söz konusu bu emperyalist ülkeler arasındaki mevcut güç dengesinin bir yansımasıydı (İsmail, 2006: 249). Nitekim Suriye'nin Faysal döneminde, İngiltere ve Fransa arasında yaşanan olaylar ve paylaşımlar bunu açıkça ortaya koymuştur. Arap ulusal sorununun temelinde İngiliz, Fransız, İtalyan ve İspanyol emperyalistlerin, bu halkların hayat damarlarını keserek, Arap ülkelerini feodal bir parçalanmışlığa maruz bırakmalarıydı. Suriye, nitekim böyle olmuş ve her biri farklı hükümete, farklı hukuka... vs. sahip beş ayrı parçaya bölünmüştür. Emperyalistlerin

siyasi işgalleri yanında, tüm hayati ekonomik alanları, sermayeleri ellerine geçirdiklerini söyleyebiliriz. Arap ülkelerindeki tarım sisteminin karakteristik özelliğine bakılacak olursa, genel özelliği yabancı toprak sahiplerinin, büyük çiftlik sahiplerinin, bankaların, sömürgelerin el koymadıkları toprakların büyük bölümünün feodal, yarı feodal toprak sahipleri ya da şeyhlerin ve kilisenin mülkiyetinde bulunmasıydı. Halkın üzerine bindirilen ağır vergiler de yüklenince uygulanan emperyalist müdahaleye karşı köylü devriminin mücadelesini meydana çıkarmıştır. Yine genel olarak incelenirse, Arap ülkelerinin metropollerini tahıl ve hammadde deposuna dönüştürmek ve ekonomik sistemde yaşanan sapmalar burada kapitalist toplumsal bir şekillenmenin yaşandığının en büyük kanıtıdır. Bu durumu her açıdan değerlendirmesini bilen kapitalistler, feodal unsurları kendi liderlikleri altına alıp, bu tarz ülkeleri kendi amaçları için bir üs haline getirmiştir. Yine dikkat çekici nokta, emperyalistlerin feodal beyler ve toprak sahipleri tarafından şiddetlice desteklenmeleriydi. Bununla birlikte emperyalistler, karşı devrimci bir mücadele yürüterek bir burjuva yapısından da yoksun olan Arap devletlerini topyekün bir teslimiyete sürüklemiştir (İsmail, 2006: 249-255). İşte Fransa Manda Yönetimi altındaki Suriye de bu bahsedilenlerden ibarettir. Öncelikli hedef ekonomik ve siyasal anlamda herhangi bir Arap ülkesinin kumandasına sahip olmaktır. Milli bilinç ve uyanış ise bu tarz ülkeler için en tehlikeli güçtür ve olmaya da devam edecektir.

4.1.2. II. Dünya Savaşı'nda Suriye ve Alman etkisi

II. Dünya Savaşı patlak verdiği dönemlerde Suriye'nin en ciddi olayı Türkiye ile yaşadığı Hatay sorunuydu. II. Dünya Savaşı sırasında Fransa'nın içine düştüğü askeri ve siyasi kriz başta Suriye olmak üzere diğer sömürgelerindeki durumu da sarsmıştır. Suriye'de ciddi anlamda bir Alman etkisi söz konusu olmaya başlamış ve Fransa yönetimi buna engel olamamıştır (Baş, 2012: 91). Fransa'da Vichy yönetiminin Petain idaresinde kurulması, Suriye ve Lübnan'ı Almanya'nın etkisine maruz bırakırken, enflasyon artışı ile birlikte Suriye'de yaşam koşulları da zorlaşmıştır. 1940 yılında çok sayıda Alman da Suriye'ye gelerek Pan Arabizm'i teşvik etmeye başlamıştır. Nihayetinde Suriye'de 1941'de Halid el Azim başkanlığında yeni hükümetin kurulması, Suriye'yi birçok yönden olumsuz etkilemiştir (Şentürk, 2003: 23). 1941 yılında Irak'ta da Raşit Ali Geylani liderliğinde Alman yanlısı bir hükümet

darbesinin yaşanması dikkat çekiciydi. Almanya, Irak liderliğinde oluşacak bir Arap Birliğini kurmak istemekteydi ve bunun için de Suriye'deki hava alanı, ulaşım kaynaklarını kullanarak Irak'a yardım götürmek planlanmıştır. Mayıs 1941'de İngiltere Irak'ı işgal ederek Alman yanlısı Raşit Ali Geylani'nin yönetimini ortadan kaldırmıştır (Şen, 2012: 99-100). Suriye'de de her geçen gün artan Alman etkisi ve Arap milliyetçiliği karşısında Fransız Vichy yönetimi etkin önlemler alamamış ve Suriye'deki Alman nüfuz General de Gaulle'nin Kahire'deki temsilcisi General Georges Catroux'un girişimiyle son bulmuştur. Ardından Suriye Fransız gücünün de içinde bulunduğu İngiliz askerleri tarafından 8 Haziran 1941'de işgal edilmiş ve 1941'de Suriye bağımsız bir devlet olmuştur (Baş, 2010: 91). Bu yıllarla birlikte Suriye'ye yönelik birçok proje oluşturuldu. Bunlardan en önemlisi Irak'ta Nuri Sait Paşa tarafından gündeme getirilen "Verimli Hilal" projesiydi (Şentürk, 2003: 29). Bu proje iki aşamalı olarak gerçekleşmiştir. İlk aşamada; Lübnan, Suriye, Ürdün ve Filistin arasında bir birlik oluşturulacak, ikincisinde ise bu birliğe Irak da katılacaktı (Şentürk, 2003: 29).

İkinci Dünya Savaşı ile Fransa'nın zor yıllar geçirmesi, Kuzey Afrika'daki sömürgelerde isyan hareketlerinin Fransız Hükümetini sıkıştırması, SSCB'nin ise İngiltere ile ABD'nin bölgedeki Fransız etkisine karşı bağımsız Suriye ve Lübnan devletlerini fikrini desteklemesi gibi politikalar, Fransa'nın Suriye'de zor günler yaşadığının kanıtlarıydı. Uluslararası konjoktürün kendi lehlerinde ilerlediğini farkedenden Arap Milliyetçileri bu süreçte Vatan Kitleleri adlı bir örgüt etrafında toplanarak 1944 yılında Sovyetler'in hemen akabinde İngiltere ve ABD'nin Bağımsız Suriye'yi tanımasıyla El Kuvvetli'yi devlet başkanı yaptılar (Sarı, 2011: 27). Fransa'nın yaşadığı güçsüzlüğe rağmen II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan büyük uluslararası değişiklikler sonucunda Suriye'nin Fransız işgali 1946 yılında nihayet son bulmuştur (Saleh, 2003: 58). Daha bir yıl öncesinde Suriye Arap Birliğinde kurucu olarak yer almış ve İngiltere de Ortadoğu'nun Arap parçası üzerinde hegemonyasını devam ettirmek için örgütsel bir çerçeve kurmak istemiştir. Fransa ve başta Amerika olmak üzere bazı Batılı ülkeler diğer Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi Suriye'de de kendi hedef ve çıkarlarını kollayabilecek yöneticilerin başa geçmesine dikkat etmiştir. İngiltere ve Fransa kendi çıkarları yanında bölge üzerinde ilgileri olan diğer Batılı güçlerle de işbirliğine girdiler. Böylelikle Ortadoğu ülkelerinin yapay sınırları da

çizilmiş oldu (Kıymaz, 2012: 13).

Fransız kuvvetlerinin 25 yıllık hâkimiyetinden sonra Suriye tarihinde yeni bir dönem de başlamış oldu. Artık bağımsız ve özgür bir Suriye vardı. Fakat bağımsızlığın faturası Suriye için ağır olmuştur (Caner, 2012: 18). Suriye'nin ilk olarak göze çarpan sorunu ekonomikti. Çünkü Suriye, toprağa bağlı bir ülkeydi, ayrıca etnik ve mezhepsel farklılıklarla şekillendirilmiş gelenekçi, eğitimsiz bir toplumsal yapıya sahip bağımsız Suriye söz konusuydu. Siyaset, Şam kökenli politikacıların hâkim olduğu Ulusal Parti ile Halepli tüccar sınıfın yönlendirdiği Halkçı Partili iki ayrı siyasi gücün elindeydi (Caner, 2012: 18). Bunların yanında 1940'larda Müslüman Kardeşler Teşkilatı ile aşağı yukarı aynı zamanda ortaya çıkan Suriye Baas Partisi'nin de yerini yadsımamak gerekir. 1943 yılından itibaren önce Arsuzi tarafından El-Baas El-Arabî (Arapların yeniden dirilişi) adını alan bu parti Baas Partisi olarak adlandırıldı (Abdullah, 1988: 47-48). Bu dönemde Halep, politik ve ekonomik yaşamda daha etkin olup yönetimi ele geçirmek isterken Şamla kıyasıya mücadeleye girmiştir. Toplumun en fakir kesimini oluşturan Aleviler de Sünni kontrolden kurtulmak için yeni ayaklanma hazırlıklarına giriştiler. Ülkenin geleceğini, Fransız kültürü ve Amerikan bağımsızlık fikrinden etkilenen şehirli laik gençler, şekillendirmeye başlamıştır (Caner, 2012: 18-19).

Suriye'nin geleceğini 1948 yılında yapılan ilk Arap-İsrail Savaşı da büyük ölçüde belirlemiştir. Siyonistler, Filistin topraklarının % 78'ini işgal etmiş ve Arap dünyasının üzerinde 750.000 kişilik Filistin diasporasını oluşturmuştur (Saleh, 2003: 58). Mısır, Ürdün ve Irak'ın yanında İsrail'e savaş ilan eden Suriye bu savaşta ağır yenilgi almıştır. 1949 yılında General Hüsnü Zaim'in darbesiyle Suriye, yeni bir sürece girmiştir. Çünkü Suriye bu dönemde askeri darbelere tanıklık etmiştir (bunların üçü de aynı yıl içerisinde gerçekleşmiştir) (Saleh, 2003: 58). Önce General Zaim, İngiliz ve Fransızlar'ın desteğiyle yönetimi ele geçirmiş, kısa bir süre sonra yeni bir darbeye indirilerek yerine General Sami-el Hinnavi getirilmiştir. Fakat bunun da hükümeti çok kısa sürmüştür. 19 Aralık 1949 yılında yine bir darbeye yönetimi Albay Edip Çiçekli almıştır (Caner, 2012: 19-20). Görüldüğü gibi 1948 yılında yaşanan büyük travma sonrasında yaşanan darbelerle Suriye kısa süreli de olsa sıkıntılı süreçten geçti. Darbelerin gerçekleşmesinin ortak sebebi, yönetimin İsrail'e karşı yeterince sert ve

kararlı duramamasıydı (Mercan, 2012: 54). Ülkede bir yandan istikrarsızlığa sebep olan darbeler, bir yandan da toplumsal sınıflar, radikal değişimleri de beraberinde getirmiştir. Böylelikle Suriye’de elitlerin egemenliği ve ağırlığı zayıflarken orta sınıfın toplum içerisindeki konumu önemli ölçüde yükseliş göstermiş ve (Hinnebusch, 2005, akt: Mercan, 2012: 54) yaşanan bu gelişmelerle Modern Suriye tarihinin kuruluş aşaması gerçekleşmiştir. Suriye vatanseverliği güçlü ideolojik Arabizm fikirleriyle yeni bir aşama yakalamış ve bu aşama, diğer Arap ülkelerinden daha fazla hissedilmiştir. Bu aşama Suriye’nin belirgin bir biçimde varoluşunun işaretidiydi (Saleh, 2003: 58).

4.2. Baas rejimi ideolojisi ve faaliyetleri

Baas Parti’sinin ortaya çıktığı dönem Soğuk Savaş sürecinin en canlandığı, heyecanlı yıllardır. Sovyetler Birliği öncülüğünde başlatılan sosyalist hareketin bütün teorik ve pratik yönleriyle tüm dünyayı etkilediği bir dönemdir (Caner, 2012: 15). Soğuk savaşın en hızlı yaşandığı bu dönemlerde Arap coğrafyası da bu durumdan nasibini almıştır. Özellikle Ortadoğu’da geri dönüşü olmayan ayrılık tohumlarının atıldığı birleşik, büyük ve sadece Araplara özgü bir devlet kurma amaçlarının hayal olduğunun anlaşılmasıyla beraber II. Dünya Savaşı’ndan sonra İngiliz ve Fransız otoritelerine başkaldıran Suriye, yüzyılın başından beri Arap milliyetçi düşüncesinin doğuşuna ev sahipliği yapmasına rağmen, ulusal birlik odaklı bir lidere sahip olamamıştır (Caner, 2012: 16-17).

Yakın tarihte Suriye’nin toplumsal yapısında üç önemli kırılma dönemi söz konusuydu. Bunlardan ilki, 19. yüzyılda Suriye henüz Osmanlı idaresindeyken yaşanan toplumsal değişim, ikincisi, 20. yüzyılın ortalarında bağımsız Suriye’de meydana gelen toplumsal değişimdir. Üçüncüsü, bunun sonucunda oluşan Baas hareketinin ortaya çıkışıdır (Kuras, 2012: 40). Batıdaki politik sistemlerin en önemli unsuru olarak yer alan siyasi partilere dikkat edilirse, Arap Ortadoğusu’nda genel itibariyle modernleşmeyle birlikte yeni politik bir kültür ortaya çıkmıştır (Atlıoğlu, 2007: 40). Baas Partisi de bu sürecin bir ürünüydü.

Baas kelime anlamı olarak değerlendirildiğinde, “diriliş” ve “rönesans” (Atlıoğlu, 2007: 41) anlamını taşımaktadır. 1947’den 1953 yılına kadar Arap Baas Partisi ismini taşımakla beraber daha sonra Ekrem El Havrani’nin Arap Sosyalist Partisi ile birleşerek Arap Baas Sosyalist Partisi adını almıştır. Baas ismini ilk kullanan kişi kendisi de bir Nusayri olan Zeki Arsuzi’dir (Atlıoğlu, 2007: 41).

1943 yılında Mişel Eflak, Salah el Din Bitar, Mithat Bitar, Ali Cabir, Abdullah Abduh Daim, Vahip el Ganim, Cemal Atasi, Musa Rizik, Badi el Kasm, Sami el Durabi ve Abdul Birr İyun el Sud gibi isimlerden oluşan aydın bir grup tarafından kurulmuştur. Parti içindeki etkinliklerden dolayı Mişel Eflak (Rum Ortodoks) ve Salah el Din Bitar (Sünni Müslüman) partinin ideolog kurucuları olarak bilinmektedir (Atlıoğlu, 2007: 41). İkisi de Şamlı ve orta sınıfa mensup olan Eflak ile Bitar, Parti’nin ilk üyelerini öğretmenlik yaptıkları el-Tajhız Lisesi’nde toplamıştır (Zisser, 2007: 192-193). Parti’ye üye olan diğer üyelerin büyük bölümü eğitim amacıyla kırsal kesimden Suriye’nin başkentine göç etmiş kişilerden oluşmaktaydı. Başlangıçta Şam’ın yerli halkından çok az kişi Baas Partisi’ne ilgi göstermiştir. Parti daha çok Cebel el Dürüz gibi bölgelerde taraftar toplamayı başarmıştır (Dam, 2000: 40-41).

Benimsenen “sosyalist ilkeler” doğrultusunda parti yerli burjuvazi ile tüccarların siyasete hâkim olduğu büyük kentlerden çok, kırsal kesimdeki kasabalarda ve yoksul yörelerde sağlam taraftarlar bulabilmiştir. Bu nedenden dolayı da Arapça konuşan dini azınlık yani Nusayriler kırsal kesimde yaşadığı, Sünniler ise büyük kentlerde yoğunlaştığı için Baas Partisi azınlık olan Nusayrilerle yoğunlaşmıştır (Dam, 2000: 41).

Baasçılar, Fransızları’n Suriye’yi terk etmesine kadar bildiriler dağıtarak, konuşmalar yaparak Suriye’deki Fransız varlığına karşı kamuoyunu tahrik edici rol oynamıştır (Şen, 2010: 118). İlk yıllarda Baasçılar, kendilerini bir siyasi hareket olarak görerek, yolsuzluk ve siyasi hayatı oportünizmden uzak tutmaya çalışmıştır. Baas, 10 Temmuz 1945’te siyasi parti olma yolunda adım atmış ve 3 Temmuz 1946’da günlük bir gazete olan Baas’ın ilk nüshası yayınlanmıştır. Nihayetinde Baas Partisi’nin anayasal resmi bir parti haline gelmesi Fransızlar’ın, Suriye’yi 1946 yılında tamamen

terk etmesinden sonra gerçekleşmiştir (Şentürk, 2003: 51). Parti, formel anlamda gerçek bir siyasi parti haline 1947 yılında gelmiştir. Parti'nin ilk kurucu Ulusal Kongresi ise 4-6 Nisan 1947 tarihleri arasında, Şam'da büyük çoğunluğu öğrenci, öğretmen ve diğer mesleklerden insanların katılımıyla "Ebedi misyonu olan Tek Arap Ulusu" sloganıyla kurulmuştur (Şentürk, 2003: 52).

Baas hareketinin ortaya çıkışıyla ilgili Albert Hourani'nin şu fikirleri önemlidir.

"Baas Partisi, Suriye'nin siyasal hayatına az sayıda kentli büyük ailenin ve bunların çıkarlarını dile getiren partilerin ya da önderlerin oluşturdukları gevşek birliklerin hâkim olmasına karşı bir meydan okumayı temsil ediyordu. Partinin kökeni, Suriyeliler'in ulusal kimliği ve bu kimliğin Arapça konuşan cemaatlerle ilişki hakkında yapılan entelektüel tartışmalarda yatar. Bu tartışma Suriye'de diğer yerlere nazaran daha açıldı, çünkü burada Britanya ile Fransa'nın kendi çıkarlarına uygun biçimde çizdikleri sınırlar doğal ve tarihsel ayrımlara çoğu Orta Doğu ülkesinden daha az tekabül ediyordu" (Seale, 2005, akt: Athoğlu, 41).

Baas Partisi'nin örgütlenme biçimine gelecek olursak, bilindiği gibi parti, iktidara bakış ve iktidarın fonksiyonu açısından koyu doktriner niteliktedir. Üstelik Baas Partisi'nin örgütlenme derecesi de yüksektir. Nitekim örgütlenme derecesi parti içindeki ilişkiler, biçimsel usul ve kurallar, yazısız kurallar ve geleneklerin derecesini kapsamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Baas Partisi bu şekilde bir örgütlenmeye sahiptir (Şentürk, 2003: 55). Baas Partisi; hücre, fırka, şube, kollar, bölgesel komutanlık, milli kongre, milli komutanlık şeklinde kuvvetli ve dikey bağlantılı bir parti organizasyonuna sahiptir (Şentürk, 2003: 58). Parti, herşeyden önce K. Abu Jaber'e göre, "bir hücre partisidir". Fakat Komünist ve Faşist uygulamalardaki hücre yapılanmalarından farklı bir amaç gütmektedir. Her ne kadar hücre şeklindeki bu örgütlenme, Sovyet Komünist Partisi'nin bir buluşu olsa da Baas Partisi'nin asıl hedefi gizli faaliyetlerde mükemmel işlevselliği sağlamaktır (Şentürk, 2003: 57-58).

Baas Partisi, ideolojik bağlamda Komünist ve Faşist Parti ile bir benzerliğe sahip olmamış ve benzerlik az önce değindiğimiz örgütsel yapı boyutundadır. Bu şekilde örgütlenmenin asıl sebebine gelinecek olursa, dönemin siyasi koşullarını da göz ardı etmezsek, yapılacak herhangi bir siyasi baskıya karşın partinin varlığını devam ettirebilmek içindir (Şen, 2010: 124). Şu açıdan bakıldığında ise, parti içinde iktidarın dağılım oranı, bir merkezde toplanma derecesi bir bakıma partinin merkeziyet derecesinin de yüksek olduğunu kanıtlar. Fakat bu özellik, bakıldığında Komünist ve Faşist partilerin yapısında bulunan bir özelliktir. Örneğin: “Demokratik Merkeziyetçilik” ilkesi Komünist Partiler’in önemsedığı temel ilkelerden birisidir (Şen, 2010: 128).

Baas Partisi, kuruluşundan itibaren neden azınlık kesiminden daha çok ilgi gördü? Öncelikle Baas Partisi, Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi gibi bir azınlık partisi olmayı amaçlamamıştır. Parti, şehirlerde Sünni Müslümanlarla iletişim kurmakta başarısız olmuş nitekim Salah Bitar, Cemal Atasi gibi Sünni kökenli kurucu üyeler bulunmasına karşın partide Sünniler baskın rol oynamamıştır. Özellikle Genç Aleviler, laik milliyetçilik ve reformist ideolojileriyle Sünni düzeni tehdit eden Suriye Sosyalist Milliyetçi Partisi’ne ve Baas’a katılarak siyasal kimliklerini kazanmıştır (Şen, 2010: 131). Baas Partisi’nin bu dönemlerde öne çıkmasının esas ve önemli sebeplerinden biri, “Arap ruhunun dirilişi”ni ön plana koyarak, devrimci bir yapıya sahip oluşuydu (Kuras, 2012: 48). Bu noktada Baas’ın aslında Avrupa’daki Rönesans’a öykünmediğini ifade etmek gerekecektir. Nitekim Türkiye’de yaşanan birçok gelişmede “Baas” isminin bir öykünme nedeniyle konulduğu ileri sürülse de partinin ideoloğu konumunda bulunan Eflâk’a göre, kendisinin sahip olduğu milliyetçilik anlayışı Alman ekolüne aittir ve “Baas” Arap milletinin yeniden uyanmasıyken, Arsuzi’ye göre Avrupa’daki Rönesans’a bir atıftır. Yine Eflâk’ın Hristiyan olmasına rağmen, İslam dininin Araplar için öneminin farkında olduğundan devrimden sonra en çok vurguladığı şey bu olmuştur. Baas’ın yapısı tamamen Batılı düzenlemelerle yoğrulmamıştır. Nitekim parti tüzüğünde laiklik kelimesi geçmektedir ve şu inkâr edilemez: Baas Partisi, laikliğe daha yakındır (Kuras, 2012: 48-50). Parti tüzüğünü ana hatlarıyla incelediğimizde:

1. “Araplar bir ulustur. Bu uluslar, tek bir devlet içinde yaşama ve kendi kaderini tayin etme hakkına sahiptir;

2. Arap anavatanı bölünemez, siyasi ve ekonomik bir bütündür, hiçbir Arap ülkesi birbirinden ayrı yaşayamaz;
3. Arap ulusu kültürel bir bütündür. Evlatları arasındaki herhangi bir ayrılık geçici ve önemsizdir. Arap şuurunun uyanmasıyla bu ayrılıkların tümü ortadan kalkacaktır”(Balbay, 2007: 70).

Baas Partisi bütün Araplara hitap eden bir Arap Partisi'dir. Bu parti bütün Arap ülkelerinde şubelere sahiptir. Merkezi şimdilik Şam'dadır. Ortak çıkarları gerektirmesi halinde başka bir Arap ülkesine nakledilebilir. Parti, anavatanın ekonomik servetinin Arap halkına ait olduğuna inanmaktadır. Arap anavatanındaki servet dağılımı adil değildir (Balbay, 2007: 70)

Baas Partisi'ni bu bilgiler çerçevesinde klasik anlamda çok partili sistemlerle karşılaştırmak olanaksızdır. Parti'nin iki temel yöntemi bulunmaktadır: Yasal çalışmalar ve gizli çalışmalar. Hitap ettiği kesime baktığımızda asker ve sivil kesim diyebiliriz. Suriye Silahlı Kuvvetler'ini incelersek, sadece Baas Partisi'ne Silahlı Kuvvetler içinde rahatça örgütlenebilme hakkı tanınmıştır (Balbay, 2007: 70).

Baas Partisi'ne üye olabilmek için öncelikle şunu vurgulamak gerekiyor: Baas Partisi, Sosyal Milliyetçi Partisi gibi olmayı hedefledi. Fakat azınlıklara daha çekici gelen bir parti oldu. Burada bir çelişki söz konusuydu, çünkü partinin kuruluş amacı ülke genelinde ulusal bir siyasal ideolojiyi temsil etmektir. Fakat bu böyle olmadı ve Baas Partisi Suriye'de toplumun geniş bir kesimini bir araya getiren büyük bir sosyal tabana ulaşamadı (Şentürk, 2003: 64). Partisi üyeliğinde Arap dünyasında yaşayan veya deniz aşırı ülkelere göç etmiş olan Araplar, parti prensip ve tüzüğünü kabul etmek adına Baas Partisi'ne üye olabiliyordu. Ayrıca Arap milliyetçiliğine gönülden inanmak, en az 18 yaşında olmak, başka bir siyasi kuruluşun üyesi olmamak... vs özellikleri taşıması gerekmektedir (Şentürk, 2003: 62).

Baas Partisi'nin Suriye dışında örgütlenmesine bakarsak, 1951 yılında Irak'ta öğrenciler tarafından gerçekleştirildi. Lübnan'daki Baas Partisi ise Amerikan Üniversitesi'ndeki öğrenciler tarafından gerçekleştirildi. Baas Partisi, Irak hariç, diğer

Arap ülkelerinde pek güçlü olamadı. Suriye dışında Baas Partisi'nin örgütlenmesinde K. Abu Jabe'nin deyimiyle; Baas Partisi, hücre ve kollarının olduğu Arap ülkelerindeki statükoyu değiştirmeye yönelik ciddi bir girişimde bulunmayacaktı (Jaber, ty, aktaran: Şen, 2003: 132-133).

Suriye'nin askeri darbelerle belirlenen siyasi yapısı, Baas Partisi'nin zor bir süreçten geçtiğini de kanıtlamaktadır. 1949-1951 yılları Baas'ın muhalefette kaldığı yıllardır. İktidar-muhalefet çatışmasının tam alevlendiği bu süreçte Baas hareketi liderleri 1953'te Lübnan'a sürgüne gönderilmişti. Bu olay partiyi olumsuz etkilemiştir. Ama bu, tamamen partideki ruhu yok ettiği anlamına gelmemelidir. Çünkü aynı yıl içerisinde Arap Sosyalist Partisi güçlenerek tekrar gün yüzüne çıkmıştır (Caner, 2012: 24). Ertesi yıl yapılan seçimlerde ilk defa parlamentoya giren Baasçılar, 1952 yılında Mısır'da yapılan Hür Subaylar Devrimi ideolojisini gerçekleştirme imkânı bulmuştur. Nasır'ın önderliğinde başlatılan Birleşik Arap Cumhuriyeti Projesi, Baas Partisi'nin hareket alanı bulduğu ilk projeydi (Caner, 2012: 24-25).

Baas Partisi'nin özellikle Suriye'de bu dönemlerden başlayarak günümüze kadar savunduğu temel aldığı ideolojisi neydi? Modern Suriye tarihi Baas Partisi'nin kuruluş yıllarıyla örtüşmektedir. Çünkü Baas bölgedeki benzerleri olan Türkiye ve Nasr liderliğindeki Mısırdaki kurucu partiler gibi güçlü liderlerin önderliğinde bir devlet partisi olarak yönetimin her alanına dâhil olmuştur (Ataman, 2012: 14). Baas ideolojisi temelde sosyalist sistemle yönetilen, birleşik, laik bir Arap toplumu kurmayı kapsamaktaydı. Hangi dinden olursa olsun bütün Araplar eşit sayılacaktı. Bu durumda şunu göz ardı etmememiz gerekiyor: Baasçı Arabizmde İslamiyet'in geri plana atılması söz konusu değildi yalnızca farklılık şuydu: Baasçılar, Sünni Arap milliyetçilerinin aksine İslamiyeti Arapların ulusal dini görmek yerine, Arap ulusal kültür mirasının önemli bir ögesi olarak görmüştür (Dam, 2000: 42). Parti'nin ilkeleri Arap milliyetçiliği (Birlik), Arap Sosyalizmi ve Hürriyetidir. Arap milliyetçiliği, Osmanlı yönetiminden sonra meydana gelen boşluğu başarılı bir biçimde kapatma rolü üstlendi (Hinnebusch, 2008: 264). Az sayıda askeri birlikle organize edilen Baas rejimi tüm siyasi yapıya karşı bir güç olarak inşa edilen “bir askeri-parti birlikteliği” olarak oluşturulmuştur (Hinnebusch, 2012: 96). Baas ideolojisinin oluşmasında ve yayılmasında önemli bir

etkisi bulunan Mişel Eflâk’a göre;

“Tek bir Arap ulusu vardı ve birleşik bir devlet içinde yaşama hakkına sahipti. Bu ulus büyük bir tarihsel deneyimle, İslam dininin Muhammed tarafından yaratılması ile bu dini cisimleştiren toplum tarafından oluşturulmuştur. Bu deneyim sadece Arap Müslümanlarına değil, onu benimseyen ve dünyada özel bir misyona, bağımsızlık ve birlik hakkına sahip olma iddialarının temeli olarak gören bütün Araplara aitti. Bu hedefe ancak bir çifte dönüşüm aracılığıyla ulaşılabilirdi. Önce zekâ ve hissiyatla bir Arap ulusu fikrinin anlayış ve sevgiyle oluşturulması sonra da siyasal ve toplumsal bir sistemle” (Hourani, ty, akt: Şentürk, 2003: 92).

Bundan dolayıdır ki Baas Partisi’nin ideolojisi, Arap dünyasında hâkim olan Arap milliyetçiliği, birleşik bir Arap devletinin kurulmasını hedeflemiştir. Arap milliyetçiliği, hürriyet ve Arap sosyalizmi Baas Partisi’nin üç ideali olarak ifade edilip 1947’de Parti Tüzüğü’ne konulmuştur (Özkoç, 2006: 34).

Baas Partisi’nin sosyo-ekonomik dönüşümünde etkili olan 9 Mart 1963 tarihinde yönetimin ele geçirilmesinde önemli rol oynayanlardan biri olan Mustafa Talas, Baas Partisi’nin ideolojisine yönelik birçok fikrin karşısında yer almıştır. Ona göre;

“Büyük Suriye Birliği Arap sürgünlerinin devşirmesinin temeli ve Arap birliğinin çekirdeği (özü) olarak hizmet edebilir. Büyük Suriye, Arap dünyasını oluşturan Arap Yarımadası, Nil Vadisi ve Güney Afrika, bu diğer üç ana bölgenin birleşim sürecini başlatmalıdır. Dahası, Büyük Suriye, Emevilerin İslam fetihlerinin başlangıç noktasıydı. Biz bu birleşmeyi, stratejik amacımız olan Arap Birliğine sebep olacak geçici bir hedef olarak görüyoruz” (Zisser, 2007:190-191). ,

Talas, böylelikle partinin ideolojik kurumsal yapısını ifade etmiş ve Baas Partisi’nin ruhunu ortaya koymuştur. Bu ruhu oluşturan temel fikirlerden biri, kuşkusuz

Arap milliyetçiliğidir. Baas Partisi'nin benimsediği Arap milliyetçiliği nasıl bir ruha sahipti, öncelikle bunu derinlemesine incelemek gerekmektedir. Arapların kendi şahsına münhasır bir topluluk olduğunu ve bu topluluğun kendine has değerleri ve hakları olduğunu ifade eden Arap milliyetçiliğinin (Dawn, 1998: 165) temel hedefi, Arap siyasal birliğini ve Arap devleti arzusunu merkezi olarak gören siyasi unsurun tanınmasını hareket noktası olarak almaktır (Daviş, 2003: 6-7). Bir kavram olarak Arap milliyetçiliği, Ortadoğu siyaseti ve tarihiyle ilgili literatürde, kültürel yakınlıkla siyasi eylem arzusunu bir arada kapsayacak şekilde, Arapçılık, Pan-Arapçılık ve Arap radikalizmi yerine de kullanılmıştır (Daviş, 2003: 7). Suriye ve Lübnanlı Batılı eğitim görmüş entellektüellerin geliştirdiği sömürge öncesi Arap milliyetçiliği, liberal özgürlükleri ve Batılı anlamda burjuva demokrasisini seküler bir Arap devletinde uygulama arayışları içerisinde bulunurken, sömürge yönetimi altında savunmacı, reaksiyoner, popülist ve çoğunlukla da saldırgan bir ideoloji haline bürünmüştür (Sharabi, 1962, akt: Tibi, 1998: 158). Arap milliyetçiliğinin bu şekli, II. Dünya Savaşı sonrasında Sati el Husri'nin ve Michel Eflak'ın yazılarından ortaya çıkarılmıştır. Zaten Sati el Husri, Arap milliyetçiliği gelenekçisi ve Alman hayranıydı. Savunduğu milliyetçilik fikri anlaşılabilir, fanatik veya faşist olmamıştır. Fakat Michel Eflak'ın sonrasında oluşturacağı fanatik milliyetçilik fikrinin temellerini atmıştır (Tibi, 1998: 161). Bu dönemde yetişen Suriye ve Lübnanlı entellektüellerin savunduğu milliyetçiliğe göre, Arap ulusu sadece "Asyalı" Araplardan ibaretti (Tibi, 1998: 255).

Bir karşılaştırma yaparak Mısır milliyetçiliğine baktığımızda esin kaynağının burjuva-liberal bireycilik olduğunu söyleyebiliriz. Suriye yerel milliyetçiliği ise, büyük oranda Antun Saada tarafından geliştirilmiştir. 1932 yılında Antun Saada tarafından kurulan Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi (SSNP), pratik anlamda milliyetçi ideolojinin kurucusu olmuştur (Zisser, 2007: 194). Batı milliyetçiliğini savunmadığını iddia etse de Saada'nın benimsediği Pan-Suriye fikrinin Batılı teorilerden etkilendiği ortadadır (Tibi, 1998: 278). Saada, Pan Arapçılar açısından şöyle ifade edilmiştir: O, yöresel bir milliyetçidir ve Arapçılığın merkezi Suriye'yi Arap milletin geri kalanından ayırma amacındaydı. Arap milliyetçiliğinin bir düşmanı olarak bilinen Saada, coğrafya ve tarih tarafından tanımlanan Suriyeliler'in benzersiz bir millet olduğu fikrini 1949 yılında öldürülene kadar sürdürmüştür. 1940'lı yıllar bu çerçevede değerlendirildiğinde, Arap

milliyetçiliğinin hızla yayıldığı yıllardır. Bunda elbette 1936-39 yılları arasında Filistin'deki Arap isyanının da etkisi olmuştur. Evet, bu yıllarda Arap milliyetçiliği yükselmekteydi. Fakat halk için ideolojik bağlılıklar oluşturma aşamasına gelmemiştir. Çünkü insanların kendi yöreleri, aşiretleri, kabileleri, mezhepleri, dinleri ve ülkeleriyle özdeşleşmişliğine baktığımızda, Arap milliyetçiliği ne kadar yükselişte olsa da yine de azınlık duygusu olmaya bu dönemlerde de devam etmiştir (Daviş, 2003: 114).

Arap milliyetçiliğinin Baas Partisi'yle ilişkisine gelecek olursak; 1945 yılında Suriye bağımsızlığına kavuştuktan sonra Baas Partisi'nin askeri kanadı kendi darbelerini örgütleyerek, Eflak tarafından benimsenen Arap milliyetçiliği dâhilinde formüle edilmiş bir ideolojik yapıya maruz kalmıştır (Tibi, 1998: 291). Eflak, Arap ulusunu tarihsel ilerlemenin belli aşamasında ortaya çıkmış bir unsur olarak kabul görmemiştir. Arapların varlığını en uzak tarihe kadar götürmekteydi. Nitekim Hz. Muhammed'in bütün çabasının bir Arap ulusu yaratabilmek olduğunu söyleyerek aslında peygamberden önce de var olan bu fikrin “şanlı Arap geçmişinin” Baas Partisi'yle amacına ulaşabileceği fikrindeydi (Özkoç, 2006: 37). Bu şanlı Arap geçmişini tekrar diriltmek sadece Müslüman Araplara değil, onu benimseyen ve dünyada bir misyona sahip olması idealiyle yaşayan tüm Araplara aitti (Hourani, 2005, akt: Özkoç, 2006: 38). Eflâk'a göre, Arap milliyetçiliğinin gerçekleşmesinde iki adımın gerçekleşmiş olması gerekiyordu. İlki, Arap ulusu fikrinin sevgi ve anlayışla oluşturulması, ikincisi ise siyasal ve toplumsal bir sistemle bunun gerçekleştirilmeye çalışılmasıydı. İşte bu anlayış Baasçı milliyetçilik anlayışının popülist tarafını ortaya koymaktaydı (Özkoç, 2006: 39). Eflâk'ın bu bağlamda ortaya koyduğu Pan Arap milliyetçiliği kendisinin etkilendiği el-Husri'den şu yönden farklıdır: Eflak, el Husri'den farklı olarak milliyetçiliğin siyasal boyutuna değinmiştir. Bu amaca da ulaşabilmek için Eflak, Arap tarihinin canlandırılmasına çalışmış bu şekilde geçmişle gelecek arasında bir bağ oluşturmak amaç edinmiştir (Tibi, 1998: 291-292). Pan-Arabizm bu fikirler doğrultusunda Baas'a yön verdi. 1950'li yıllar boyunca, Pan-Arabizm Akdeniz'den Körfez'e kadar tek bir Arap ulusu yaratma adına bir ilham kaynağı olmuştur. Pan-Arabizm bu dönemde kurulan partilerin bir ideali olarak kentsel elitlere karşı orta sınıfın güçlenmesine ortam hazırlamıştır. Özellikle ona sosyalist bir ruh kazandırarak kısa bir süre içinde gerici fikirleri bir yana bıraktıran sosyal adalete

ve gelişime ulaşmada etkili oldu. Bu şekilde de siyasallaştığı söylenebilir (Saleh, 2012: 14).

Arabizmin zirvesi 1 Şubat 1958 yılında Mısır ve Suriye'nin birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sağlandı. Bakıldığında Baas Partisi tutarlı biçimde Arap milletinin siyasi birliği için çalışan tek organlı kurum olarak görünüyordu. Suriye'deki siyasi çevreleri bu dönemde rahatsız eden nokta Mısır'la birleşmeye yönelik halktan gelen destektir ve bunun için Baasçılar federal bir birlik için proje taslağı oluşturdular (Daviş, 2003: 174). Arap milliyetçiliğinin bu denli artışının ardından Baasçı liderlerin ideolojik arzudan çok siyasal gerçeklere dayanan amaçları ve sebepleri söz konusu olmuştur. Nitekim Michel Eflâk'a göre,

“Birbiriyle çelişir gibi görünen iki şey istedik: Bir taraftan içerideki muhaliflerin, diğer taraftan dışarıdaki yabancı hükümetlerin manevralarına karşı koyabilecek derecede güçlü ve merkezi bir federal devlet istedik. Federal kurumlar sembolik olmanın ötesinde olacaktı... Fakat bizim güçlü hükümet isteğimiz ikinci bir nedenden dolayı yumuşatılmadı. Her iki ülkenin farklı siyasal geçmişi hesaba katacak bir federasyon arzu ediyorduk. Yerel geleneklere hassasiyetin yalnızca önerilen birliğin çıkarına değil, aynı zamanda diğer Arap ülkelerini de birliğe çekmek için gerekli olduğuna inandık. Örneğin, projemizde her bölge için yerel bir parlamento ve hükümet öngördük” (Seale, ty, akt: Daviş, 2003: 174-175).

Baas Partisi savunduğu Arap milliyetçiliğinin zirvedeki konumunu, 1967 ve sonrası dönemde yaşanan gelişmelerle artık kaybedecektir. Özellikle Haziran 1967'de yaşanan Altı Gün Savaşı, çağdaş Arap tarihinde yeni dönemin yaşanmasına çığır açmış ve nihayet Arap milliyetçiliği son çırpınışlarını bu dönemlerde yaşamıştır. Aslında bu tarihten itibaren kaybolan şey Arap milliyetçiliği, devam eden gerçeklik ise Arapçılık oldu. Nitekim Arapçılık da Arap milliyetçiliğinin bir kalıntısıdır. Her ne kadar 1958 yılından itibaren Arap milliyetçiliğine dair beklentilerde gerileme yaşansa da Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyetine (BAC) katılmadaki isteksizliği, Suriye'nin BAC'dan ayrılışı, Yemen'deki savurgan ve sonuçsuz kalan askeri harekât, 1963'te birlik

görüşmelerinin başarısız oluşu... vs olaylar Arap milliyetçiliğinin Araplar tarafından sorgulanmasına yol açmıştır (Daviş, 2003: 227-229).

Arap milliyetçiliğinden sonra, Baas rejiminin diğer bir ideolojisi olan, Arap sosyalizmine değinecek olursak, öncelikle şunu belirtmek gerekiyor: Baas Partisi'nin sosyalizm anlayışı ile Rusya ve Avrupa sosyalizmi belirli ölçülerde farklılık göstermiştir. En büyük farklardan birisi, Suriye'deki Baas Partisi'nde güçlü bir işçi sınıfı ve bilinçli bir köylü kitlesi bulunmamaktaydı. Suriye Baas Partisi, daha çok ücretli orta sınıfın desteğini arkasına alarak sosyalizmi sadece ekonomik temelli bir sistem haline getirmemiştir, toplumsal değerler bütünü de büyük ölçüde önemsenmiştir. Özellikle Arap Alevileri olarak adlandırılan Nusayriler, orta sınıfı oluşturan kesimdi ve Baas Partisi'ne büyük ilgi duydu. Bu bağlamda değerlendirecek olursak, Sosyalizmin, Baas Partisi için bir amaç olmadığını, amaca ulaşmada kullanılan bir araç olduğunu rahatça görebiliriz (Şentürk, 2003: 102). Arap dünyasında sosyalizmin rotası, şu şekilde belirginleşmişti: Arap dünyası, emperyalizm, Siyonizm ve gericilikle savaşacak, teslimiyetçi planları bozacak, İsrail işgali altındaki toprakları kurtaracak, Filistin Arap halkına meşru haklarını kazandıracaktı; bağımsızlığı tesis edecek etkin bir ilerici yurtsever cephenin inşası, demokrasi ve sosyal ilerleme amacıyla dünyadaki güç dengesinin barışın, özgürlükten, demokrasiden ve sosyalizmden yana olduğu bir sistem kuracaktı (İsmail, 2006: 297). Arap ülkeleri tarafından özellikle Arap milliyetçiliğinin etkisinin zayıflamasıyla ifade ettiklerimizi daha da belirginleştirmiştir. Suriye'deki Baas Partisi, bu bağlamda önemli bir adım olmuş ama komünizme dönüşecek bir sosyalist politika izlememiştir. 1953 yılına kadar sosyalizm kelimesi parti tarafından kullanılmamıştır. Arap Partisi, 1953 yılında Ekrem Hurani'nin Arap Sosyalist Partisi'yle birleşince, partinin adı Arap Baas Sosyalist Partisi'ne dönüşmüştür (Şentürk, 2003:102).

Nitekim Mişel Eflak, Arap toplumuna özgü bir sosyalizm felsefesini benimseyerek, yerli bir ideolojinin oluşmasına dikkat etmiştir (Şen, 2010: 162). Eflâk'a göre, sosyalizmin tanımı şudur: "Sosyalizm, hayatın dinidir ve ölüme karşı onun zaferidir" (Tibi, 1998: 292). Bunu söyleyerek aslında millet içinde baskı altında bulunan sınıflara bu baskıdan kurtulmaları için bir uyarı da bulunmak istemiştir. Eflak,

Araplar'ın milliyetçiliklerini savunmasının yanında, sosyalizmin sınıf çıkarları fikriyle özdeşleştirilmesi fikrine karşı çıktı (Tibi, 1998: 292).

Nitekim Arap Devrimci İşçi Partisi, Eflâk'ın savunduğu sosyalizmi eleştirmektedir. Onlara göre;

“Eflâk'ın ideolojisi, Araplar'ın bugünkü amaçlarının geçmişi restore etmeleri olduğu yönündedir. Biz, Eflâk'ın ideolojisini değerlendirirken kesinlikle Arap geçmişini küçümsemedik yalnız bizim söylemek istediğimiz bilimsel sosyalizmin tarihi sürekli bir gelişim ve geçmişini yeniden inşası olarak değil de kötü olandan iyi olana doğru bir geçiş olarak gördüğüdür. Oysa yeniden doğuş anlamına gelen Baas bile sosyalist değil tutucu, devrim karşıtı, bir anlayışı simgelemektedir”
(Tibi, 1998: 297)

Vurgulamamız gereken nokta, Baas sosyalizminin, Marksist doktrine karşı olduğudur. Çünkü Marksizm, ekonomik deterministtir ve Araplar'ın en çok değer verdikleri manevi değerleri hiçe saymaktadır. Baas'ın benimsediği ilkelerden biri olan Arap sosyalizmi, milliyetçiliğin yükselmekte olduğu yıllarda ikinci planda kalmasına karşın Neo-Baas iktidarıyla birlikte bunda çeşitli değişimler yaşandı. Baas Partisi'nin daha çok sosyalizme yönelmeye başlamasının asıl nedenine bakarsak, 1960'ların başında gerçekleştirilen birliğin başarısızlığa uğramasıydı (Özkoç, 2006: 44-46). Suriye-Mısır birliğinin dağılmasıyla sahneye Sovyetler Birliği çıkmıştır. Sovyetler'in, aslında 1958'den beri Arap Birliği'ne yönelik kapsamlı bir tutum takınmaya başladığını söyleyebiliriz. Özellikle bunun için, Arap uluslarını ortak bir pazar şemsiyesi altında birleştirmek ve emperyalizme karşı mücadelede Arap Birliği'nin işçi sınıfının çıkarlarına atıfta bulunmak ve siyasal özgürleşme hedefine bu şekilde ulaşmak istenmiştir (İsmail, 2006: 86). Ekonominin büyük çapta ulusallaştırılmasını ve radikal bir toplumsal reform programını gerçekleştiren Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin aldığı ciddi kararlar, Sovyetler'in gözlemcilerinin dikkatini çekmiştir. Fakat Sovyetler her defasında bunlara karşı daha ihtiyatlı olunmasının gerekliliğine inanmıştır (İsmail, 2006: 92).

Baas Partisi'nin son ilkesi özgürlüktür. Parti'nin bu ilkesi Anayasa maddesine konmamış ve gizli kalmıştır. Baas Partisi iktidarı kitleler adına öncülerin kullanması gerektiğine inandığından “kolektif liderlik” fikrini savunmuş ve bu nedenle özgürlük konusu, Baas Partisi açısından aynı zamanda sosyal adaletle de ilgilidir. Eflâk'a göre, Arapların özgürlük mücadelesi sosyalizm için de verilen bir mücadelenin örneğidir (Şentürk, 2003: 102).

4.2.1. Baas rejimi döneminde mezhep ve aşirete dayalı düzenlemeler (Ordu-iktidar ilişkisi)

Ortadoğu'da genel anlamda ilk bölümlerde ele aldığımız etnisite-din-mezhep ve siyaset ilişkisinin özellikle Suriye siyasi yapısını büyük ölçüde belirlediğini söylemiştik. Aslında dikkat edildiğinde, bu sadece Suriye politikası için değil hemen hemen Arap dünyasındaki birçok ülke için geçerlidir. Yani etnik politika anlamında bir bütün olarak kapsayıcı bir kavramla olayları incelemek çok zordur. Etnisite kavramına bakılırsa bu kavram, Mısır gibi ülkelerde önemini azaltsa da hala Suriye, Lübnan, Irak, Ürdün, Filistin Araplarında önde gelen aktif bir politika yöntemidir (Rabinovich, 2004: 218). Etnisite, mezhepçilik gibi faktörlerin politika içine sürülmesindeki esas gelişmeleri Suriye tarihini incelerken geniş ölçüde ele aldık. Peki, hangi dönemden itibaren Suriye'de mezhep-siyaset-etnisite ilişkisi daha belirgin bir hal aldı? Mezhepçilik ve hizipleşmenin asıl nedeni geçmişte yaşanan gelişmelerdir. Ortadoğu'da en fazla nüfusa sahip ülke olan Suriye, daha öncesinde de belirttiğimiz gibi en büyük dini azınlığı olan Nusayrilerle geçmişe dayanan bir güç mücadelesiyle sık sık karşı karşıya gelmişti. Nusayriler, Suriye politikasında büyük ölçüde etkili olan bir topluluktur.

Nusayriler, resmi anlamda gün yüzüne Fransızlar'ın onlara “Alevi” ismi vermesiyle ortaya çıktı. Bu bağlamda 1920'li yıllar Nusayri kimliğinin yabancı güçler tarafından kullanılması için elverişli yıllardı (Şen, 2010: 88-89). Fransa'nın “böl ve yönet” politikasına bu dönemlerde en işlevsellik kazandıran faktör, Sünniler ve Nusayriler arasında yaşanan anlaşmazlıktı. Yine bu dönemde Nusayri azınlığa karşı Fransızlar'ın tanıdığı imtiyazlar da önemli rol oynamıştır (Şen, 2010: 90). Önceki

konularda da sık sık değindiğimiz gibi, Ortodoks İslam zihniyetinde “İslam dışı” ve “sapkın” olarak ifade edilen Nusayriler, Suriye’nin Fransız manda yönetimi altında olduğu yıllarda çeşitli ayrıcalıklar kazanarak; askeri okullara, emniyet teşkilatına ve güvenlik kuruluşlarına girmiş ve nihayet 1950’li yıllarda “laik” Baas Partisi’nde aktif rol oynamaya başlamışlardır (Yazıcı, 2012: 349). Nusayrilerin, Baas Partisi’ni tercih etme nedenlerine gelecek olursak; bilindiği üzere Suriye henüz bağımsızlığını kazanmadığı bir tarihte 1943’te Baas Partisi’ni kurmuş, örgütlenmesini sosyalizm ve Arap milliyetçiliğini sentezleyerek oluşturmuştur. Bu dönemde Baas Partisi’ne Nusayriler büyük bir destek vermiştir. Bunun esas sebebi ise Baas’ın benimsediği olduğu sosyalist ilkelerdir. Bakıldığında benimsenen sosyalist ilkeler, yerel burjuvazi ve tüccarların hâkim olduğu Sünniler tarafından az destek görmüştür. Diğer bir nedene gelecek olursak; Baas’ın benimsediği Arap milliyetçilerinin sahip olduğu seküler yapıdır. Bu şekilde azınlık mensupları, Arap milliyetçiliğini sürekli hedefleri doğrultusunda kullanmaya çalışan Sünniler’e karşı, bir güç kazanmış oldular (Dam, 2000: 41-42). Suriye ve Irak’ta Baas’ın iktidarı özellikle birinci adımda ele geçirmesi, alışılmadık derecede uzun süreli tutunma mücadelesi, partinin etnik politika ve azınlıklarla özdeşleşen bir partiye yol açığının göstergesi olmuştur. Suriye’de güç, yalnızca Alevilerin elinde toplandığından Suriye politikasında ittifaklar, rakipçilik, hizipleşme, kişisel ideolojik, bölgesel ve kuşaksal çizgilere, askeri sivillerden ayıran çizgiye ve toplumsal katılıma göre oluşmuştur. Bu durum Suriye’nin büyük kentlerinde yaşayan Sünni nüfus için oldukça rahatsız edici olmuştur. Sünni nüfus için Baas, Suriye’nin geleneksel elit tabakasını politik iktidardan, sosyal ve ekonomik güçten yoksun bırakan, dindar olmayan radikal bir rejimdir. Şunun altını çizmek gerekiyor; Suriyeli Alevilerde olduğu gibi esas tercihler özde dinsel temelli gerçekleşmedi. Buradaki yapı aile bağlarına veya ortak bölgesel kökenler temelinde birlikteliğe dayanan, birleşik bir hizipsel yapıdan oluşmaktadır. Tüm bu bahsedilen bağlar, zaman içerisinde aynı toplumda katılmayı da beraberinde getirerek zamanla rejim kendisini geleneksel Sünni egemenliğinin diğer bir koruyucusu olarak görmüştür (Rabinovich, 2004: 224-227). Suriye’de Baas rejimi bağlamında, azınlık kesim olan Nusayrilerin en çok kutuplaştığı ve ön plana çıktığı alan askeriye olmuştur. Suriye tarihi kapsamında, askeri darbeler dönemi olarak ifade edilen 1946-1970’li yıllar Suriye’de hizipleşmenin en çok hissedildiği dönemlerdir (Salık, 2011: 11). Fakat şunun ifade edilmesi gerekiyor

ki 1946-1963 yılları arasındaki dönemde Suriye politikasında genel anlamıyla mezhep temelli olmayan hizipsel mücadeleler de söz konusu oldu. Özellikle 1963 yılındaki Baas darbesinin gerçekleşmesiyle beraber mezhep, bölge ve aşiret faktörü Suriye politikasına daha çok yön vermiştir. Sünnilerin manda yönetimi dönemlerinde geleneksel anlamda orduyu küçümsemesi ve kendi içlerinde yaşadıkları hizipsel tartışmalardan dolayı Nusayriler, Fransız mandasından itibaren orduya girmeye başlamış ve ordunun büyük kesimi Nusayri ve Dürzî subaylardan oluşmuştur (Dam, 2000: 69-89). 1949 tarihli askeri raporlar incelendiğinde ordudaki önemli birliklerin ve tugayların neredeyse büyük çoğunluğu Nusayrilerin mensup olduğu subayların komutasında gerçekleştiği ifade edilmiştir. Buna karşın Batatu'nun fikirleri dikkat çekicidir ona göre,

“Yaygın kanının aksine, Aleviler, 1963 öncesinde sayısal açıdan, subaylar arasında Sünniler kadar önemli bir yer tutmuyordu ve güçlerini büyük ölçüde ordunun alt kademelerinden alırladı. Sayısal bakımdan, erlerle astsubaylar arasında belirgin bir çoğunluğa sahiptiler. 1955'te İstihbarat Dairesi Başkanı Albay Abdulhamit Sarraj astsubayların % 65'inin Alevi mezhebine mensup olduğunu öğrenince şaşkına dönmüştü” (Batatu, 1981, akt: Dam, 2000: 59).

Baas Partisi'nin iktidarı tekeline alma süreci, 18 Temmuz 1963 tarihinde çoğu Sünni ve Nasırcı olan bir grup subayın gerçekleştirdiği başarısız darbe girişimiyle doruk noktasına ulaşmış ve darbe subaylar tarafından kanlı şekilde bastırılmaya çalışılmıştır (Şahin, 2011: 108). Aslında Baas Partisi içerisinde askeri hizipleşmenin oluşturduğu egemenliğin kökleri Mısır-Suriye birliği döneminde Nasser, Birleşik Arap Cumhuriyeti döneminde biçimlenmiştir. 1959 yılında ordu içerisinde görevli subayların 13 tanesi gizli bir örgütlenme oluşturmuştur. Bu grubun liderleri, Salah Cedit, Hafız el Esad, Muhammed Umran ve Humad Ubeyd'dir. Bu örgütün amacı, Suriye ordusunu tekrar düzenleyerek kontrol altına almaya çalışmaktır (Galvani, 1974: 6). Askeri örgütlenmenin üyeleri geleneksel tarzdaki liderliği kapsamamaktaydı. Baas'ın yapısında olmayan Askeri Komite, bilindiği üzere 1961 yılında Arap Birliği'nde yaşanan ayrışmayla beraber Suriye'nin siyasi kontrolüne ilişkin tartışmalar baş göstermiş ve bu dönemde güvenilen subaylar Suriye'nin siyasetinin ana karakteri olmuştur. Bahsettiğimiz ordu içerisinde çoğunluğu sağlayanlar Askeri Komite'nin üyeleridir

(Galvani, 1974: 6). Dini azınlıkların Suriye Silahlı Kuvvetler’inde güçlü bir şekilde temsil edilmesi dikkate alınmazsa, Askeri Komite’nin 15 üyesinden 9’unun azınlık mensubu olduğu görülecektir. Fakat General el Hafız, Askeri Komite üyelerinin cemaat bağlantılarının ilk zamanlarda hiç rol oynamadığının altını çizmiştir. Nihayet Baas Partisi’nin iktidarı tekeline alma süreci, Albay Cesim Alvan önderliğindeki çoğu Sünni ve Nasırcı olan bir grup subayın, 18 Temmuz 1963’te gerçekleştirdikleri başarısız darbe girişimiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Gerçekte mezhep boyutu olmamasına rağmen, iktidara gelen azınlık mensuplarını çekemeyen Baas’ın Sünni muhalifleri, bu olayı kışkırtarak Sünni subayların ordudan tasfiyesini kolaylaştırdığı iddiasını ortaya atarak, Baas rejimini karalama politikası güttüler (Dam, 2000: 66-67). Zaten bu darbe girişiminin başarısız olmasıyla beraber, Suriye Baas yönetiminin sözde mezhepçi yönünü vurgulayan birçok muhalif gazete gün yüzüne çıkmıştır. İdeolojiler ve şahsiyetler arasında bir mücadele olarak başlayan bu darbe girişimiyle birlikte Müslüman Kardeşlerin de katılımıyla mezhebi bir niteliğe dönüşmüştür (Dökmeciyan, 2003: 152).

Alevi, Dürzî ve İsmaili mezhebine ait olanlar Şam’da önemli mevkiler kazanırken, Sünniler merkezden uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Muhammed Ümran gibi liderler, kendi dinsel topluluğundan (mezhebenden) oluşan üyeleri biraraya getirmiştir. Sünni subaylar daha çok kukla başkan olarak rol üstlenmiş ve yüksek mevkilere ulaşmışlardır. Fakat güçlerini de gün geçtikçe kaybetmeye başladılar. Bununla ilgili gözle görülür en büyük gelişme kuşkusuz siyasi olayların Aleviler arasındaki bağı güçlendirmesi olmuştur. Böylelikle kabileci, sosyal ve mezhebe dayalı farklılıklar büyük ölçüde bölünmelere sebebiyet vermiştir (Pipes, 1989: 442-443). 1966-1970 yılları arasında Suriye’nin yöneticilerinden Salah Cedit, mezhepçiliği teşvik eden Ümran’ı kınamıştır. Fakat ironik olarak Ümran tarafından geliştirilen Alevi subayları, Emin el Hafız ve Saleh Cedit Askeri Komite’deki en büyük rakipler olan Muhammed Ümran’ı başarılı bir şekilde tasfiye ettikten sonra birbirleriyle karşı karşıya geldiler. Zaten 1963 yılında yaşanan darbeye birlikte kıdemli liderler ile askeri örgütün genç üyeleri arasında büyük bir gerilim yaşanmıştır. Parti içerisinde yaşanan bu gerilim şöyle ifade edilmiştir:

“Devrim sonrasındaki öncü rolü ve parti, ordu, hükümet içerisinde

üstlendiği görevler sayesinde Askeri Komite mensupları özel bir konuma yükseldi. Bu durum sözkonusu yoldaşlar ile 8 Mart sabahı silah taşımış olan daha alt rütbedeki yoldaşlar ve Devrim öncesinde çeşitli nedenlerle silah taşıyamamış olan çeşitli rütbelerden yoldaşlar arasında belirli bir hassasiyet gün geçtikçe arttı ve Askeri Komite'nin hükümet işleriyle fazla ilgilenip örgüt işlerini ihmal etmesi Parti ve Devrim liderleri arasındaki bitmek bilmeyen çekişmelere karışması ve saflara karşı kayıtsızlığı bu hassasiyetin daha da derinleşmesine yol açtı” (Dam, 2000: 80).

Bir Dürzî askeri lider olan Salim Hatum, bu mezhepsel kutuplaşmayı şöyle eleştirmiştir:

“Suriye’de mezhepsel ve kabileci ruhun büyümesi sonucu oluşacak bir iç savaş Suriye’yi tehdit altında bırakacaktır.” Kendisi Baas’ın sloganında da bu yönde bir değişiklik yapmayı uygun buldu. “Ebedi misyonlu bir Arap milleti” sloganını “sonsuz bir misyonu olan bir Arap devleti” olarak değiştirdi (An-Nahar ve Al-Hayat, 1966, akt: Pipes, 1989: 444).

Şu bir gerçek ki Alevi egemenliği istikrarı garanti edememiştir. İki Alevi lideri olan Saleh Cedid ve Hafız el Esad, 1960’lar boyunca Suriye’de üstünlük için birbirleriyle mücadele ettiler. İkisi arasındaki farka bakarsak Cedid, daha çok bir ideolog iken Esad, daha çok olaylara pragmatist yaklaşan biriydi (Pipes, 1989: 444).

İktidar mücadelesi için önemli bir yol oynayan mezhepçilik birçok yazar tarafından ele alınmıştır. Bunların en ünlülerinden biri olan Dam’ın genel olarak yorumlarını ifade edecek olursak; 1970’ler öncesinde kurumsallaşamamış bir rejim süresince oluşan katılıma güvensizlik ve mezhepçiliği aşıl原因arak bunları iktidar mücadelesinde bir dayanışma aracı olarak ifade etmiştir (Dam, 1981, akt: Hinnebusch, 2008: 267).

Hafız Esad’ın yönetimi altında 1970’lerden sonra görülecektir ki, Baas

subayları azınlık durumundaki Alevilerle birlikte görünür biçimde baskın bir hizip oluşturacaktır. Bunu birkaç faktörle açıklamak mümkündür. Öncelikle askeriyeye orantısız asker toplama ve özellikle 1963'ten önce, Sünni çoğunluğun arasında oluşan bölgesel ve sınıfsal ayrışmalar etkili olmuştur (Hinnebusch, 2008: 268). Suriye'de defalarca bahsedilen kabilecilik, mezhepleşme iddialarına biraz da şu gözle bakmak gerekiyor: Suriye, tarihsel süreçle beraber bir "ulus" kimliğini yani süreklilik kimliğini oluşturmayı başardı. Bu kimliğin ardında elbette Baas'ın sahip olduğu ideolojisi etkili olmuştur. Bu konuda yazılan yazıların çoğunluğuna dikkat ettiğimizde, bunların ortak noktası, azınlık rejiminin Aleviler ve azınlığa dayandığı ve Suriye'de Alevi zulmünün söz konusu olduğu şeklindedir. Fakat rejimin ana kaynağının Sünni orta sınıf olduğunu da göz ardı edemeyiz. Suriye'de Alevilerin güçlü olduğu bir Baas Partisi söz konusuydu. Fakat bu Suriye'yi bir Alevi rejimi yapmamaktadır (Taştekin, ty, <http://www.bolsevik.org>, 26 Şubat 2013'te erişildi). Suriye'de ortaya çıkan rejim bir Alevi hareketi olarak ifade edilerek aslında kestirilip atılmaktadır. Çünkü baştaki yönetim aynen Irak'ta olduğu gibi Baasçı ideolojinin ortaya çıkardığı bir güçtür. Belirli bir grubun ön plana çıkması sadece Suriye'de yaşanan bir olay değildir. Sonuçta her otoriter iktidarda olduğu gibi Suriye'de kısıtlı küçük bir askeri zümreye sırtını dayayan askeri yönetim, Aleviliği yayma, bunu devlet dini ve ideolojisi haline getirme gibi bir aşamaya sürüklememiştir. Rejim, dini bir ideoloji olarak rejime karşı politik bir yapıya büründüren uygulamalara izin vermemiştir. Fakat insanlara düşünce ve fikir özgürlüğü sağlamamış, siyasal temsil gibi siyasal alana dair haklara imkân tanımamıştır. Sonuç olarak rejime yakın çevreler, çoğu da akrabalık ve kan-bağı ilişkisinden ötürü bazı imtiyazlar kazanmış ve toplumda etnik (Kürtler) ve dini gruplar olan (Hıristiyan, Sünniler,Aleviler...vs) dışında farklı gruplar ortaya çıkmamıştır (<http://www.alevihaberajansi.com>, 26 Şubat 2013'te erişildi).

4.2.2. Suriye'deki Müslüman Kardeşlerin Baas rejimine karşı tutumu

Suriye'de Müslüman Kardeşler Teşkilatı, 1940'ların sonlarına doğru bir cemiyet olarak ortaya çıkmıştır. Suriye ve Mısır Müslüman Kardeşler Teşkilatı, sömürgeci ve yeni sömürgeci faaliyetlerin yoğunlaşması, hemen hemen Baas'ın kuruluş yıllarına tekabül etmektedir (Abdullah, 1988: 95-97). Suriye'deki Müslüman

Kardeşlerin temeli, 1936 yılı Mart ayında Mısır'daki Müslüman Kardeşlerin yaptıkları toplantılar sayesinde atılmıştır. Suriye'de ilk Müslüman Kardeşler şubesi, 1937 yılında Hama'da açılmıştır (Lia, 2012: 2012). Suriye Müslüman Kardeşler Teşkilatı, 1940'lı ve 1950'li yıllarda Suriye'de elit tabakanın orta tabakaya karşı mücadelesinde etkili olmuş, ayrıca Mısır Müslüman Kardeşler Teşkilatıyla başlangıçta çok yakın bağları olmasına rağmen Mısırdakinden farklılık göstermiştir. Nitekim Suriyedeki oluşum Mısırdaki gibi birdenbire oluşan bir evreye sahip olmamıştır. Bu aylar süren bir çabanın sayesinde oluşmuş ve Teşkilat güçlü, hazır imkânlarla oluşmaya başlamıştır. Suriye Müslüman Kardeşler Teşkilatının asıl kuruluş amacı, bağımsızlık mücadelesiydi. Fakat bu dönemlerde yeni yeni ortaya çıkan orta sınıf ile aşağı sınıf ticaret üzerinde tekeli kurmuş ve bu noktada İslam kesimi arasında ciddi iç mücadeleler yaşanmıştır. İşte sınıfsal bu ayrımın ortasında kalan Müslüman Kardeşler'in en büyük rakipleri de Suriye Komünist Partisi ile Suriye Baas Partisi olmuştur (Abdullah, 1988: 98-100). Kendilerini rakiplerine karşı şöyle tanımladılar: Amaç modern dünyada İslam'ı geniş ölçüde bir ideoloji haline getirmektir. Fakat bu ideoloji, ne Doğu'nun ne Batı'nın ne Marksizmin ne de Kapitalizmin etkisinde kalmalıydı. Önderi olan Mustafa Sibai'nin çalışma programında esas amacı, Komünist ve Baas Partisi'nin sosyal ve ekonomik adaletsizliklerine son verilerek, Suriye halkına onurlu, mutlu bir hayat sunmaktır (Abdullah, 1988: 101-103). Mustafa Sibai, 1947'den 1961 yılına kadar liderlik yapmış sonrasında Isam El Attar 1961 yılından 1980 yılına kadar örgütün başında yer almıştır (Batatu, 1982: 14). Başlangıçta esnaflardan oluşan örgüt, daha sonra serbest girişimcilerle dönüştürülmüş ve bunlar büyük tüccarlarla yarışır duruma gelmiştir. Nitekim Baas'ın 1963 yılında gücünün artmasından sonra, birçok tüccarın yapmış olduğu faaliyetler yeni kamusal örgütlenmenin özünzenmesini sağlamıştır. Baas'ın yönetimi altında bulunduğu dönemlerde Müslüman Kardeşler, siyasi ve taktik bağlamında, Baas rejmini üç ana aşamada incelemiştir. Birincisi, 1963 yılından başlayıp 1968 yılında son bulan dönemdir. Bu dönemde Lazkiye ilindeki Aleviler, küçük yerleşim yerlerinde yaşayan Sünniler gibi kökenleri kırsal ve benzer yönetim alanlarını kapsayan çeşitli gruplardan oluşan bir askeri yapıya sahipti. Bütün olarak bakılırsa orta köylü sınıf, uzun süre ihmal edilmiş bilinçli bölümlerden oluşan sosyalizmin bir silahı olmuştur. Siyasi çatışmalar bu dönemde kırsal ve kentsel anlayışın çatışmasıyla ortaya çıkmıştır. Sünni nüfus da kırsal-kentsel çizgi boyunca bölünmüştür (Batatu, 1982: 15-

18).

İkinci aşama, 1970'lere doğru askeriyede Alevi bölünmüşlüğü'nün yaşandığı yıllardır. Baas Partisi'nde Hafız Esad ve Saleh Cedid'in yönetiminde bulunduğu dönemde yaşanan ayrışmalar siyasi anlamda oldukça hissedilmiştir. Müslüman Kardeşler arasındaki anlaşmazlık bu dönemde baş göstermiş ve 1967'de Arap ordusunun İsrail'e karşı yenilgisiyle birlikte Halep ve Hama kollarındaki genç üyeler karşı rejimin siyasi devamlılığı için tedirgin olmuştur (Batatu, 1982: 19).

Üçüncü aşama ise, 1970'lerde Esad ve Cedid'in zaferlerinin yaşandığı dönemdir. Bu dönemde şehirli tüccarlar ve Müslüman Kardeşler, Şam liderleri tarafından yönetilmiştir (Batatu, 1982: 19).

Genel hatlarıyla incelediğimiz Suriye Müslüman Kardeşler'in, Suriye Baas Partisi'ne karşı güçlü bir muhalefet olduğu ortaya konulmuş ve örgüt bunu yaparken diğer cemaatlerden büyük ölçüde faydalanmıştır. Özellikle Selefi ¹⁷ adı verilen cemaatin etkisi, ayrıca Amerika başta olmak üzere bazı Batılı ülkelerin parasal ve lojistik anlamda desteğini alması önemliydi (Kıymaz, 2012: 52). Suriyedeki İslami cemaatlerden biri olan Selefiler, siyasi ve devlete yönelik çalışmalardan çok itikadi ve ameli konulara ağırlık vermiş ve zaman zaman Müslüman Kardeşlerle çatıştığı durumlar da söz konusu olmuştur. (Crisis Group Middle East Report, 2012: 4). Bu tarz gruplarla da işbirliği yapan Müslüman Kardeşler, Baas rejimine karşı bir devrim yapmak için faaliyetlerine devam etmiştir.

4.3. Geleneksel Baas ve Neo-Baas'ın Dönüşümü

Suriye, 8 Mart 1963'te yaşadığı askeri darbe sonrasında Baas Partisi'nin de

¹⁷ Selefiler, Arap diktatörleri özellikle de Suudi kraliyet ailesinden gelenler tarafından yönetilen ve bunların politika anlayışına göre devlet politikaları şekillenen bir gruptur. Demokrasi, Selefilere göre Allah'ın otoritesini reddetmek olduğundan demokrasiyi reddederler. İslami kutsal kitabın kelimesi kelimesine tercümesine bağlı kaldıklarını düşünürler, İslam'ın düşmanlarına karşı cihad yapılmalı ve İslam dini diğer dinlerden, ateistlerden korunmalıdır (Crisis Group Middle East Report, 2012: 4).

Suriye’de iktidara gelmesi sadece ayrılıkçı rejime son vermemiş, aynı zaman da Suriye’nin bağımsızlığının kazanmasının ardından siyasi iktidarı ele geçirmiş olan geleneksel elitin kurmuş olduğu sosyo-politik yapıyı da yerle bir etmiştir. Darbenin içeriğine bakıldığında ne sosyalizmin, ne de Baas’ın adı geçmekteydi. Geleneksel Baas Döneminde 1963 yılına kadar sosyal tabanını genişletip tam bir kitle partisi olmayı başaramamış ve sadece Alevi, Dürzî, İsmaili ve fakir Sünnilerin desteğini kazanmıştır. Özellikle ordunun kendi cemaatlerinden kişilerle doldurulmasına dair suçlamaların bu dönemde yoğunlaşması 1963 darbesine imkân tanıdı (Şen, 2010: 229-230). Önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi Baas Partisi’nin geleneksel döneminde gerçek anlamda, mezhep boyutu olmamasına karşılık, Nusayrilerin çoğunluk oluşturmaları sonucu, Baas’ın Sünni muhalifleri bu olayı kullanarak ve Sünni subayların ordudan tasfiyesinin mezhepsel amaçları olduğunu iddia ederek, Baas rejimine nüfusun çoğunluğunu elinde bulunduran Sünniler tarafından bir karalama dönemi açılmıştır. 8 Mart Devrim’inden sonra yaşanan gelişmeleri Baas Askeri Teşkilat Bürosu’nun Genel Sekreteri şöyle ifade etmiştir:

“8 Mart Devrim’inden sonra Parti liderleri, ordu içinde Parti’nin asker yandaşları ile Devrim’e destek vermiş ve katılmış olanları bir araya getirecek bir Parti örgütü kurmayı gerekli gördüler. Ancak örgütlenme sırasında izlenen yöntemde hatalar yapıldığına işaret etmek gerekiyor. Üyelik, onlarca, hatta yüzlerce kişiye hediye olarak sunuldu. Örgütlenmede, Parti’ye inançtan çok, bölge komutanlarının en üst düzeylere kadar değişik kademelerdeki Parti liderlerinin korunması ve özellikle de 18 Temmuz 1963’ten sonra, yandaşların ve koruma altındaki kişilerin bir araya getirilmesi temel alındı...” (Dam, 2000: 69-70).

Parti, romantik sosyalizminden uygulamalarına kadar ağır eleştiriler almıştır. Yasin el Hafız’a göre, Baas ideolojisinin kökenlerinin metafizik-idealist karakterde olması, sosyal programının da küçük burjuva niteliği taşıması, artık kabul görmemekte ve yeni bir sürece doğru gidildiğinin kıvılcımlarını vermektedir. Yasin el Hafız’ın benimsediği şey, ordu-politika ilişkisi ve ordunun siyasal müdahalesine karşı yaklaşımıydı. Fakat bu askeri kanat tarafından reddedilmiştir (Şen, 2010: 235-236).

1963 Darbesi'nden sonra yönetimi ele geçiren Salah Bitar'ın, 3 Ekim 1964'te istifa etmesiyle Emin el Hafız başbakan olmuştur (Şen, 2010: 244). Emin el Hafız, 1964 yazında Suriye ordusundaki yetkilerin Nusayri ve Dürzî azınlıkların ellerinde toplanmasını bir tehlike olarak görmüş ve bunların nüfuzlarını kırmak için bazı önlemler almaya karar vermiştir. Fakat Emin el Hafız ile “old guard”ın¹⁸ yenilgisi ve sonrasında yaşanan 23 Şubat 1966 darbesi daha kanlı olayların yaşanmasına yol açmıştır (Abdullah, 1988: 49-50). 1966-1970 yılları arasında geçen bu dönemi Neo-Baas dönemi olarak adlandırabiliriz. Bu dönemin başlangıcını 23 Şubat 1966'da, “Arap gericiler”i ve İsrail'e karşı “devrimci mücadele” yürütme niyetinde olan Marksist eğilimli Neo-Baas grubu tarafından askeri darbeye iktidar ele geçirilmiştir (Özkoç, 2007: 116). Salah Cedid ve Hafız Esad gibi çoğunluğu Alevi, bir bölümü de Dürzî subaylardan oluşan grubun oluşturduğu askeri darbeye iktidarı ele geçirilmiştir. Bu darbenin geçmişi, aslında son 3 yılda yaşanan olaylarla çok bağlantılıdır ve şu ana kadar Suriye'de yaşanan en kanlı darbe olarak adlandırılır (Şen, 2010: 248). Yine bu darbeden sonra da mezhep boyutları olan bir kriz yaşanmış, tercihen de müzakerenin yürütüleceği kişi veya kişilerle aynı dini cemaatten olan kişiler arasından seçilme durumları söz konusu olmuştur. Burada temel gösterge; bir yerde yaşanan büyük kriz muhakkak güven duyulacak bir destekçi arar ve aynı mezhepten gelen insanlar bu güveni daha çok verebilir düşüncesidir (Dam, 2000: 102). Dürzî bir askeri lider olan Selim Hatum bu durumu şöyle özetlemiştir:

“Mezhepcilik ruhu Suriye’de özellikle de ordu içinde subay nakilleri veya orduya yeni asker alımı yoluyla, utanç verici bir şekilde yayılmakta. İktidarda bulunan grup, kendisine muhalif olan subayları ve grupları tasfiye ederek, onların yerine çeşitli görevlere kendi taraftarlarını yerleştiriyor. Devletin önemli mevkileri ve kurumları Suriye halkının belirli bir kesimi (yani Aleviler) ile dolduruluyor. Bu sayede ordu içinde Alevilerin diğer azınlık cemaatlere oranı beşe bir düzeyine yükselmiştir” (Filistin(Kudüs), 1966, akt: Dam, 2000: 103).

¹⁸ Yeni Baas Partisi, iktidar için birbirleriyle rekabete ve çekişmeye giren iki kanada bölünmüştür. Bunlardan Pan Arap Baas veya Old Guard olarak bilinen grup, Mişel Eflak, Selahaddin el Bitar ve General Emin el-Hafız gibi kişilerden oluşuyordu. İkinci gruba gelince, bu grup Âdemi Merkezîyetçiler olarak adlandırılmakta, Salih Cedid, Muhammed Umran ve Hafız Esad gibi Nusayri subaylardan oluşmaktaydı.

Darbeden sonra yeni hükümet, 1 Mart 1966'da kurulurken, Devlet Başkanlığına Dr. Nurettin el Atasi getirilmiştir. Bu dönemde Saleh Bitar'ın yönetimin başına geçmemesi ilginçtir. Çünkü kendisi Arap kökenli olduğundan Suriye'deki siyaset geleneğini bozmak istememiştir. Suriye'deki siyaset geleneğine bakıldığında devlet başkanlarının hep Sünni kökenli olduklarını söyleyebiliriz (Şen, 2000: 250).

Neo-Baas iktidarı döneminin yaşandığı yıllara bakıldığında, Çin'in Vietnam Savaşı karşısındaki tutumu, Mao'nun köylülük sorununa karşı sahip olduğu fikirler, Çin komünizmi ve Maocu'ların Üçüncü Dünya'yı büyük ölçüde etkilemeye başladığı yıllardır. Nitekim Neo-Baas döneminde de bu fikirlerin etkisinde kalmış ve Çin Halk Cumhuriyeti ile olan ilişkiler, sıkılaştırmaya çalışılmıştır (Özkoç, 2007: 118). Suriye'de oluşan yeni kabine de aşırı solculardan oluşmaya başlamış ve Suriye bu dönemde yaşları kırkın altında olan üç genç tıp doktoru tarafından yönetilmiştir (Şen, 2010: 250).

1966 yılıyla birlikte günün koşullarını da değerlendirecek olursak, partide görüş ayrılıkları söz konusu olmuştur. Toplumun tüm kesimini içine almayı amaç edinen, Arap milliyetçiliğini laiklikle tesis etmeyi amaçlayan partide iki grup ortaya çıkmıştır: İlk grup, 1966 darbesinden lider olarak çıkan General Emin el Hafız ve Baas'ın kurucuları arasında yer alan Mişel Eflak ile Salah Bitar'ın içinde bulunduğu gruptur. Bu grubun savunduğu şey, Pan-Arabist bir siyaset izlenmesi gerektiğidir. İkincisi, Muhammed Ümran ve Hafız Esad'ın öncülleri olduğu gruptur. Savundukları esas şey, Suriye'de sosyalizmin geliştirilmeye çalışılmasıdır (Mercan, 2012: 60). İki grup da kendilerini izledikleri siyaset bağlamında suçlamaktaydı. Örneğin: Emin el Hafız'ın grubu, Alevi subayların yoğunlaştığı diğer grubu bölgeci bir siyaset izlemekle suçlamıştır. Diğerleri de Arapçılık üzerinden yapılan siyaseti doğru bulmamaktaydı. Arapçılığın öneminin azaldığı yıllarda hala bu politikayı savunmak mantıksız gelmiştir. Neo-Baasçı kadro, yönetimi ele geçirdikten sonra iktidar çatışması söz konusu olacaktır. Özellikle Muhammed Ümran, hem Hafız Esad hem de Salah Cedid için büyük bir tehlike kaynağı olarak görülmüştür. Bu sırada büyük tasfiyeler de gerçekleştirilmiştir (Mercan, 2012: 61). Nusayrilerin mutlak üstünlüğünün sağlandığı bu dönemler, Suriye siyasetinin artık farklı bir boyuta yükseldiğinin bir kanıtı olmuştur. Arap milliyetçisi olan eski Baasçılar ile Suriye milliyetçisi olan ve Arap alemi içerisinde Suriye'nin

tekliğine inanan bu nedenle de Rusya'ya daha fazla yönelen yeni Baasçılar, 1967 Arap-İsrail savaşına dek bu politikalarla gücünü göstermiştir (Sarı, 2011: 29). 1967 yılı Arap-İsrail Savaşı ve sonrasında Suriye'nin aldığı yenilgi, Salah Cedit hükümetinin de sonlanmasına neden olmuştur. Bu savaşta Suriye İsrail'e karşı üstün bir konuma sahipti. Suriye'nin bu üstün konumu elindeki Golan tepelerinden kaynaklanmıştır. Suriye'nin en stratejik bölgelerinden biri olan Golan tepeleri İsrail tarafından işgal edilince bu üstünlük ortadan kalkmış ve bu savaşta yenilginin büyük kısmını Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı olan Hafız Esad'a yüklemesine karşın fatura Salah Cedit hükümetine kesilmiştir (Kuras, 2012: 56).

Arapların İsrail karşısında aldığı bu yenilgi, Arap toplumunda yöneten-yönetilen ilişkisi bağlamında siyasi yabancılaşmayı arttırırken, yaşanan ideolojik çöküş, Arap entellektüellerini siyasal ve fikri krizlere sokmuş ayrıca dikkatleri dış tehditten, Arap dünyasındaki sosyo-politik reformlara çekmiştir (Şen, 2010: 257). Baas Partisi'nde yaşanan bütün bu gelişmeler yaşanan ideolojik çatışmaları da hesaba katarsak, şu soruları akıllara getirmektedir: Acaba İsraille mücadelede yararlı olacak şey, Araplararası işbirliği mi yoksa Arap milliyetçiliğine dayalı politikaya devam edilerek mi sağlanabilir? Nitekim bunun net cevabını Baas'ın Eylül ve Ekim 1968'de yaptığı Bölgesel ve Ulusal kongrelerinden alabiliriz. Öncelikle sivillerin ağır bastığı tarafta Suriye toplumunda sosyalist düşünceye öncelik vermek uygun görülmüştür. İkinci eğilim, İsrail'e karşı silahlı mücadeleye öncelik verilmesi niteliğindedir (Dam, 2000: 111-113). Gücü elinde bulunduran Hafız Esad'ın fikirleri ikinci olarak bahsettiğimiz gruba yakındır. Bu dönemden sonra karşısında duran güçlerin etkisinin azalmasıyla birlikte Hafız Esad, Baas içinde günden güne güçlenmeye başladı. Cedit ile yaşadığı uzun süreli iktidar mücadelesinin ardından zaferle çıkmış ve 13 Kasım 1970 tarihinde gerçekleştirdiği darbeyle Suriye yönetimi ele geçirmiştir (Mercan, 2012: 64-65).

BÖLÜM V

5. HAFIZ ESAD DÖNEMİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

5.1. 1970-1990 dönemi süresince uygulanan siyasi ve mezhepsel faaliyetler

1963-1970 yılları arasında yaşanan gelişmeleri genel olarak analiz ettiğimizde gördük ki Baasçılar arasındaki mücadeleler, mezhepsel ve bölgesel eksenli çatışmaların, çekişmelerin hâkim olduğu bu yıllara denk gelmiştir. Zaten Suriye’de 1946-1970 yıllarını incelerken dikkat edilirse bu dönemlerin hep çalkantılı geçtiği görülecektir. 1970’de liderlik koltuğuna oturan Hafız Esad ile birlikte iç ve dış politika anlamında 2000 yılına kadar birçok olayların yaşandığını söyleyebiliriz.

Öncelikle Hafız Esad’ı tanıyalım. 1930 yılında Suriye’nin fakir ve izole edilmiş kuzeybatı bölgesinde doğmuştur. Suriye toplumunun yaklaşık %10’una sahip olan Alevi nüfusunun içinde büyümüş olan Esad, öncelikli olarak içinde yaşadığı bu fakir ve dışlanmış toplumun özgürleşmesi için kararlıydı. Ortaokulu, Lazkiye’de başarıyla bitirdikten sonra, kendi genç yaşlıları gibi Esad da Baas Partisi’nin milliyetçiliği canlandırma ve sosyal reformları kapsayan doktrininden etkilenmiştir. Henüz 16 yaşındayken partiye katılarak partinin en önemli aktif öğrenci politikacıları ve düzenleyicileri arasında yer aldı. Ortaokuldan mezun olduktan sonra, Hafız Esad da tıpkı Suriye’de kırsal kesimde yaşayan genç akranları gibi, birçok problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Örneğin: Ailesinin maddi imkânsızlığından dolayı birçok Alevi arkadaşı gibi, O da Kara Harp Okulu’na katılarak eğitimine devam etmiştir. Genç ve fakir bu ülkenin bütün sorumluluklarını kabullenerek subay olarak göreve başlamıştır. Hava kuvvetlerinde başarılı görevlere getirilmiş ve 1950’lerin sonuna doğru da yetenekli bir pilot olarak görevlendirilmiştir. Hafız Esad’ın siyasi bakış açısı özellikle

Arap Birliği'nin kurulduğu dönemlerde (1958-1961) oldukça zorlu geçmiştir. Arap Birliği'nin fikirlerini desteklemiş ve Nasır'a hayranlık duymuştur. Yine de Arap Birliği üzerindeki Mısır'ın baskın gücünden o dönemlerde rahatsızlık duymuştur. Özellikle de Nasır'ın Suriye Baas Partisi'nin çözünmesi üzerindeki ısrarından olumsuz etkilenmiştir. 33 yaşında Hava Kuvvetleri komutanı olan Hafız Esad, diğer köylü kökenli meslektaşları olan Muhammed Ümran ve Salah Cedit ile aynı rolü üstlendi. (Cleveland, 2004: 398-399).

23 Şubat 1966 Darbesi'nde Hafız Esad, arkadaşlarından biri olan Salah Cedit'i destekleyerek bu darbeden sonra Savunma Bakanlığı'na getirilmiştir. Suriye'de bağımsızlık öncesi ve sonrası dönem analiz edildiğinde her iki dönem de çelişkilerle doludur. Fakat Hafız Esad'ın bu süreci yönlendirmesindeki politikası, diğer siyasi seleflerinden farklılık göstermiştir. %10 oranında Nusayri kimliğinin yaşadığı Suriye'de, Hafız Esad'ın siyasete ve askeriye girişıyle birlikte savunduğu siyaset anlayışı, kişiliği Suriye siyasal hayatında yeni bir unsur olmuştur. Esad rejiminin dayanağını Baas Partisi'nin iki önemli özelliğine dikkat çekerek anlayabiliriz. Bunlardan ilki, Baas'ın sahip olduğu ideolojidir. Ükenin en hassas noktası haline gelen mezhep gruplarının ve etnik yapının birleşerek devlet yönetiminde Alevi azınlığın başrol oynaması, ikincisine gelecek olursak, Esad politikasının yapısında yer alan Arap milliyetçiliğidir. Fakat Arap milliyetçiliğinden farkı, tabanında yer alan Suriyelilik kimliğini benimsememiştir (Kodaman ve Birsell, 2012: 23).

Esad'ın kişiliği söz konusu olduğuunda, Esad'ın otorite ve güç şahsında toplanmış yapısı göze çarpmaktadır. Nitekim onun kişiliği, ideolojisi, tecrübesi, siyasi anlayışı... vs gibi özellikleri Baas rejiminin yeni dönemini belirleyen önemli bir etmen olmuştur. Esad, otoritesini sağlamak adına devletin üç temel kurumunu denetimi altına alarak hem Genel Sekreter, hem Devlet Başkanı hem de Silahlı Kuvvetler Başkomutanlık sıfatlarını kendinde toplamıştır. Zaten stratejik önemi olan görevlere yapılan atamalarda da temel ölçüt, Esad'a olan mutlak bağlılık ve sadakatten geçmekteydi. Esad'ın genel olarak politika izlenimi bu yönde gelişirken bireysel ve ortak çıkarlar temelinde düşünölen gruplar da Baas rejimi altında sahip oldukları konumlarını kaybetmemek adına, Nusayriler'e başta Hafız Esad ve arkadaşlarına destek

verdiler. Ayrıca kırsal kesimlerde yaşayan ezilmiş ve dışlanmış Sünni kabileler de Baas rejimine destek olanlar arasındadır. Hafız Esad, gücünü sadece Nusayrilerin desteğini kazanarak elde edemeyeceğinin farkındaydı. Nitekim toplumun her kesiminden insanların gönlünü kazanmaya çalışmıştır. Bu yüzden de kendisi, Şam'ın önde gelen Sünni aileleriyle ilişkilerini iyi tutmuş ve Sünni kesiminin karşı güç olmasını bu şekilde yatıştırmak istemiştir. Bunu büyük ölçüde başardığını söyleyebiliriz (Ataman, 2012: 14). Galvani'ye göre de Hafız Esad'ın uyguladığı politika, orduya ekonomik güç önceliği vererek Neo-Baas'ın oluşumundaki sınıf mücadelesini asla inkâr etmemiştir. Bu yüzden diğer milliyetçi siyasi örgütlenmelerin oluşturduğu birlikleri de desteklemiştir. Bu sayede ekonomik liberalizasyonu sağlamak adına, bu tür küçük ve orta sınıf yatırımcı ve tüccarların desteğini de almaya çalışmıştır (Galvani, 1974: 9).

Esad, 23 Kasım 1970'de ikinci bir darbeyle yönetimi ele geçirdiğinde 44 yaşındaydı ve Suriye üzerinde tam hâkimiyetini sağlamış oldu. İktidara gelir gelmez yönettiği halktan bağımsız bir güç tabanı oluşturdu. Bu tabanda aslında, Esad halkın rızası olmaksızın ve onların fikirlerini hesaba katmaksızın, Suriye halkının kaderini belirlemiştir. Peki, halk bu dönemde neden Esad'a karşı bir tepkide bulunamadı? Bu aşamada paradoksal bir gelişmenin olduğu ortadadır. Çünkü Esad, yönetime gelmeden önce iki önemli başarısızlıkla sınanmıştı. Önce 1967 savaşındaki yaşanan yenilgi sonrasında Suriye'nin İsrail karşısında sahip olduğu çok önemli bir stratejik yer olan Golan'ın kaybedilmesidir. Özellikle Golan'ın kaybedilmesinde Hafız Esad, Müslüman Kardeşler ve diğer Suriye İslam Cephesi tarafından ağır biçimde eleştirilmiş ve bu büyük bir askeri başarısızlık olarak tanımlanmıştır. İkinci alınan yenilgi ise, 1970'teki Kara Eylül Katliamı'dır. Bu iki başarısızlık muhalif güçler tarafından kullanılmış ve halk kışkırtılmaya çalışılmıştır. Bahsedilen paradoksal gelişme şudur: Halk, Hafız Esad'a büyük bir sevgi gösterdiği için bu yenilgiler, ne bir idamla ne hapisle ne de askeri müdahale ile sonuçlanmıştır (Abdullah, 1988: 55-56).

Hafız Esad'ın 1970 Kasım'ında iktidara geldiğinde, Suriye Komünist Partisi lideri olan Halit Bektaş bunu “Amerikan Askeri Darbesi” olarak ilan etmiştir. Hafız Esad dönemindeki uygulamaların hem Doğu hem Batı tarafından destek gördüğü inkâr edilemez. Çünkü Rusya ve ABD tarafından Suriye iç ve dış politikası belirli ölçüde

etkilenmiştir. Zaten Hafız Esad pragmatist bir politikaya sahip olduğundan bu oldukça doğal karşılanmalıdır (Abdullah, 1988: 63-64). Nitekim bu dönem hem küresel bağlamda Soğuk Savaş'ın şiddetlendiği hem de bölgesel güç kaynaklarının yaşandığı hareketli yıllara denk gelmiştir. İsrail, Mısır ve Irak gibi ülkelerle sürekli yaşadığı sorunlu dış politikadaki çatışmalar, Suriye'nin yalnızlığını gidermek amacıyla SSCB'ye yaklaşmasına neden olmuştur. Esad'ın uyguladığı esnek politika, Suriye'yi Ortadoğu bölgesinin önemli güçlerinden biri haline getirmiştir (Amanov, 2004: 194).

Görüldüğü gibi Hafız Esad, bir anda hem kişiliğiyle hem de iç ve dış politidaki tutumuyla büyük oranda önemli görüldü. Hatta “Esadçılık”¹⁹ (Amanov, 2004: 197) adında bir terim bile ortaya atılmıştır. Hafız Esad'ın biyografisini yazanlardan Asadyah bu terimi şöyle ifade ediyor:

“Hafız Esad'ın başını çektiği yeni Baas, Suriye'de Esad tarafından oluşturulan belirgin özelliklere sahip bir akımı temsil ediyor. Nasırizm'den yararlanılmış ancak geleneksel Baasçı Okulu aştığı gibi, onu da aşmış bir düşünce ekolü...” (Dam, 2000, akt: Yılmaz ve Şahin, 2004:197).

Hafız Esad, iktidarı ele geçirdikten sonra, önceki dönemlere kıyasla, geldikleri bölge ve mezhep açısından daha homojen politikalar ve uygulamalar ortaya koymuştur (Amanov, 2004: 199). Görünüşteki radikalliğin tartışma yaratmaz katılığına rağmen “Esad Rejimi” dış politika açısından değerlendirildiğinde daha ılımlı görünmektedir. Özellikle SSCB ile kurulmaya başlanan yakın ilişki, sonra Batılı ülkeler ve Batı'nın Ortadoğu'daki ve Kuzey Afrika'daki yandaşlarıyla başlayan yakın ilişkiler bunlardan birkaçıdır (Abdullah, 1988: 64).

Hafız Esad'ın en önemli güç meşruiyetini sağlayacak aracı hiç kuşkusuz Baas Partisi olmuştur. Esad, parti aracılığıyla ülkeyi ve halkı kontrol altında tutarak partinin iki önemli çizgisini uygulamaya çalışmıştır. Bunlardan birincisi, dönemin hâkim

¹⁹ Suriye, Arap ülkelerinin “uyum” içerisinde birlikte hareket etmeleri halinde İsrail'den daha fazla taviz elde edebileceklerini iddia etmiştir ki, bazı bölge uzmanları ve gözlemciler bu politikayı “Esad Doktrini” olarak adlandırmaktadır.

elitlerine ve zenginlerine karşı bir duruş sergilediği için sosyalist bir çizgisi bulunan parti, daha çok etnik ve dini azınlık tarafından dışlanan entellektüeller tarafından desteklenmiştir. İkincisi, Batı'ya özellikle de Fransız ve İngiliz sömürgeciliğine karşı güçlü bir duruş sergilemiştir (Sarı, 2011: 31).

Buraya kadar Esad'ın politik anlayışı, 1970 darbesinden sonra iktidara gelişiyle birlikte partiyi sanki iktidarın en önemli bir aracıymış gibi kullanmaya çalışması, ideolojik anlamda çeşitli değişimlere gidilmesi, muhalif güçlerin dikkatini çekmiştir. Partinin ideolojik kimliğinde şu şekilde değişimler yaşanmıştır: Öncelikle Arap milliyetçiliğine yapılan vurgunun azaldığını söyleyebiliriz. Çünkü Esad, partiye farklı etnik kimliklerden insanları da dâhil ederek, aslında partiye yapılacak herhangi bir çıkışı engellemeye çalışmıştır. Hafız Esad'ın Suriye siyasetine değişik açılardan yön verdiği bir konu da hiç şüphesiz Suriye ordusunda yaşanan gelişmelerdir. Esad yönetiminden önce en çok tanık olduğumuz şey askeri darbelerdi. Fakat bu dönemden itibaren yönetim ile iç içe geçmiş, Baas ideolojisiyle kemikleşmiş bir siyasi yapı görmekteyiz. Son değişim olarak şunu söylemek yerinde olacaktır: Kuşkusuz siyasi elitlerin oynadığı rol önemlidir. Esad dönemi Suriyesi'nde yönetici elitler üzerinde yapılan uygulamalar, hem ordu hem de sivil ordu dikkate alındığında genel anlamıyla tek bir mezhebe yoğunlaşmıştır. Fakat Hafız Esad Sünni devlet adamlarını da önemli yerlere yerleştirmiştir. Bunlardan en önemlisi olan yardımcısı Abdülhalim Haddam'dır. Kısacası şunu söylemek mümkündür ki pek çok Sünni devlet adamıyla Esad'ı birlikte görmek sık karşılaşılan bir gelişmeydi (Sarı, 2011: 31-34).

Hafız Esad'ın 30 yıl boyunca iktidarda kalabilmesinin temel nedeni, 1971 yılı başlarından itibaren kendisine siyasal, askeri ve yasama konularında geniş yetkiler verilmesidir. Böylelikle otoriter Başkanlık sistemi kurulmuştur ve bu sistem 1973 yılında oluşturulan Anayasa ile pekiştirilmiştir. Esad, bu sistemi Cemal Abdül Nasır'ın Mısır'da siyasal sisteminden esinlenerek oluşturmuştur. Suriye'de Hafız Esad'ın kontrolünde yapılan 1973 Anayasası, Devlet Başkanı'na, askeri açıdan ordunun ve Silahlı Kuvvetlerin Başkanı olduğu, Baas Genel Sekreterliği ve Anayasa Mahkemesi Başkanlığı'nı elinde tutması gibi geniş yetkiler verilmiştir. Devlet Başkanı 7 yılda bir atanmaktadır ve bu yüzden Esad, 7 yıl arayla toplam 4 kez Devlet Başkanlığı'na

getirilmiştir. Bu kadar uzun süre yönetimi ele geçirmesinin altında yatan temel etken, Esad'ın otoritesi, yönetim modeli, karizmatik lider kişiliği, karizmatik otoritesi, kendine özgü etkileyici siyasi yetenekleri, güce hükmetme arzusu ve Makyavelist pragmatizm anlayışı etkili olmuştur (Atlıoğlu, 2007: 50-52). 1970'lerin başından beri rejime içten darbe indiren tek olay Kasım 1983'te yaşanmış ve bunda Hafız Esad'ın ciddi bir rahatsızlık geçirmesi etkili olmuştur. Hafız Esad, öyle bir iktidar yapısı inşa etmiştir ki devlette onsuz ayakta duramayacakmış gibi bir izlenim hâkim olmuştur (Dam, 2000: 194).

1973 Anayasa tartışmalarıyla birlikte Müslüman Kardeşler'in devletle karşı karşıya gelmeleri, Suriye'deki siyasi hayatın farklı bir boyutunu ortaya koymaktadır. Müslüman Kardeşler, bu dönemde de faaliyetlerini arttırarak, rejimin “mezhepçi” (Şen, 2012: 271) niteliğini ön plana koyup, devleti misillemeye bulunmaya zorlayarak kitlesel dini muhalefetin faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Özellikle 16 Haziran 1979'da Halep'teki katliamdan sonra Müslüman Kardeşler, 1940 ve 1950'lerden çok daha farklı bir yönetim uygulayacağını belirttilerini göstermiş, böylelikle şiddet ve suikast eylemlerine hız kazandırmıştır (Şen, 2010: 275). Hafız Esad'ın bu tür eylemlere karşı önlemleri çok sertti ve bu dönemden sonra özellikle 26 Haziran 1980'deki suikast girişimiyle birlikte rejim gittikçe sertleşmeye başlamıştır. Esad, Müslüman Kardeşleri tamamen ortadan kaldırmak adına bu örgüte mensup olanları suçlu olarak görmüş ve idam cezası ile cezalandırma kararı almıştır. 2 Şubat 1982'de yaşananlar da yakın dönem tarihinde yaşanan “Hama Katliamı” olarak geçen olayın da esas amacı Müslüman Kardeşler'i yok etmektir. İslami Muhalefetin, yaşanan bu olaylar sayesinde zayıflamasıyla birlikte Esad iktidarını pekiştirmiştir (Mercan, 2012: 72-74). Yine 1983 yılında Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad'ın darbe girişimi de bu dönem siyasetine damga vurmuştur. Çünkü bu darbe girişimiyle birlikte Suriye'deki veliaht sorunu patlak vermiş, rejimin sürekliliği tehlike altına girmiştir. Hafız Esad, veliaht sorununa 1990'lı yılların başında aldığı çözüm yollarıyla önlemler almaya çalışmıştır (Atlıoğlu, 2007: 31).

5.1.1. 1970- 1990 Hafız Esad döneminde yaşanan ekonomik gelişmeler

Hafız Esad dönemini, yaptığı ekonomik faaliyetleriyle düşünmek, dönemi analiz etmek adına daha verimli olacaktır. Hafız Esadlı yılların ilk döneminde Suriye kırsal ağırlıklı ve tarıma dayalı bir toplumdan oluşuyordu. 1958 yılında uygulanan toprak reformu, 1969 yılında yaşanan reform hareketleriyle birtakım değişiklikler söz konusu olmuştur (Sarı, 2011: 37). Suriye'nin Osmanlı Dönem'inden günümüze kalan toprak soylu ve şehirli eşraf sınıfı aileler, Suriye'nin kurulması ve Baas Devrimi'nin gerçekleşmesiyle ekonomik zenginliği de ellerinde bulunduran kesim olduklarından, Baas rejiminin sosyalist ilkesine mesafeli yaklaşp destek vermediler (Petlesi, 1995, akt: Sarı, 2011: 40). Nitekim ileriki süreçte yaşanacak olan Hama, Halep, Humus gibi Müslüman Kardeşlerle yapılan kanlı olaylar, bu bahsettiğimiz durumla bağlantılıdır. Sünni küçük burjuva ile devlet arasındaki ideolojik ve güç çatışması bu olaylara meydan hazırlayan önemli nedenlerdir (Sarı, 2011: 40).

Hafız Esad'ın ekonomi alanındaki yaptığı gelişmelerde ise ilk göze çarpan, ekonomik alanda Baasçı bir eğilim göstermemesidir. Çünkü siyasi liberalizmden çok ekonomik liberalizm tercih edilmiştir. Sosyalizm ekonomik politikalarda göz ardı edilmiş, özel sektör daha cazip hale getirilmiştir.(Şen, 2010: 278). Hafız Esad 1970'de yönetimi ele geçirdiğinde Suriye'nin ekonomisi baskın olarak tarımsal faaliyetlere bağlıydı ve özellikle pamuk ihracatı en önde gelen gelir kaynağıydı. Esad yönetiminin birinci döneminde ülkenin ekonomi yapısını endüstriyel ve ticari alanlara yönelterek tarımsal gelire bağımlılığı azaltmak istemiştir. Hafız Esad, kamu sektörünün hâkimiyetini de sürdürdü. Fakat bunu seleflerinden daha az doktriner şekilde uyguladı. Çünkü Hafız Esad'ın asıl önem verdiği noktalardan biri de ekonomik liberalizasyonu sağlamak adına Sünni şehirli işadamlarıyla uzlaşp sağlayarak, bunu ülkeye adapte etmeye çalışmaktı. Suriye'nin ekonomik refahı bir bakıma Ortadoğu'nun politik yapısından da etkilendiği için bu faaliyetler daha dikkatli uygulanmaya çalışıldı. Bakıldığında Hafız Esad'ın dış politikası ne zaman petrol zengini ülkelerden uzaklaşsa, ülkenin ekonomisi dikine bir düşüş göstermiş ve hükümet kemer sıkma önlemleriyle cezalandırılmıştır (Cleveland, 2004: 401-402).

Önemli bir süreç olarak 1971 yılında gerçekleştirilen birinci liberalleşme (İnfitah) dönemini söyleyebiliriz. Yine özel sektörün güvenine güç katacak diğer gelişme, 1973 yılında ilan edilen Anayasayla birlikte özel mülkiyetin güvence altına alınmasıdır (Şen, 2010: 278). 1975 yılında ise özel sektöre yabancı şirketlerle yatırım sözleşmesi yapabileceğine dair yetkinin verilmesi diğer önemli bir gelişmedir. Genel olarak bakıldığında bu gelişmelerle birlikte Suriye'nin büyüme hızı 1960-1970 yılları arasında %5,7 iken, 1970-1979 yılları arasında %9'a çıkmıştır (Şen, 2010: 279). Hafız Esad'ın egemenliği görüldüğü gibi ulusal kaynakları özelleştirici ve ekonominin yeniden yapılandırılması adına atılan yeni adımlarla sürmüştür. Elbette modernizmin ve mezhepçiliğin de yeni ekonomik ayrıcalıkların desteklenmesinde rol oynadığını söylemek gerekecektir (Saleh, 2012: 17). 1980'lere gelindiğinde ilk olarak Suriye derin bir ekonomik krize girmiştir. Sermaye girişine neden olan azalma ekonomiyi büyük oranda etkilemiştir. Bunda İran Devrim'i ve İran-Irak Savaşı'ı sonucu petrol fiyatlarındaki düşüş, ayrıca İran-Irak Savaşı'nda İran'ı destekleyen Suriye'nin Arap ülkelerinden yardım alamaması rol oynamıştır. 1981-1985 yılları arasında uygulanan Beş Yıllık Plan, ithalata getirilen kısıtlamalar yapılan uygulamalardan birkaçıdır. 1980'lerin bir diğer özelliği de Suriye ekonomisinin kaçakçılık ve yolsuzluk gibi olaylardan derin biçimde etkilenmesidir. Dünya Bankası'na ödenemeyen borçlar da Suriye'yi ekonomik anlamda büyük ölçüde olumsuz etkilemiştir. (Şen, 2010: 280-281).

1970-1990 yılları arasındaki gelişmeleri özetlemek gerekirse, ülke içerisinde siyasi anlamda mezhepsel yapılanmalar, ordunun tutumu, ekonomik liberalizasyon... vs. gibi faaliyetler günümüz Suriyesi'nin yaşadığı sorunların da temelini oluşturmuştur. Hafız Esad, iktidarı ele geçirdiği andan itibaren kendi egemenliğinin meşruiyetini sağlamak adına faaliyetlerde bulunmuş ama bunu yaparken rejimi güçlendirecek birçok başarıya da imza atmıştır. Önceki bilgilerden hareketle üzerinde durduğumuz nokta, Nusayri kökene sahip olan Esad'ın, bu meşruiyetini nasıl sağladığıdır. Evet, 1970 darbesiyle yönetimi ele geçirse de Suriye onun 30 yıllık iktidar döneminde ciddi bir darbe girişimiyle karşılaşmamış ve burada istikrarlı bir yönetim oluşturulmuştur. Mezhepsel boyutla ele aldığımızda, azınlık mensubuna ait olan bu liderin nasıl uzun süre iktidarda kaldığı dikkat çekicidir. Hafız Esad'ın ilk olarak Nusayriliğin de İslam'ın bir kolu olduğuna dair fetvalar yayınlaması çoğunlukta olan Sünnilerin cephe

oluşturmasını engellemek içindir (Mercan, 2012: 70). Sünniler de hep propagandalarında bunu kullanmışlar ve Alevi egemen Suriye Baas yönetiminin politikasını belirleyen liderlerin mezhep kökenleri üzerinde durularak, ülkede bir çatışma ortamı yaratılmaya çalışılmıştır.

1980’li yıllardan itibaren Alevilerin, Müslüman sayılıp sayılmayacağı üzerine tartışmalar ağırlık kazandı. Bu dönemde bu tarz tartışmaların altında yatan temel sebep dini amaçlarla teolojik bir tartışma başlatmanın ötesinde Alevilerin egemen olduğu Baas yönetimini güç kullanarak devirmeyi planlayan Sünni Müslüman bir hareketin temellerini atmaktı (Dam, 2000: 178-179). Hafız Esadlı Suriye Baas Partisi ise bu tarz yaklaşımlara iki şekilde cevap vermiştir. Öncelikle dini tartışmalara girilmemeye özen gösterilmiştir. Çünkü Baas, seküler Arap milliyetçi çizgiyi bu şekilde aşındırmak istememiştir. Diğer yaklaşıma gelince, Alevileri tanıtmak adına eski kitapların tekrar ortaya çıkarılmasıdır. Aleviliğin kamuoyunda en çok tartışıldığı dönem 1980’li yıllarda Suriye liderinin de Alevi kökenli olması ve yapılan kışkırtıcı propagandalara karşı Şeyh Abdülrahman el Hayyır, Alevilerin Müslüman olmadığına dair iddialara şöyle açıklık getirmiştir (Dam, 2000: 179-182).

“Yaklaşık yarım yüzyıllık dönem boyunca, hem Müslüman hem de Müslüman olmayanlar ile görüşmelerimde beni en çok şaşırtan ve hala da şaşırtmaya devam eden, mezheplerarası kavgaların ve fanatizmin hâkim olduğu dönemlerde yazılmış düşmanların ve muhaliflerin sözlerine yer veren, iftira yüklü kitaplardan edinmişlerdi. Kitapların içerdiği haksız suçlamalar hiçbir sorgulama yapılmadan, sanki Kâinatın yaratıcısı yüce Allah’ın sözleriymiş gibi kuşaktan kuşağa aktarıldı. Bu yanlışlar, yazarların ve fırsatçıların hayal gücüyle daha da abartıldı, süslendi, gülünç bir hal aldı. Okuma yazması olmayan, eğitimsiz Alevilerin sözleri ve eylemleri, bu günah dolu kitaplarda geçen iddialara kanıt olarak sunuldu. Dini inançlar yerine partizan ilkeleri koyan, saygın din bilginlerinin öğretileri yerine, cehalet geleneği yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılan yanlış bilgileri edinmiş genç kuşaktan deneyimsiz okul çocukları ve yeni yetmelerle yapılan konuşmalar da bunda rol oynadı...” (Dam,

2000:181).

Bu şekilde Alevi halk hakkındaki yanlış anlaşılmalara, birçok kanlı olaylara da meydan hazırladı. Örneğin: 1982 Hama Katliamı'na bakıldığında bu olay Baas rejimi ile Müslüman Kardeşler arasında yaşanan mezhep çatışmasından kaynaklanmıştır (Dam, 2000: 183). Özellikle Hama Katliamı'nda Suriye'de Müslüman Kardeşlere vurulan büyük darbeye Hafız Esad'ın 1 Mart 1982 tarihli konuşması mezhep çatışmasının altında yatan faktörleri ortaya koymaktadır.

“Yoldaşlarım, kardeşlerim: İslamiyet için, Müslüman rolü yaparken, dinin anlamını, kavramlarını çarpıtmaktan daha büyük tehlike yoktur. Katil Kardeşler'in yaptığı da bu: İslam adına suikastlar düzenliyorlar. İslam adına çocukları, kadınları, yaşlıları katlediyorlar. İslam adına aileleri yok ediyorlar... Kardeşler, yoldaşlar, bu ülkenin kasaba ve köylerindeki halk, bu vatani ve gönderildiği şekli ile İslam'ı, Muhammed'in İslam'ını savunacaktır. Evlatlarım, bağışlandığı şekli ile İslam'ı biz koruyacağız: Peygamber'in izinden gidenlerin İslam'ını; sevginin İslam'ını; vatanseverliğin İslam'ını; devrimin İslam'ını; gelişimin İslam'ını; gericiliğe ve feodalizme karşı mücadelenin İslam'ını...

Kardeşlerim, vatanın düşmanları ile işbirliği yapan, emperyalist, Siyonist ve gerici düşmanların uşağı Müslüman Kardeşler'e bin kere ölüm!” (Şam Radyosu, 1982, akt: Mercan, 2010: 73-74).

BÖLÜM VI

6. BEŞAR ESAD DÖNEMİ (2000-20...)

6.1. Beşar Esad döneminde uygulanan siyasi, ekonomik politikalar

Hafız Esad'ın 10 Haziran 2000 tarihinde ölümüyle birlikte, oğlu Beşar Esad, gerekli yasa değişikliğinin de yapılmasıyla iktidara gelmiştir. Olağanüstü toplanan Suriye Parlamentosunun, normalde 40 yaş ve üstü kişilerin Devlet Başkanı olması şartı koymasına karşın, bu yaşın 34'e indirilerek Beşar Esad'ın iktidara gelmesi sağlanmak istenmiştir (Şen, 2010: 310). Hafız'ın yerine geçmesi planlanan büyük kardeş Basil'in, 1994 yılında geçirdiği trafik kazasında ölümünden sonra veliaht tayin edilen Beşar, 1997 yılından iktidarı ele geçirdiği 2000 yılına kadar devlet başkanlığı için hazırlanmıştır.

Beşar Esad kimdir öncelikle bunu analiz etmek gerekirse, Londra'da eğitim görmüş bir göz doktoru olan Esad, Şam Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1988 yılında mezun olmuş ve 1992'de İngiltere'de eğitimine devam etmiştir. 1994'te kardeşinin ölümü dolayısıyla Suriye'ye dönerek babası Hafız Esad'ın halefi olması için orduya alınarak eğitilmiştir. Hafız Esad'dan sonra Suriye'nin Basil Esad tarafından yönetileceğine inandırılması, Beşar Esad'ın da Basil kadar siyasi anlamda deneyiminin olmaması, bu sürecin atlatılmasını zorlaştırmıştır (Sarı, 2011: 47-48). Babası Hafız Esadla karşılaştırıldığında: Öncelikle yetiştirilme tarzları ve karakterlerinin farklılığı dikkat çekmektedir. Bakıldığında Hafız Esad, Fransa'nın baskıcı yönetimi altında yaşamış Batılı ülkelerin emperyalist uygulamalarına karşı sert fikirleriyle tanınmış, fakir bir aile yapısında yetişmiş ve birçok zorlukları görmüş bir liderdir. Beşar Esad ise, devlet başkanının oğlu olması dolayısıyla babasına göre çok daha rahat bir ortamda

yetişmiş ve iyi bir eğitim almıştır. Kişisel anlamda da Hafız Esad'ın yapısında olan sert ve otoriter yapı oğlunda bulunmamaktadır. Hatta tam tersine Beşar Esad, ılımlı ve kibar davranışlarıyla dikkat çekmiştir (Atlıoğlu, 2007: 68).

Beşar Esad, kardeşinin ölümünün ardından Suriye'ye döndükten sonra kendisine yüzbaşı rütbesi verilmiş ve Humus'taki Harp Okul'undan sonra da Askeri Akademi'de eğitimini sürdürmüştür. Nisan 1998'de kurmay yarbay olarak mezun olmuştur. Bu süreç içerisinde Şam'daki Yüksek Komuta Koleji'ne de devam ederek hızlandırılmış eğitimini tamamlamıştır (Balbay, 2007: 99). Nihayet çalışmalarını 21 Haziran 2000'de tamamlayan Baas Partisi'nin 9. Kongresinde, Beşar Esad, genel sekreterliğe getirilmiştir. Bunun sonrasında 10 Temmuz 2000 tarihinde yapılan referandumda, oyların yüzde 97. 29'unu alan Beşar Esad, devlet başkanı olmuştur (Şen, 2010: 310).

İktidara geldiğinde, Esad'ın amaçlarına ulaşmasında ve hedeflediği reformları gerçekleştirmesinde ona yön veren fikirleri nelerdi buna değinmek gerekirse; Esad, reform yanlısı tutumunu henüz babası ölmeden önce de göstermeye başlamıştı. Çünkü Esad, yeni yönetimin reformlara gereksinimi olduğunu farkındaydı. Reformları gerçekleştirirken, iktidarı ele geçirdiği andan itibaren temkinli davranmaya özen göstermiştir. Bunun nedenine baktığımızda; Esad, hızlı ve kontrolünün dışında yaşanacak herhangi bir gelişmenin ülkesinin istikrarını bozabileceğinin ve bunun da kendi azınlık iktidarından edebileceğinin farkındaydı. Bu yüzden Esad, reformlarda aşamalı bir taktiği tercih etmiş ve küçük adımlarla, yanlışlar yapmadan istikrarı korumaya çalışmıştır. İlk göze çarpan şey, ülkenin yetersiz sermayesinin reformları zor duruma sürüklemesiydi ve Suriye bunun için orta bir yol takip etmiştir yani özelleştirmeye ilgili neoliberal eğilim takip edilmiştir. Bunu yaparken de kamu sektörünün küçülmesiyle özel sektörün büyümesi paralel biçimde gerçekleştirilmiştir. Bürokratik, yasal ve siyasi engeller ise, ılımlı reform programının uygulanmasını zorlaştıran etmenler olmuştur. Özellikle rüşvet, kapitalistlerle ahablık, yatırım için gerekli sermayenin olmayışı, sürekli yaşanan bölgesel çatışmalar reform sürecini olumsuz etkilemiştir. Siyasi çerçeveden bakıldığında, Pertles'e göre reform sürecinde Beşar Esad'ın yöntemini "otoriterlik modernizasyonu" şeklinde ifade edebiliriz. Bunun

için öncelikle kadroların modernizasyonu teşvik edildi ve kaos, israf, yozlaşma ile mücadele etmek adına hukuk kuralları ve devlet kuruluşları güçlendirilmiştir (Hinnebusch, 2008: 275-276). Hafız Esad döneminden kalma bürokratik, askeri ve siyasi elitlerin hala yönetimde olması (Hinnebusch, 2012: 98-99) ve bu çekirdek grubun Esad'ın hızlı bir reformlaşma sürecine girmesinde bir engel teşkil ettiğini de söyleyebiliriz. Bu anlamda Esad, ilk dönemlerinde, dışa kapalı politikalar yürütmüştür. Özellikle dışa açılım konusunda önemli çabalar göstermiştir. Fakat Suriye'nin var olan statükocu kadrosu, eski yöntemler ile ülkenin yönetilmesini istediği için Esad'ın uygulamak istediklerinin bu fikirlerle gerçekleşmesi çok zordu. Eski kadro, daha çok askeri ve polisiye araçlar içermekteydi. Ayrıca Lübnan'da Suriye'nin askeri varlığının sürdürülmesi ve tüm Suriye halkının Araplaştırılması gibi fikirlere de sahipti (Coşkun ve Dinçer, 2011: 37-38).

Esad, yönetici siyasi eliti bir şekilde dönüştürebilmek adına kabinede büyük ölçekli değişiklikler yapmıştır. Özellikle Aralık 2001'de yapılan kabine değişikliklerini de ekonomi, finans, iletişim, turizm, eğitim gibi bakanlıklara atanan, Batı'da eğitim görmüş genç kuşak bakanlar ve yardımcılardan seçmiştir. Kabinenin diğer bazı üyelerine bakıldığında ise Neo-Baas ve Ulusal İleri Cepheye üye olmayan bağımsız kişiler de bulunmaktaydı (Atlıoğlu, 2007: 72-73).

Esad, genel itibariyle 1970'li yıllardaki Hafız Esad'ın kadrolaşmasından yani Nusayri azınlığın yaşamsal mücadelesi neticesinde oluşturulan politikalardan daha farklı hareket etmek istemiştir. Çünkü Nusayri mezhebinin esas alındığı Esad rejiminin birçok noktada reforma ihtiyacı olduğu ortadaydı. Sünni Müslümanlar tarafından "sapkın" olarak görülen Nusayrilerin yıllarca Suriye yönetiminde hâkimiyeti sağlaması, Esad'a aslında yönetimin devamını sağlamak adına büyük bir sorumluluk yüklemekteydi (Salık, 2011: 12). Esad'ın devraldığı bu azınlık rejimi ve ülkedeki hassas dengeler bir bakıma kişisel özelliklerini geri planda bırakmıştır (Ataman, 2012: 23). Fakat Esad, Nusayri ve Baas seçkinlerin kurduğu bu sistemin devam ettirilmesini mezhepsel kaygılarını ön plana alarak yapmamıştır. Eğer böyle olsaydı reform hareketlerine gerek duymazdı ki, Hafız Esad dönemindeki kadroları zamanla değiştirmeyi uygun görmüştür. Ama şu inkâr edilemez: Esad'ın, babasının üstlendiği tüm ünvan ve yetkileri devralarak

Nusayri azınlık iktidarının genel çıkarlarına da uyumlu hareket eden uygulamaları mevcuttur. Esad'ın iktidara geldiğinde, halka değişim vadeden amaçlarını gerçekleştirmek ve bu reformları hayata geçirmek adına kendisine yardımcı olacak yakın bir çevresi yoktu. Bu yüzden babasının çevresini ve sosyal sermayesini kullanmak için önceden tanıdığı azınlık grubundan arkadaşlarına öncülük tanımıştır (Lust-Okar, 2006: 6). Özellikle ekonomik girişimci sınıf, akademisyenler, sanatçılar reform ve demokrasi konusunda görüşlerinin sunulduğu platformlar, sivil toplum kuruluşları “Şam Baharı”nın kıvılcımını oluşturmuştur (Ataman, 2012: 24).

Şam Baharı, Hafız Esad'ın ölümüyle siyasi reformlar adına Suriye’de çok ciddi bir sürecin doğmasında etkili olmuştur. Sünni Araplar ve Hristiyan liderler, reform taleplerini gündeme getirmiş ve Şam Baharı adı verilen bu sürece önderlik etmiştir. Siyasi özgürlük, gücün bölüşümüne dair ilkeler ve çokpartili sisteme geçiş tarzında birçok konu tartışılmıştır. İlk görülen eksiklik, şüphesiz ülkede hukuki alanda sıkıntıların bulunmasıydı. Esad, 17 Temmuz 2000 yılında yapmış olduğu konuşmasında demokrasi ve özgürlükler üzerinde yoğunlaşmış ve demokratik dönüşüm hareketlerinin ilk sinyallerini vermiştir. Bu dönemde gerçekleştirilmeye çalışılan reformların ana hatları 99 Suriyeli gazeteci ve entellektüelleri aracılığıyla ortaya konulmuştur. Bunlara kısaca değinecek olursak,

1. “1963 yılından beri yürürlüğe konulan olağanüstü hal yasaları ve askeri kurallar,
2. Tüm siyasi tutsaklar adına verilen siyasi af,
3. Toplantı özgürlüklerinin garanti altına alınması,
4. Siyasi, ekonomik ve ifade özgürlükleri, sivil özgürlüğün tanınmasına saygı duyulması... gibi” (Levaretti, 2005, akt: Ayhan, 2011: 438)

Şam Baharı’na tekrar dönecek olursak, bu konuda en çok vurgulanan şeylerden biri de, bu baharın Prag Baharı’ndan etkilendiği yönündedir. Neden böyle bir benzerliğe gidilmiştir. Karşılaştırdığımızda Çekoslovakya’da Komünist Parti siyasi, ekonomik, yasama gücünü elinde tutarak toplumu küçük bir müttefik siyasi parti bloğuyla yönetip kontrol altına almıştır. Suriye ise, Baas Partisi ve Ulusal İlerici Cephe’nin tam kontrolü altındaydı. Diğer bir benzerlik, Çekoslovakya Güvenlik Hizmetleri önemli ölçüde

nüfuzun büyük kesimini elinde bulundurmuştur aynı Suriye’de olduğu gibi. Bu iki bahar arasındaki farklılıklara bakacak olursak, öncelikle şunu söylemeliyiz ki, Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle birlikte, Komünist Partiler özellikle Avrupa’da meşruiyetini kaybetti. SSCB’ye yakın bir bağı olan Arap Sosyalist rejimler, Suriye, Cezayir ve Irak gibi ülkeler Sovyet Komünist Partisiyle mesafeyi koruyordu. Ayrıca Arap Sosyalist rejimler, Arap milliyetçiliği ve siyasi meşruiyetlerini baskı altında tutuyordu. SSCB’nin yıkılışıyla birlikte Arap rejimleri milliyetçilik politikaları üzerinden sürece hızlıca uyum sağlamaya çalıştı (Ziadeh, 2010: 31-32).

İç politikada Esad’ın reform hareketlerinden devam edelim. Esad, demokrasi anlayışında her zaman Batı’daki anlamından farklı bir düşünceye sahipti. Örneğin, ülkede kurduğu Sivil Toplum Kuruluşları (STK) bunun açık bir kanıtıdır. Çünkü STK’ların işleyişi Batı tarzı uygulamalardan farklıydı. Ülkede iktisadi yoğunlukta ilerleyen liberalleşme süreciyle birlikte Sivil Toplum Örgütleri (STÖ) oluşturulmuştur. Bunların örgütlenmesinde ve oluşumunda Esad ve eşi Esmâ Esad öncü rol oynamıştır. Ülkenin burjuva sınıfını temsil eden birçok STK, Hafız Esad döneminden farklı olarak hükümetle daha fazla iç içe olmuş ve iktisadi faaliyetlerinde daha etkin olmak için hükümetin desteğini almıştır. Özellikle de Neo-liberal politikaların ülkeye uygulanmasında önemli rol oynayan STK’lar, sosyal devletin kendi alanında yaşamakta olduğu boşluğu doldurmaya çalıştılar. Kişisel özgürlük ve insan hakları konularına öncelik veren STK’lara bakıldığında bunların daha çok hükümetin baskısı altında kaldıklarını söyleyebiliriz. Çünkü bu tarz STK’lar Şam Baharının ürünüdür (Sarı, 2011: 55-58).

Esad’ın ülke genelinde uyguladığı ekonomik dönüşümlere kısaca göz atarsak, özellikle Hafız Esad döneminde yetersiz kalan On Numaralı yatırım kanununun yerini alacak uygulamalara öncelik verilmiştir. Özel bankacılığın geliştirilmesi, kıymetler borsasının kurulması, ülke ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleştirilmeye çalışılması...vs uygulamalar bu dönemde etkili olmaya başlamıştır. Esad dönemi ekonomik uygulamalar görünüş itibarıyla daha yaratıcı ve cesur adımlar olmuştur (Sarı, 2011: 48-49). Burada iktisadi gelişmelere kısa da olsa değinmemizin nedeni Suriye’de var olan Nusayri hakimiyetini sadece siyasi ve mezhepsel açıdan değerlendirmemek

içindir. Sonuçta bir ülkenin şu anki durumunu analiz etmek için ekonomik uygulamaları da gözden geçirmek, daha geniş perspektiften olayları yorumlamamızı sağlayacaktır.

Aynı mantıkla Esad dönemi uygulanan dış politikayı da kısaca analiz etmek de fayda var. Ülkenin 2011’de yaşanan olaylara gelmeden önce hem iç hem de dış politika anlamında büyük gelişmelere tanıklık ettiği ortadadır. Günümüzde yaşananları elbette 2000-2010 yılında yaşananlarla analiz ederek ortaya koyabiliriz. Esad, dış politikada nasıl bir lider yanıtlamamız gereken önemli sorulardan biri. Öncelikle 11 Eylül saldırılarıyla beraber Suriye, Ortadoğu’nun en dikkat çekici ülkelerinden biri olmuştur. Hafız Esad döneminde ilk zamanlarda dış politika ekonomik strateji bakımından Batı’dan mesafeli adımlarla yürütülmüştür. Beşar Esad, bu noktada Batı ile olan bu göreceli mesafeyi kapatmaya çalışmıştır. Özellikle, 2003 sonrası dönemde dış dinamiklerin ve dış politikadaki gelişmelerin baskısını üzerinde yoğun bir şekilde hissederek iktidarını kriz yönetimi şeklinde yönetmiştir. Bu süreçte yeni güvenlik stratejileri oluşturulmuştur. Bu stratejiler günümüzü yorumlamak adına önemlidir.

1. “Güçlü aktörlerle çatışmalardan kaçınma,
2. Pragmatik ve esnek diplomasi,
3. Gücün dolaylı kullanımı,
4. İttifak arayışlarıdır” (Atlıoğlu, ty: 16).

Suriye, jeopolitik konumu itibarıyla İsrail (Filistin), Lübnan ve Irak gibi istikrarı olmayan, sorunlu üç önemli kriz alanıyla çevrelenmiştir. Bu, Suriye için büyük bir dezavantajdır. Bunun bilincinde olan Esad, dış politika hedeflerinde savunmacı bir karaktere sahip olmuştur. Suriye’nin şüphesiz en önemli dış düşmanı İsrail’dir. Esad döneminde, Suriye topraklarına yapılan ilk İsrail saldırısı 4 Ekim 2003’te gerçekleştirildi. Bu yıldan itibaren aralıklarla İsrail’in dış müdahalelerine açık hale gelen Suriye, ABD yönetiminin de ülke üzerindeki baskıcı politikaları neticesinde Suriye, yıpranma sürecini daha da ağır yaşamıştır (Lust-Okar, 2006: 5). Suriye, 11 Eylül saldırısı, Mart 2003’te Saddam Hüseyin’in devrilmesi gibi iki önemli süreçten etkilenen ülkelerin başında geldi. Bu süreçte daha çok savunma ağırlıklı politika takip edilmiş ve İran’la yakın olunmaya çalışılmıştır. Fakat bu durum, Sünni Arapları tehdit etmiştir. Özellikle Mısır ve Suudi Arabistan, Suriye’nin dışarıda bırakıldığı bir sistemde

kendilerinin de bundan zarar göreceğini farketmiştir. Suriye'nin ABD ile ilişkileri, özellikle Hamas ve Hizbullah'a destek verdiği, Lübnan'ın egemenliğine saygı duymadığı, Iraklı militanlara yardım ettiği gibi suçlamalarla gerginleşmiştir. Bu yüzden ABD tarafından “haydut devlet”²⁰ gibi adlandırmalara maruz kalmıştır (Coşkun ve Dinçer, 2011: 39-40). Bununla birlikte Suriye'nin ismi yalnızlaştırılmış ülkeler listesinde anılmaya başlanmıştır. ABD tarafından Irak işgali neticesinde Suriye'nin başına bir de “Kürt sorunu” gibi bir problemi de yıkmaya çalışması ülkenin bir bakıma Türkiye'ye yakınlaşmasına neden olmuştur (Coşkun ve Dinçer, 2011: 43).

Esad'ın Irak Savaşı ile ABD'nin karşısında durması, dünya siyaseti açısından da dikkat çekicidir. Körfez Savaşı'nda Hafız Esad'ın desteğini alan ABD, Beşar Esad döneminde bu desteği görememiştir. Zaten Esad'ın ABD karşısındaki emin tavırları Ortadoğu'da bulunan bir lider olarak ilk imtihanlarından biri olmuştur. Irak Savaşı döneminde ABD'ye destek veren Arap ülkeleri de Esad için büyük bir tehlike kaynağıydı (Zisser, 2003: 29-37). Esad, böylelikle ABD'nin önünde en büyük engellerden biri olacağının sinyallerini vermiştir. ABD, bunların neticesinde Suriye'ye ekonomik yaptırımlarda bulunarak, Hamas, Hizbullah, İslami Cihad mücadelelerinde Suriye'nin karşısında bir politika izleyerek cevap vermiştir (Mercan, 2012: 144-152). Ayrıca ülkede mezhepçilik politikaları da bu süreçle canlanmıştır.

Yeni bir arayış içerisine giren Esad, AB ile ilişkilerini geliştirme kararı almıştır. Esad ile ilgili en sık sorulan sorulardan birkaçı, devletin başında Batı'da eğitim almış birinin Suriye'ye neler kazandıracağı, babasının izinden giden bir taklitçi mi yoksa özgün bir siyasetçi mi olacağı yönündedir. Buraya kadar anlattıklarımızdan da görüldüğü gibi, Esad özgün politikalar izlemeyi tercih etmiştir. Özellikle ABD ile adeta “kedi fare ilişki”sine benzer bir politika izlenmiştir (Zisser, 2005: 115-131). Bize göre babasının politikalarından farklı hareket eden bir Esad gerçeği söz konusuysa, Suriye

²⁰ Haydut devlet, daha çok ABD tarafından uluslararası barışı tehdit eden ve yapacakları önceden tahmin edilemeyen, terörü her defasında destekleyen ülkeler için kullanılmaktadır. ABD güvenlik sorunu olarak nitelendirilecek üç tür devlet gruplandırması söz konusu olmuştur: 1. Haydut devletler: Libya, İran, Irak, Suriye ve Kuzey Kore, 2. Aday haydut devletler: Türkiye, Pakistan, Güney Kore, Mısır, Endonezya, Suudi Arabistan ve Hindistan, 3. Aday aday devletler: Rusya, Çin... (<http://www.siyasethane.com>, 24.05.2013'te erişildi). Fakat ABD bu devletlerde son dönemlerde değişikliğe gitmiştir. Örneğin: Libya listeden çıkarılmıştır.

Müslüman Kardeşler Teşkilatı Genel Sekreteri Ali Sadreddin Beyanuni'ye göre bunun tam tersi söz konusudur. Ona göre,

“Başkan Beşşar Esad hiçbirşeyi değiştirmedir. O da babasının yolundan gitti. Zira temel sorunlar, geçmişte olduğu gibi devam ediyor. Örneğin, öncelikle hala yargısız infazlar sürüyor. İkincisi, Anayasa'nın 8. Maddesi yürürlükten kaldırılmadı. Hala yürürlükte olan bu maddeye göre, Cumhurbaşkanı herşeyin hakimidir. Yani Cumhurbaşkanı anayasanın, yasaların üzerindedir. Bunun yanı sıra ülkede tek parti hakimiyeti vardır. Bu parti milletin hakimidir. Üçüncüsü, ülkede gerçek seçimler yapılmamaktadır. Suriye'de politik yaşam hala ölüdür. Millet meclisinde bulunan sandalyeler sadece Baas Partisi'ne ait sandalyelerdir. Dolayısıyla şu ana kadarki Beşar Esad döneminde bu manada herhangi bir değişim olmamıştır... Esad dönemi ile günümüz arasında gerçek anlamda değişimden söz etmek mümkün değildir. O zamanda da bugün de polisler halka hükmetmektedir. Değişimden ancak şu şekilde bahsedilebilir: sadece tutuklamaların şekli, sorgulamaların üslubu değişmiştir. Biraz da tutuklulara yönelik tutumda bir yumuşama oldu. Fakat şu gerçeğin altını çizmek istiyorum: Hafız Esad'ın politikaları, genel tutumu bugün de sürüyor” (Atıncı, 2010, akt: Coşkun ve Dinçer, 2011: 40-41).

Bu konuşmada ifade edilen daha çok iç politikadaki uygulamaların benzerliğidir. Ama dış politikada babasından daha kesin adımlar attığını önceki bilgilerimizde yeterince kanıtladık. Bu farklılığı Hizbullah'a karşı olan tavırlarından da görebiliriz. Nitekim Hafız Esad'a göre Hizbullah, Suriye'nin Lübnan'daki bir aracı iken, Beşar Esad için Hizbullah, sadece İsrail'e karşı değil Lübnan'daki yerel siyaset için de önem arz etmektedir (Zisser, 2004, <http://www.jcpa.org/brief/brief4-2.htm>, 15.04.2013'te erişildi). Bu noktada Suriye, Lübnan'ın içişlerine karışmak yerine Hizbullah ile yakın ilişki kurup Lübnan'daki Suriye karşıtlarını yumuşatmak istemiştir (Atınoğlu, ty: 116-117).

Esad'ın dış politikasında İran ile olan ilişkisi de dikkat çekicidir. Her ne kadar Suriye, Nusayri bir azınlığın elinde olsa da Şii olan İran'ı dini ölçekte rahatsız etmemiş ve bu dış politikanın işleyişine zarar vermemiştir. İki devlet için de siyasi, ekonomik, askeri çıkarlar, mezhep oyunlarına gelmemeleri için önemli etmenler olmuştur. İki ülke arasındaki ortak dış politika uygulamalarında şunlar ön plandadır:

1. " Hamas ve Hizbullahla ittifak halinde olmaları;
2. Filistin konusundaki fikirleri;
3. ABD ve İsrail düşmanlığı;
4. Batı'nın iki ülkeye uyguladığı ambargolar ve izole edilmiş ülke olarak bu kaderi paylaşmaları" (Atlıoğlu, ty: 117-118)

Suriye-İran yakınlaşması mezhepsel yakınlıktan ileri geliyor düşüncesi bu saydığımız maddelerden daha popüler olanıdır. Bunu Rabi Hafız'ın şu fikirleriyle daha net söyleyebiliriz:

"Suriye'deki Alevi (Nusayri) azınlık, bölgede onunla aynı politik parametreleri ve aynı mezhepsel kaderi paylaşan bir güvenceye ve ideolojik bir kefile ihtiyaç duymaktadır. Bu güvence İran'dır. Temelde onunla aynı mezhep okulundan gelen bir diğer azınlık olan Suriyeli Aleviler milli konumda azınlıkken; İranlılar bölgede egemenlik sağlamaya çalışan bölgesel azınlıklırlar. Bu nedenle bu ikisi aynı zihniyete sahiptir ve Alevi (Nusayri) Suriye, İran ekseninden çıkamaz, bu tartışılacak bir konu değildir" (Dinçer, 2011, akt: Coşkun ve Dinçer, 2011: 54-55).

Esad döneminin (2000-2010) yılları arasında yaşanan gelişmelerini toparlayacak olursak, Esad'ın ABD karşıtı politikaları ve İsrail'e karşı tavrı ülkenin son aşamada yalnızlaşmasına neden olmuştur. Görünüşte mezhepsel temele oturtulmaya çalışılan birçok faktörün altında aslında dış güçlerin emellerinin yattığını görmek gerekmektedir. Suriye, ABD, Fransa ve Birleşmiş Milletler tarafından iç politikası da dâhil olmak üzere sosyoekonomik bağlamda ağır baskılar altında kalmıştır. Ülke ekonomik bir çöküşle karşı karşıya bırakılmıştır. Suriye, Esad döneminde uyguladığı reform hareketleriyle şekillenirken, bu yabancı güçler kendi bakış açılarıyla cevaplar

aramaya ve ülkeyi yeniden şekillendirmeye çalıştılar. Ülkede yaşanan ekonomik reformlara bakıldığında, özel sektörün gelişimine dayalı çabaları ülkenin siyasi gücünü de dengelemiştir. Yeni politik güçlerin otoritesi, siyasi pluralizmin derecesini büyük ölçüde simule etmeyi başarmıştır (Lust-Okar, 2006: 6-7).

Suriye’de yaşananları daha net görmek adına Esad’ın ekonomik, siyasi ve dış politika yaklaşımlarına bu bölümde yer verdik. Görüldüğü üzere, ekonomik, siyasi ve dış politika bağlamında değerlendirdiğimiz ülkede yaşananları mezhepsel boyuta indirgemek ülkeyi küçük bir kutuya hapsetmek gibi bir çıkmaza sürüklemektedir. Bilindiği gibi, Baasçılık, Arap dünyasına hızlı bir şekilde yayılan mezhepçilik ve bölgesel ayrılık hareketlerini sonlandırmak için oluşturulan bilinçli bir girişimin adıdır. Nitekim Baas’ın ilk ideologlarının çoğu Hristiyan ve diğer azınlık gruplarından oluşan kişilerdir. Yassin-Kassab’ın da değindiği üzere, Suriye’deki rejim, Nusayrilerin yönetimi şekillendirmesi, günümüzde daha çok etkisini hissettiğimiz rejim karşıtı hareketlerin faaliyetlerini şiddetlendirmiştir (Yassin-Kassab, 2012, <http://www.birgün.net>, 15.04.2013’te erişildi). Genel olarak Ortadoğu’yu incelediğimizde, şu kaniya varmıştık: Ortadoğu, tarihsel, kültürel, sosyal ve enerji kaynakları bakımından önemli bir bölgedir. Bölgenin her konuda farklılıklarla dolu olması ülkelerin farklı boyutlara varan gerilimler yaşamasına da olanak vermiştir. Ülkelerde yaşanan gelişmeler, çoğunlukla dış kaynaklı olmuştur. Suriye’de yaşanan gerilimlerin görünürdeki en önemli nedenleri, ABD’nin Ortadoğu için oluşturduğu yeni politik kavramın da üç bileşkesini oluşturmaktadır. Bunlar, etnik, dinsel ve mezhepsel gerilim oluşturmak olarak sıralanabilir. Bu üç gerilim Esad dönemine gölge düşürmüştür (Nergüz, 2013, <http://www.özgürmedya.org>, 19.04.2013’te erişildi). Müslüman Kardeşler faktörü Suriye’de rejim karşıtı olmak adına bu üç oyun kuramından faydalanmaktadır. MK’yı oportunist bir topluluk olarak tanımlayan Esad, bunların asıl amacının dini, çıkarları amacıyla kullanmak olduğunu her defasında vurgulamaktadır (Akfırat ve Türkkan, 2013). Esad, Aydınlık Gazetesi’ne verdiği röportajında da ülkesinde yaşanan mezhepçilik, Şii-Sünni cepheleşmesini şu şekilde ifade etmiştir:

“ABD’nin en önemli müttefikini 1979’da bertaraf eden İran Devriminden sonra ortaya çıkan Şii-Sünni çatışması ve mezhepçilik gibi kavramlar şu an yine gündemdedir. Bu devrimle birlikte sanki

sadece Şiiilerin çıkarlarına hizmet edilmiş gibi yansıtıldı. Bundan dolayı da diğer mezheplerin bu devrime karşı olması gibi bir hava yaratıldı. Bu nedenle Irak'ın İran'a karşı yürüttüğü savaş bazı Körfez ülkeleri tarafından kışkırtıldı. Bu olaydan kısa bir süre sonra Müslüman Kardeşler Örgütü Suriye'de mezhepsel fitne yaratılması için kullanıldı. İlkinde de ikincisinde de başarısız oldular. Şu an 30 sene sonra da onların ellerinde mezhepsel fitne dışında sığınacak herhangi bir alternatif kalmamıştır. O nedenle bu tür mezhepsel söylemleri tekrar ortaya attılar”²¹ (Akfırat ve Türkkan, 2013)

Beşar Esad'ın mezhepsel yönde yaptığı açıklamaların yanında Laiklik hakkındaki fikirlerine de röportajdan devam edelim. Ona göre;

“Bölünmeyi hedefleyen bu sistemler onlarca değil, yüzlerce yıl sürdürebilecek savaşlar için hazırlık yapmaktadırlar. Bu sistemler herşeyi tahrip etmeye, ilerlemeyi önlemeye ve bizleri Ortaçağ'da yaşayan devletler topluluğuna dönüştürmeyi arzulamaktadırlar. Bu konu çok tehlikelidir. Ben Laiklikten söz ederken, dinlerin hürriyetinden ve özgürce yaşamasından söz etmekteyim. Biz muhafazakâr bir toplumuz. İnsanlarımızın büyük bir bölümü dindardır. Dini vecibelerini özgürce yaşamaktadırlar. Bunun için hiçbir şekilde uluslarla dinler arasında hiçbir çelişki olmamalıdır. Laiklik konusu ile ilgili olarak prensibimiz budur.”²² (Akfırat ve Türkkan, 2013).

Esad'ın konuşmalarından da anlaşıldığı gibi mezhepsel olgu Ortadoğu'da amaca ulaşmadaki önemli araçlardan biridir. Böl ve yönet tarzı politikaların da karşısında olduğunu ve mezhepsel çatışmaların buna hizmet ettiğini de her defasında vurgulamıştır. Önceki bilgilerde defalarca vurguladığımız reform hareketlerinin ülkede birlik ve bütünlüğü sağlaması amaç edinirken bunun gerçekleşmediğini ve ülkenin gün

²¹ Ulusal TV tarafından yayınlanan ve 6 Nisan 2013 tarihinde Aydınlık Gazetesinde verilen özel röportajdan alıntıdır.

²² Ulusal TV tarafından yayınlanan ve 8 Nisan 2013'te Aydınlık Gazetesinde yayınlanan röportajdan alıntıdır.

geçtikçe ayrılmaya sürüklendiğini söyleyebiliriz. Bunda özellikle Esad'ın iktidara geldiği dönemden iki üç yıl sonra reform hareketlerinde geri adım atması ve bazı kesimlerin isteklerine cevap verememesi etkili olmuştur. Bunun en önemli nedenlerinden biri, babası Hafız Esad döneminde gücüne güç katan siyasi ve bürokratik kesimin eski güçlerini kaybedecekleri korkusudur. Çünkü gerçekleşeceği düşünülen reform hareketleri bu eski düzenin kontrolünü kaybetmesine yol açabilecekti. Beşar Esad'ın her ne kadar yumuşak bir geçişle bu süreci yönetmeye çalışsa da bunları tam anlamıyla gerçekleştiremediği bir gerçektir (Ayhan, 2011: 9-11).

6.2. 2011-2013 Döneminde Suriye’de Yaşanan Gelişmeler

6.2.1. “Arap Baharı’nın” Suriye’ye etkisi

Ortadoğu’da son yıllarda yaşanan gelişmelerin birçok ülke için dönüm noktası olduğunu gördük. Arap Ortadoğusu tarihsel süreçten beri dış güçlerin politikalarıyla paralel bir dönüşüm izlemiştir. Başka bir deyişle, ABD’siz bir Ortadoğu değerlendirmesi yapmak imkânsız hale gelmiştir.

Arap Ortadoğusu’nda en çok üzerinde durduğumuz nokta, burada bulunan ülkelerin 1950’lerden bu yana “despotik” diye adlandırabileceğimiz rejimlerce ve çok uzun süre bir kişinin egemenliği altında kalan yönetimlerle karşı karşıya kalmasıydı. Örneğin: Mısır’da Mübarek 30, Tunus’ta Bin Ali 24 ve Suriye’de Hafız Esad ve oğlu’nun iktidarını birlikte hesap edersek 43 yıllık yönetimlerden söz ediyoruz. Burada sorulması gereken esas şey, yıllarca dikatörlük yönetimi altında kaldıkları iddia edilen bu ülkeler nasıl oldu da bugün tartışılmaya başladı, bu sistemi eleştirenler bundan 20 yıl önce neredeydi (Günel, 2012: 140). Uluslararası ölçekte bu sorulara ABD ve Batılı ülkeler açısından şunlar söylenebilir:

Uluslararası sermayenin çıkarlarına herhangi bir tehdit görülmediği müddetçe, bu tarz ülkelerin Ortadoğu’nun despotlarına tahammül ettikleri ve ses çıkarmadıklarını söyleyebiliriz. Demokratikleşme adı altında bölgeye uygulanan herşey ciddi anlamda

bizi düşünmeye sevk etmelidir. Sonuçta Arap Ortadoğusu'nda baskıcı rejimlerin yerlerini daha demokratik oluşumlara bırakması, eski rejimlere olan itibarın azalması gibi etmenler halk arasında bir uyanışa neden olarak antiemperyalist ve ulusçu fikirlerin gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Bu da ABD ve diğer Batılı ülkeler için büyük bir dezavantajdır aslında (Türel, 2011: 19-20).

Bilindiği gibi, SSCB'ye karşı kurulan NATO, bu ülkenin yıkılmasıyla misyonunu tamamlamıştır. Fakat ABD ve AB çıkarları için teşkilatlanmış bu kurum İslam'ı yeni düşman olarak tanımlamıştır. Böylelikle de Batı'nın yaptığı her uygulama bu amacı doğrultusunda meşrulaştırıcı bir güç kazanmıştır. 11 Eylül sonrasında ABD, Afganistan ve Irak gibi ülkeleri işgal etti. Bunun meşrulaştırıcı gücü sonrasında Bush tarafından hayata geçirilen Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olmuştur. Nitekim BOP'un nihai amacı, Ortadoğu, Kafkasya, Türk Dünyası, Arap Dünyası, İran, Türkiye ve Afganistan'ın siyasi yapılarını dönüştürerek terörizm ürettiği düşünülen İslam kültürünü dönüştürmeyi sağlamaktır (Günel, 2012: 135). Yeni Dünya Düzeni, böylelikle Doğu Avrupa'da "Renkli Devrimler" ve Ortadoğu'da "Büyük Ortadoğu Projesi" olarak gündeme oturmuştur. Bunlar, bir bakımdan Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan bu sistemin bölgesel ayaklarından birkaçıdır. BOP'un kendi bünyesinde bulunan üç ana dayanak noktası şunlardır:

1. "Siyasi sistem ve değişim,
2. Enerji ve ekonomik sistem,
3. Askeri güvenlik ve tehditlerin önlenmesi" (Sarigöl, 2012: 202)

İşte 2011 yılında yaşananlar ve günümüzde Ortadoğu'yu şekillendiren üç önemli proje BOP'un bünyesinde toplanmıştır. Suriye'de ve diğer ülkelerde "Arap Baharı" adı altında yaşananları analiz etmemiz için uluslararası sistemin yeni yapısını bu bilgiler çerçevesinde yorumlamak olayları geniş yelpazede anlamamıza imkân tanır. Nitekim Suriye'ye bakarsak, 1946 yılında bağımsızlığını kazanan ülke, daha önce de bahsettiğimiz gibi 1949 Hüsnü Zaim, 14 Ağustos 1949 Albay Sami Hinnavi, 20 Aralık 1949 Albay Edip Çiçekli, 25 Şubat 1954 Haşim el Atasi... 13 Kasım 1970 Hafız Esad

Darbeleriyle adeta darbeler ülkesi ²³olarak adlandırılmıştır. Bu kadar darbelere maruz kalan bir ülke günümüze kadar 43 yıllık bir rejimi nasıl sürdürebilmiştir ve hala da sürmektedir? Suriye neden şimdi bu kadar eleştirilere maruz kaldı bu sorulara odaklanırsak, bunları mezhepsel baskılara dayandırmak, yukarıda anlatılanları göz önüne aldığımızda gerçekten de sıg bir düşüncedir. Çünkü Hafız Esad dönemini incelediğimizde gördük ki, evet Nusayri azınlığın elinde olan Suriye’de özellikle askeriyede mezhepsel bloklaşmalar yaşandı, sonucunda mezhepsel boyuta dayanan kanlı çatışmalar yaşandı. Ama bu tarz uygulamaların bugünkü gibi içi oyulmadı. Çünkü Hafız Esad, oğlu Esad’a göre Sovyetler’in de yıkılışını göz önünde bulundurursak, Batı’ya daha uyumlu hareket etmiştir. Yeni Dünya Düzeni’nin Ortadoğu’yu dönüştürdüğü bu süreçte Batı ile aynı adımları atmamak, belki de şu an darbeleri ve mezhepsel uygulamaları bu kadar güçlü bir eleştiriye maruz bırakmıştır (Sarıgöl, 2012: 210-217). Ayrıca geçmişten gelen yanlış uygulamaların bugünü şekillendirdiğini düşünebiliriz. Fakat bu yanlış uygulamalar ülkenin bölünmesine maruz bırakacak şekilde ayrılıkçı ve rejimin yıkılmasına karşı mücadele eden kesime bütün kontrolü vermekle sağlanamaz. Yaşanan gerçeklikleri mezhepsel çatışma adı altında kapatarak ülkenin parçalanmasının yolu açılmaktadır.

Suriye, Ortadoğu’da BOP’un en güçlü rakiplerinden biridir. Nitekim Patric Seale’nin şu sözü çok önemli bir ülke olduğunu ispatlamaya yeter.

“Suriye üzerinden doğrudan hâkimiyete sahip olunmadıkça, hiç kimse Ortadoğu’yu kontrolü altında tutamaz” (Seale, 1945-1958, akt: Abdullah, 1988).

Şimdi “Arap Baharı’nın”, Arap ülkeleri açısından etkilerine bakıp değerlendirme yapmak gerekirse, Mısır, Tunus, Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye’nin ve dolayısıyla tüm Ortadoğu’nun uluslararası ilişkiler adına yaşadıkları süreci Dursunoğlu’nun yapmış olduğu kategorilere göre açıklamak daha açıklayıcı olacaktır.

1. “ Bu ülkelerin siyasi yapıları;
2. Devrilmek istenen yönetimlerin bölgesel ve uluslararası rolleri;

²³ Bknz, Ayrancı, Z.Ş (2006), “Türkiye-Suriye İlişkileri” adlı yüksek lisans tezi.

3. Bu ülkelerdeki siyasi yapıları değiştirmek isteyen aktörlerin yapıları, talepleri ve hedefleri;
4. Bu ülkelerdeki siyasi yapıları değiştirmek isteyen aktörlerin ideolojileri, bölgesel ve uluslararası güçlerle ilişkileri” (Dursunoğlu, 2012: 27-29).

Bu kategori, bize bu ülkelerin tümünün aynı şekilde değerlendirmemize imkân tanımadığını ispatlamaktadır. Çünkü her ülke farklı bir yapıya sahiptir. Örneğin: Bahreyn, bir krallık iken Tunus, Mısır, Suriye, Yemen cumhuriyettir. Fakat bünyelerinde çoğulculuğu engelleyen totaliter bir yapı barındırırlar. Başka bir deyişle ifade etmek istediğimiz şey şudur: Bilindiği üzere, Tunus’ta başlayıp sonra Mısır ve Libya’ya yayılan isyan dalgası, Bahreyn, Yemen ve Suriye’nin de bu isyanlardan nasibini almasıyla birlikte rejim dışı yapılan bu isyanlar, kamuoyunda aynı şeymiş gibi yansıtıldı ve bu süreç “Arap Baharı” adıyla şekillendirildi (Dursunoğlu, 2012: 27-29).

Bu altı Arap ülkesini incelediğimizde Dursunoğlu’nun da yaptığı tespitler neticesinde şunları izah edebiliriz:

1. *Lidersiz halk devrimlerinin yaşandığı Tunus ve Mısır, şeklen cumhuriyetle yönetilmesine rağmen, başlarında diktatörlerin bulunduğu yönetime maruz kaldı, Batı’nın bölgedeki en iyi müttefikleriydiler. Özellikle Camp David Düzeni’nin²⁴ bölgedeki en iyi savunucularından olan iki ülkedir.*
2. *Uluslararası destekle gerçekleştirilen hükümet darbesiyle Muammer Kaddafi’nin kendine özgü yönetim tarzından dolayı kurumsal bir devlet olma özelliğinden yoksun olan Libya’da kabilelerin belirleyiciliği söz konusuydu. Ayrıca Libya’da halkın örgütlenebileceği herhangi bir sivil toplum kuruluşu dahi mevcut değildi.*
3. *Uluslararası ve bölgesel müdahalelerle ezilen Bahreyn gerçeği söz konusuydu. Şiilerin çoğunluğu oluşturmalarına karşın bu ülkede halkın*

²⁴ Camp David Düzeni, 1978’de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Jimmy Carter’in arabuluculuğunda İsrail adına Başbakan Menahem Begin ile Mısır adına Cumhurbaşkanı Enver Sedat adına iki belgeye verilen addır. Bunlardan ilki, Ortadoğu barışı için çerçeve adını alır ama barışı getirme adına muğlâk göstermelik bir belgedir. İkincisi ise, İsrail ile Mısır arasındaki ilişkilerin normalleşmesini sağlamaya yöneliktir. En iyi siyasi işlevi, Arap devletlerinin Filistin sorunu karşında bölünmesini sağlamaktır. ArapBaharıyla bu düzenin işlevselliği sona yaklaşmıştır. (Akgün, <http://www.tesev.org.tr/tr/yayin/camp-david-duzeni-sarsilirken-turkiye>, 20,03.2013’te ulaşıldı).

iradesini yansıtan tek organ 40 sandalyeli halk meclisidir. Ancak bu meclisin aldığı kararlar Irak'ın oluşturduğu 40 sandalyeli diğer bir meclisle geçersiz hale gelebiliyor.

4. *Suriye'ye bakıldığında içerideki anti demokratik siyasi yapının uygun zemininde bölgesel kışkırtma ile devreye sokulması söz konusudur. Başka bir deyişle çok uluslu devrim projesi. Dikkati çekecek nokta, çok sayıda etnik ve mezhebi unsurların yer aldığı bu ülkede nüfusun çoğunluğu olarak Sünniler normal hayatta Bahreyn'de olduğu gibi herhangi bir ayrımcılığa uğramamaktadır.*
5. *Yemen'de ise, kabilelerarası güç ve iktidar mücadelesi yaşanmaktadır. Soğuk Savaş Dönemi Amerikan kampında yer alan Ali Abdullah Salih rejimi, özellikle 2001'den sonra Amerika'nın "uluslararası terörizm" ile mücadelesinde en büyük desteği verenlerden birisidir (Dursunoğlu, 2012: 32-33).*

Aslında maddeleri ifade ederken Suudi Arabistan, Umman, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde "Arap Baharı"nın yaşanmamış olması da düşündürücüdür. Yine her zaman değindiğimiz noktaya geliyoruz. Ülkelerin ABD ve Batılı güçlerle uyumlu-uyumsuz politikaları "Arap Baharı" sürecini de yönetmektedir. (Dursunoğlu, 2012: 34).

Arap dünyasında liderlerin koltuklarını terkettikleri, muhaliflerin rejim karşıtı mücadelelerinden başarılı çıktığı bu süreçten Esad rejimi altında yaşayan Suriye halkı da nasibini almıştır. Suriye'de Mart 2011 yılı itibariyle başlayan ayaklanma, Baas rejimine karşı güç kazanan muhalif güçleri daha popüler hale getirmiştir. Bu süreç içerisinde Suriye'de bir dezenformasyon yaşanarak, ülkeyi yıpratma girişimleri uluslararası aktörlerin faaliyetleriyle daha da kızışmıştır. Suriye'de bölünmüş halde olan muhalif güçler, uluslararası aktörlerin de yardımıyla, tek ortak hedefleri olan mevcut yönetimi değiştirmeyi gerçekleştirmek adına ülkede kaos ortamı yarattılar. Özellikle ordudan firar eden askerlerin, yurtdışından getirilen radikal dinci grupların silahlı eylemleriyle muhalefete de destek olduğuna hep bereber şahit olduk. Muhalif güçlerin 2000 yılında Esad'ın iktidara geldiği günden beri ülke içinde siyasi alanda hareket edebilecek bir alan oluşturma çabasına girmişti. Suriye yönetimi, 2003 yılından beri

ABD'nin Irak işgali, Lübnan'da Refik Hariri Suikastı, İsrail'in Lübnan ve Gazze saldırıları gibi önemli boyuttaki tehditlerle uğraşırken, Suriye muhalefeti bu süreci iyi değerlendirerek, farklı kanallardan örgütlenmesini güçlendirmiştir. Yine Suriye'nin 2004 yılında Kamışlı'da yaşanan olaylar neticesinde Kürt muhaliflerin artan baskısı altında mücadelesi, aynı zamanda en geniş tabana sahip olan Müslüman Kardeşler'in faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Suriye'deki rejim karşıtı bu ayaklanma, ilk birkaç ay büyük ölçüde sivil protestolarla sınırlı kalsa da bu süreci hızlandıran etmenlerden biri, Sünni din adamlarının cuma günleri yönetim karşıtı söyledikleri sözler ile kendi düşüncelerine insanları çekmeleri, böylelikle örgütlenmeyi güçlendirmeleridir (Atlıoğlu, 2012: 79-87).

Suriye'de bu krizin militerleşmesi de vurgulanması gereken bir konudur. Suriye ayaklanmasının bu şekilde silahlı bir mücadeleye dönüşmesi, dış destekli silahlı grupların ateşli saldırıları ülkeyi bu duruma getirmiştir. Muhalefetin silahlı kanadı olan "Özgür Suriye Ordusu", Suriye'deki çatışmaların militerleşmesinde öncü rol oynadı. 4 Haziran 2011'de faaliyetlerine başladı ve kamuoyunda da büyük dikkat çeken 120 Suriye güvenlik görevlisinin katledilmesine neden oldular. Buna benzer birçok kanlı olayın sorumlusu ÖSO olmuştur. Yine Aralık 2011 ve Ocak 2012'de Şam'daki Güvenlik binalarına yapılan bombalı intihar saldırıları ve silahlı muhalif güçlerin farklı bir metodla ülkeyi kaosa sürüklediğinin bir diğer kanıtıdır. Ayrıca El Kaide gibi aşırı dinci terör örgütleri de ÖSO'ya yardım etmiştir. Böylelikle Radikal Dinci gruplar ülkede mezhepsel boyuta varan çatışmaları hızlandırmıştır (Atlıoğlu, 2012: 96-109). Bu tür muhalif güçler, nasıl Irak ordusunun yenilmesi, Saddam Hüseyin'in yakalanması ve asılması Irak'ta iç savaşa dönüştü ise, Suriye'de de Esad'ın devrildiği gün iç savaşa dönüşecektir tarzında fikirlere karşı çıkarak, bunların Esad yanlıları tarafından ortaya atılan bir spekülasyon olduğunu orlduğunu ifade ettiler (Özdağ, 2012: 63). Esad ve onu destekleyenler de ülkenin iç savaşta daha çok zarar görmesi için faaliyetler de bulunmuştur. Şiddete karşı şiddet politikaları iki taraf için hem iç politikada hem de dünya kamuoyunda ülkenin itibarını zedelemiştir. Yayınlanan videolarda sivillere yönelik yapılan canice işkenceler, deri yüzmeler, kafa kesmeler bir insanlık suçudur. BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay, Suriye'de devam eden iç savaşta katliam ve savaş emirlerini direk olarak Beşar Esad'ın verdiğini şu şekilde ifade

etmiştir: “Elimizdeki kanıtlar doğrultusunda Suriye’de rejim muhaliflerine karşı yürütülen katliamların idaresini direk olarak Devlet Başkanı’nın yaptığını görüyoruz. Beşar Esad istese hem askerlerini hem de Şebbihaları durdurabilir. Eğer Beşar Esad Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin karşısına çıkarsa, savaş suçlusu olarak yargılanabilir” (<http://www.sabah.com.tr>, 09.06.2013’te erişildi). Görüldüğü üzere iki kesimin de şiddet politikalarına maruz kalmış bir sivil halk söz konusudur. Ülkede artık bazı şeylerin değişmesi gerektiğini fark eden bir Esad gerçeği söz konusu olsa da, olayları kızıştırmaya çalışan muhalif güçler de söz konusudur. Her iki tarafın sağduyulu davranmaması neticesince Suriye’de insanlık suçları işlenmeye devam etmektedir.

Bu noktada dış güçlerin Suriye üzerindeki politikalarına bakmak gerekmektedir. Örneğin: İsrail için önemli olan böl ve yönet politikası, Müslüman Arap dünyanın sınırlarını yeniden çizme düşüncesi gibi fikirler göz ardı edilmemelidir. İsrail Shakak’ın çevirisini yaptığı kaynakta, İsrail’in Ortadoğu üzerindeki emelleri ortaya konulmuştur. Bunlardan biri, devletleri Şii devlet, Sünni devlet ve Kürt kısmı gibi ayrımlarla “böl ve yönet” politikasını işlevsel hale getirmektedir ki, bu durum şu an Suriye için de söz konusudur. Günümüzde olayları mezhepsel boyuta taşımanın bir nedeni de budur. Bu tarz düşünceler İsrail’in emellerine hizmet etmektedir.

Yinon’un makalesinde de bu arzulanan bir durum olarak görülmektedir. *“Suriye, etnik ve dinsel yapısıyla birlikte bugünkü Lübnan gibi çeşitli devletlere ayrılacaktır. Kıyıda bir Şii-Alevi devleti, Halep bölgesinde Sünni devleti, Şam’da buna düşman bir başka Sünni devleti, Havran- Kuzey Ürdün-Golan bölgesinde de bir Dürzî devleti kurulacaktır. Bu yapı barış ve güvenliğimizin garantisi olacaktır ve bu hedef erişebileceğimiz kadar yakındır”* (Yinon, 1982)

Beşar Esad, son röportajında da İsrail ve diğer dış güçlerin emellerine değinmiştir.

“Bugün dünyadaki devletler ayrılmaya, uzaklaşmaya değil, biraraya

gelmeye çalışmaktadır. BRICS²⁵, buna bir örnek teşkil etmektedir. İçinde yaşadığımız çağ, devletlerin biraraya gelmesini zorunlu kılmaktadır. Bunun tersi, sadece bizim bölgemizde hâsıl olmakta, bu da aslında geri kalmışlığın bir kanıtıdır. Peki, niçin bölgemizde bunun tam tersi yönde gidelim? Niye bölünelim, parçalanalım? Niye bir ulusa tabi olmayalım? Niye farklı etnik gruplar ve mezhepler birarada yaşamasınlar, birbirlerine tabi olmasınlar? Bunlara dikkat etmezsek etnik ve inanç eksenli küçük küçük devletçiklere parçalanmanın önünü açarız. Bu da çok tehlikelidir. Bu, gelecekte sadece savaş yaşamamızı gerektirir. Bunun için bu coğrafyanın dört ülkesi (Türkiye, İran, Irak ve Suriye), kendi ülkesindeki her vatandaşına birinci derece vatandaşlık hakkını sağlamalıdır. Ve bunun için elinden gelen herşeyi yapmalıdır. Bütün herkes birinci derece vatandaş olduğunu hissetmelidir. Bu basit bir şekilde yapılabilir. Ama vatandaş kendisini, ikinci veya üçüncü derece vatandaş olarak görürse ayrılmayı düşünür. Hatta kendi vatanına karşı çalışmalar içinde de yer alabilir”²⁶ (Akfırat ve Türkkan, 2013).

Esad’ın bu sözleri dâhilinde ülkenin bütünlüğünü savunduğunu, İsrail’i potansiyel düşmanı olarak gördüğünü söyleyebiliriz.

“Arap baharı”, Ortadoğu’da neyi değiştirdi ve Suriye’de son durum nedir bu soruya yanıt arayacak olursak, örneğin: Mısır’da Hüsnü Mübarek, lidersiz bir halk devrimiyle düşürüldü, ancak yeni oluşturulan siyasi yapı, eski rejimin askeri bürokrasisinin öncülüğünde şekillenmiş ve yeni siyasi aktörlerin Askeri Konsey’e pazarlık yapma dışında belirleyici başka bir rolü olmamıştır. Libya isyanı ise, NATO müdahalesiyle başarıyla sonuçlanmış bir darbe gerçekleştirmişti fakat Libya’daki darbeler, yeni darbelerden korunabilecek siyasi bir yapı oluşturamamıştır. Suriye’de ise çok uluslu devrimin yol haritası çizilmiştir. Bunlar,

²⁵ BRICS ülkeleri, Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan ve son olarak Güney Afrika Cumhuriyeti’nin katılımıyla oluşan beşli grubu ifade etmektedir.

²⁶ 7 Nisan 2013’te Aydınlık Gazetesinde yayınlanan röportajdan alıntıdır.

1. “Gözlem ve planlama aşaması,
2. Materyal toplama ve araçları oluşturma aşaması,
3. Operasyonel aşamadır” (Dursunoğlu, 2012: 384-385).

Birinci aşamada, acaba Suriye’de bir Libya modeli uygulanır mı soruları akılları karıştırdı. İkinci aşamada, Libya modeline göre planlanan Suriye operasyonuna materyal bulma amaçlı, Suriye muhaliflerinin Antalya’da yaptığı toplantı dikkat çekiciydi. Bunu takip eden konferanslar, Brüksel’de, Paris’te yapıldı. Böylelikle Suriyeli muhalifler örgütlenmeye çalışıldı. Bu konferanslar Suriye’nin birliğinin aleyhine çeşitli yorumlar ortaya koymuştur. Örneğin: Beşar Esad’ın Hitlere benzetilmesi, Nazi zulmüyle Suriye’deki yönetimin yaptıklarının bir tutulması özdeşleştirilerek kamuoyuna bu şekilde bir yanılsama politikası empoze edilmeye çalışıldı. Son olarak operasyonel aşamada, 1. Yarbay Hüseyin Harmus’un kurduğu “Özgür Subaylar”, 2. Albay Riyad Esad’ın kurduğu “Özgür Suriye Ordusu”, 3. Tuğgenenal Mustafa Şeyh’in kurduğu “Askeri Konsey” (Dursunoğlu, 2012: 392). Bu üç örgüt operasyonel aşamayı oluşturdu. Bunların esas amacı Suriye ordusunda subayları isyancıların safına geçirerek “sivilleri koruma adına bir kurtarılmış bölge oluşturmaktır. Operasyonel aşamayla birlikte Suriye için hem Dursunoğlu’nun fikirleri hem de Esad’ın röportajından esinlenerek üç maddelik bir senaryo oluşturursak,

1. “Suriye’de silahlı gruplar ve içeriye sızan gayri nizami unsurlar, ülkede kaos ortamı yaratarak, ülkenin iç savaşa girdiğine dair bir izlenim sunmak istediler. Böylelikle Şam yönetiminin kontrolü kaybettiği ispatlanmaya çalışıldı. Nitekim Beşar Esad’ın öldürüldüğüne dair haberler oluşturuldu. Son röportajında Esad, *“Ben burdayım ve hala yerin üstündeyim. Sığınakta değilim. Bu tür dedikodular sadece bizi sevenleri ve Suriye halkının maneviyatını hedef alan dedikodulardır. Her zamanki yerimde yaşıyorum. Ne bir Rus gemisinde, ne de İran’da yaşamaktayım. Suriye’de halkımın arasındayım”*²⁷ (Akfırat ve Türkkan, 2013)
2. Suriye’ye karşı kurulan Arap-Batı-Türkiye koalisyonu düzenlenerek, uluslararası konferanslarla “Suriye’nin Dostları” adlı bir blok oluşturularak,

²⁷ 7 Nisan 2013’te Aydınlık Gazetesinde yayınlanan röportajdan alıntıdır.

Rusya, Çin ve İran gibi ülkeler etkisizleştirilmeye çalışılmıştır. Sonuçta kamuoyunda şöyle bir gerçek yansıtılmaya çalışılıyor: Son iki yıldır Suriye’de çatışmalar devam ediyor. Bu süreçte, ABD, Fransa ve Türkiye’nin bulunduğu 100’den fazla ülke şu anki Esad rejimine karşı ve Esad’ın yönetimi bırakması isteniyor. Esad bu duruma yine son röportajında açıklık getirmiştir. *“Yabancı devletlerin bana karşı olması beni çok ilgilendirmez. Ben Suriye halkı tarafından seçilmiş bir başkanım, benim başkan olarak kalıp kalmamam Suriye’nin iç kararıdır ve bu Suriye halkı tarafından belirlenir”* yine ABD konusundaki fikirleri de dikkat çekicidir. *“ABD, İsrail’in kuruluşundan beri, onlarca yıldır onun katliamlarını desteklemektedir. ABD, Afganistan’da ve Irak’ta katliamlar yaptı. Milyonları katletti, yaraladı ve sakat bıraktı. Fransa, İngiltere ile birlikte onların da desteğini alarak Libya’da katliamlar yaptı. Mevcut Türkiye hükümetinin eli de Suriye’de akan kana bulaşmıştır”*²⁸ (Akfırat ve Türkkan, 2013)

3. Dış müdahale baskısıyla Cumhurbaşkanı Beşar Esad’ın çekilmeye zorlanması” (Dursunoğlu, 2012: 386-396).

Belirtilmiş olan bu üç senaryo Suriye’de yaşananları ifade etmek için gerekli bilgileri sunmaktadır. Zaten Esad ile yapılan röportajdan alınan bilgilerle birebir örtüşmektedir.

Irklar, dinler ve mezhepler mozaiği olan Ortadoğu’da yaşanan Bahar sancısı, (Kapan, 2012) birçok kesim tarafından farklı anlatıldı ve farklı anlaşıldı. Suriye’de ve diğer Arap ülkelerinde yaşananlar görüldüğü gibi sadece otoriter rejimlerin halkına yaptığı zulüm değildir ve mezhepsel kaygıların ardında daha büyük gerçeklikler söz konusudur. Birçok yazar, gazeteci otoriter liderlere kan kismaya, onların oluşturduğu sistemleri eleştirmeye başladı ama hep unutilan ciddi bir gerçek söz konusuydu o da ABD’nin tasarladığı Yeni Dünya Düzeni. Yazılan güncel kitaplarda şu tarz eleştirilere sıkça şahit olduk nitekim Kapan da buna benzer bir eleştiride bulunmuştur.

²⁸ 6 Nisan 2013’te Aydınlık Gazetesinde yayınlanan röportajdan alıntıdır.

“Ah Mübarek ah! Despot liderlerin kahir ekseriyeti gibi, sen de telafisi imkânsız, ölümsüz bir hata yaptın... Bu hata iktidarın boyunca biriktirdiğin haram serveti sana ve çocuklarına yedirtmeyecek! Mısır halkının sana karşı biriken öfkesini, hiç hesaplamadın. Sana ve aile efradına olan kin ve nefreti dikkate almadın. 30 yıllık despot yönetimin yetmezmiş gibi, yerine oğlun Cemal’i veliaht yapmaya kalkıştın. Oysa Mısır halkının, Cemal’i hiç de “cemal” görmediğini bilmen lazımdı... Sen, adeta Nil’i yokuş yukarı akıtmaya çalıştın... Tıpkı Saddam gibi! Ne sen, ne Kaddafi, ne de Beşşar... hiçbiriniz tarihten ders çıkarmadınız” (Kapan, 2012).

Diktatör olarak adlandırılan liderlerin gittiği ülkelerde istikrar aramak gerekirken hala bunun sağlanmadığını, Libya, Irak gibi ülkelere bakarak net olarak görebiliriz. Suriye’de yaşanan baskıcı politikaları savunmak büyük bir hatadır. Yalnız ülkenin bu zorlu sürecinde kışkırtmalardan yararlanıp ülkede bir bahar havası yaşanıyor gibi göstermek de büyük bir aldatmacadır. Suriye’de sivillerin ölmemesinin en büyük koşulu hem devlet başkanının hem de muhaliflerin birbirlerinin isteklerini göz ardı etmemesidir.

Suriye uzun süren Baas egemenliğini 1946 Hafız Esad döneminde “darbe geçmez” niteliğini büyük ölçüde rejime olan sadakatin olmasından dolayı sağlamıştı ve ayrıca Sünni burjuvazinin desteği alınarak istikrar sağlanabildi. Suriye’de yaşananları diğer Arap ülkelerinden farklı düşünmek gerekmektedir. Burada halka bir zulüm yapılmamıştır ama bu böyle yansıtıldı Arap Baharı süreciyle birlikte. Tıpkı Irak gibi Osmanlı İmparatorluğundan koparılan topraklar üzerinde kurulan ve sınırları cetvelle çizilen devletlerden biri olan Suriye (Yılmaz, 2011), “Arap Baharı” sürecinde Beşar Esad’ı hedef alan bir rejim değişikliğiyle karşı karşıya kalmıştır. Şüphesiz dünya kamuoyunda Esad’ın halkına zulüm uyguladığı, 1947 yılından beri ülkeyi Alevi azınlığın iktidarı olarak adlandırılan Baas Parti’sinin Sünnilere karşı ayrımcılık yaptığı, ülkenin diktatörlerce yönetildiği gibi yorumlarla karşı karşıya kaldık. Bunları meşrulaştıran temel kaynak ise ülkede bir mezhepsel çatışma olduğu gerçeğini ileri sürerek “Kanlı Baharı” daha da güçlendirmeye çalışmaktı. Nitekim şu an Suriye

üzerinden yapılan tartışmalar hep mezhepsel çerçevedeki yorumlarla şekillenmiştir. Suriye’de şu anda zalim, diktatör bir rejim kendi halkına en ağır silahlarla toplu katliam gerçekleştiriyor ve bunlar sırf mezhepsel amaçlar doğrultusunda ilerliyor tarzında yorumlar (<http://www.radikal.com.tr> , 26.04:2013’te erişildi) yapılmaktadır. Yaşanan bu süreç sadece mezhepsel amaçlara mı hizmet ediyor buna tekrar dönecek olursak, Hafız Esad döneminde rejim içerisinde kendi milis güçlerini kurmak adına güvenlik güçlerine paralel olarak “Şebbiha”²⁹ denilen silahlı bir yapının oluşmuş olduğu ve bunun Beşar Esad döneminde özellikle şu an yaşanan kanlı olayların baş aktörü olduğu gibi yorumlara gazetelerde, haberlerde yer verilmiştir. Ortadoğu’da yaşanan zulümlerin baş aktörlerinden biri olarak gösterilen Esad, mezhepsel güdülerini doğrultusunda bu şebbihaları kullanmış, şebbihalar Suriye rejiminin tüm pis işlerini AK-47 silahlarıyla ülkede katliamlara neden olmuştur tarzında iddialar söz konusu olmuştur. Hatta bunların Nusayri olduğu bu yüzden de Sünni halkını yok etmek için planladığını söyleyenler mevcuttur. Ayrıca BM’nin yayınladığı bir raporda Suriye ordusu ve rejime bağlı şebbihaların çocukları öldürme, kadınlara tecavüz etme...vs gibi kötü amaçlarının olması dolayısıyla “utanç listesine” konulduğu belirtilmiştir (<http://www.tumhaber.com>, 26.04.2013’te erişildi). Buna karşın, Suriye’de yaşanan işkencelerin şebbihalara ait olmadığını ispat eden çeşitli videolar da paylaşılmıştır. Bu tarz şebbihalara yönelik yorumların Suriye’de muhalif güçlerin uluslararası medyada kara propaganda yapmak için uydurulduğuna dair DailyMail gazetesinde çeşitli kanıtlar ileri sürülmüştür. Kamuoyunda Suriye’de yaşanan kanlı olayların tek sorumlusu olarak gösterilen şebbihalara yönelik New York Times’a konuşan Jonath Ferguson’a göre, *“İleri sürülen videolarda 11 kişi Çin yapımı MP-5 imitasyonlu oyuncak olan TD-2007’leri tutuyorlar. Bu oyuncaklar 5 yaşın üzerindeki çocuklara uygundur. Muhalifler, silahlara uydurmaktadır* (<http://www.suriyehaber.wordpress.com>, 26.04.2013’te erişildi). Her ne kadar şebbihaların ifade edildiği gibi canice faaliyetlerde bulunmadığı ispatlanmaya çalışılsa da gözardı edilmemesi gereken gerçek şudur: iç savaşlarda hem rejim güçlerinin hem de muhaliflerin bu canice eylemleri yapıp birbirlerini suçlaması

²⁹ Şebbiha Arapça’da hayalet ve hortlak anlamlarına geliyor. Suriye’de Şebbiha üyelerinin neredeyse tümü uzun bıyık ve sakal bırakıp saçlarını kazıtıyor. Şebbiha, rejimin kirli işlerini yapan, mafyoz tipler, ordudan atılmış kriminal asker ve iç güvenlikçilerden oluşan bir gayri nizami harp örgütü olarak biliniyorlar (Saral, 2012, http://www.tumhaber.com.tr/HaberOku.php?haber_id=78041, 20.04.2013’te erişildi)

mümkündür. Buradaki sorun o ya da bu yaptı suçlamalarına sürekli olarak kamuoyunda yer verilmesi ama uzlaşi için iki tarafın da olumlu hiçbir tavır sergilememesidir.

Suriye’de rejime karşı muhalif güçlerin yaptığı uygulamaların altında Esad’ın ülke yönetiminde uyguladığı hatalar da yatmaktadır. Esad rejiminin ülke yönetiminde uyguladığı önemli hatalardan biri, Suriye’de oluşan hizipçiliği daha da körüklemek ve her aşamada bunu ileri sürmektir. Önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi, özellikle ülkenin bağımsızlık döneminde ulus-devlet inşasında yaşadığı sıkıntılar, Şamlı ve Halepli politikacılar arasındaki hizipsel mücadeleler o dönemlerden bugüne daha da şiddetlenmiştir. Sünniler’in etkin rol oynadığı 1946-49, 1954-58 ve 1961-68 gibi dönemler iyi derecede incelendiğinde hizipçiliğin, Suriye politikasını geçmişten günümüze derin ölçüde şekillendirdiği göz ardı edilemez. Özellikle Sünni kesimin rejime karşı eleştiriler getirmesinde ve Suriye’de yaşanan gelişmelerin bu boyuta gelmesinde şüphesiz ki hizipleşmenin etkisi olmuştur. 1963 Baas darbesinden bugüne Salık’ın da deyimiyle Nusayriler’in önderlik ettiği bir hizipçilik hastalığı söz konusuydu. Bu durum ülkede Müslüman Kardeşler’den Kürtler’e, liberallerden sosyalistlere kadar geniş bir alanda ülkedeki muhalifleri örgütleyen önemli bir sorun olmuştur. Ülkede her dönemde yaşanan hizipsel mücadele Beşar Esad’ın devrilmesi için caydırıcı bir etmen olmuştur (Salık, 2011). Fakat muhaliflerin amacı, tamamen rejimi yıkıp kendi istedikleri dönüşümü ülkede sağlamaya çalışmaktadır. Esad’ın muhaliflerin bu tepkisine, uyguladıkları şiddet politikalarına şiddetle cevap vermeye çalışması ülkede iç savaşın körüklenmesine sebebiyet vermiştir. Beşar Esad’ın rejimi ve ülke bütünlüğünü korumak adına muhaliflere uyguladığı şiddet politikaları, Suriye’nin Arap Dünyası’nda yalnızlaşmasında önemli bir etmen olmuştur. Beşar Esad’ın dış güçlere verdiği sert uygulamaların iç politikayı da nasıl sarstığı ortadadır. Önemli olan bu süreçte ülkenin iç istikrarının sağlanmasına dayalı politikalara öncelik vermektir. Beşar Esad, artık dünya kamuoyunda diktatör olarak adlandırılmaktadır ve bu izlenimi yok etmesi hangi politikayı uygularsa uygulasin devam edecektir. Ülkedeki iç savaşın yaşanmasında Esad’ın hatalı uygulamaları söz konusudur. Ama ülkede “Arap Bahar”ı ile ortaya çıkan tam anlamıyla halk ayaklanması gerçeği söz konusu değildir. Ülkedeki savaşın gün geçtikçe büyümesi Esad’ın “savaş ağası” gibi bir görünüm kazanmasına sebebiyet verdi. Bu izlenimin yok olması artık mümkün olmasa da

kendisinin sahip olduğu ideolojik saplantılardan kurtulup ülkesindeki karışıklığa son vermesi gerekiyor. İdeolojik saplantılardan kurtulma dediğimiz şey, dış güçlere ülkeyi talan etmesi için izin vermek elbette değildir. Muhaliflerle siyasi işbirliğine girmek bir çözüm olarak sunulsa da bunun sağlanması da zor görünüyor. Ülkede şu an itibariyle sıfır toplamı bir oyun oynanmaktadır. Suriye krizi, İran Cumhurbaşkanı yard. olan Muhammed R. Taceddin'e göre, siyasi diyalog aracılığıyla önlenebilir. "Suriye'de yaşananlar siyasi amaçlı bir saldırının ürünüdür ve ülkede mezhepsel çatışma söz konusu değildir" (<http://www.suriyegercekleri.com>, 22.05 2013'te erişildi). Siyasi diyalog sağlamak da malesef Esad'ın muhalifleri ötekileştirmesi, muhalif güçlerin de dış kaynaklardan etkilenmesi neticesinde zorlaşmaktadır.

Genel itibariyle Suriye'de yaşananların faturası Beşar Esad'a kesilmiştir. Nitekim BM Genel Sekreteri Ban Ki- Moon "Esad, meşruiyetini kaybederken Suriye, iç savaşın eşiğinde, katliam şok edici" açıklamasını yaparak kamuoyunu bu şekilde bilgilendirmiştir. Son yaşanan gelişmelerde (2013 yılı) muhaliflerin ve Esad'ın şiddet uygulamalarına yer vericek olursak, 4 Şubat 2013'te Hama yakınlarında yaşanan çatışmada 68 kişi hayatını kaybetti, 14 Şubatta İdlib kentinde, 166 kişi ÖSO'nun bombalaması sonucu öldü, Esad güçleri, 19 Şubatta Halep'te sivil halka Scud füzesi ile saldırdı ve sonuç olarak en az 47 kişi öldü. Yine 21 Martta Şam'daki bir camiye düzenlenen intihar saldırısında Emevi Cami'sinde Ramazan Buti dâhil 42 kişi hayatını kaybetti. Buti, gibi önemli bir Sünni din adamı olarak tanınan kişinin, ekranlarda canice öldürüldüğünü izledik. Suriye İnsan Hakları İzleme Örgütü (SNHR) tarafından Suriye'de 2013 Mart ayında 6 binden fazla insanın öldüğü kaydedilmiştir. 8 Mayıs'ta alınan bilgilere göre de Banyas'ta yüzlerce insan kurşuna dizilmiştir (<http://www.ahaber.com>, 23.05.2013'te erişildi). Görüldüğü gibi Suriye'de iç savaş, masum sivillerin ölümüne neden olmuştur. Eğer muhalifler ve Beşar Esad arasındaki sürtüşmeler bu şekilde devam ederse olumlu bir sonuç beklemek imkânsız. Son zamanlarda yaşanan gelişmeler göz önünde bulundurulursa Suriye'de dengelerin değiştiğini söylemek doğru olacaktır. 2011 yılından beri yalnızlaşan bir Esad gerçeğinin olduğu, muhaliflerin iç savaştan galip geleceğini fikirleri kamuoyunda yansıtılsa da şu an bu anlayışın değiştiğini söyleyebiliriz. Bunda etkili olan iki gelişme söz konusu olmuştur. Birincisi, Suriye'ye S-300 satışıyla ilgili anlaşmadan geri dönüş olmayacağını

belirterek Beşşar Esad lehine dengeleri değiştiren Rusya'nın, Şam'ın elini güçlendirecek yeni bir adım atmaya hazırlanması ve Rusya'nın Suriye'ye gelişmiş MiG-29 savaş uçaklarının yeni versiyonu olan M/M2'den 10 adet vereceği açıklamasıdır (<http://www.radikal.com.tr>, 03.06.2013'te erişildi). İkinci gelişme ise, Lübnan Hizbullahı'nın Beşşar Esad rejimine tam destek verdiğini açıklayarak militanlarının Suriye'de rejim için mücadele verdiğini ilk defa kabul etmesidir. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah mücadeleden zaferle çıkacaklarının garantisini vermiştir (<http://www.tr.euronews.com>, 03.03.2013'te erişildi). Bu iki gelişme dengelerin değiştiğinin açık örneğidir. Ülkedeki iç savaşın boyutunu daha da kızıştıracağını söyleyebiliriz.

Suriye'de yaşananlar öyle bir boyuta getirilmiştir ki kimin neye inanacağı, olaylara hangi çerçeveden bakacağımız medyanın bize sunduğu şekilde anlam kazanmaktadır. Bir grup, şebbihaların yaşananlardan sorumlu olduğunu söylerken, bir grup Suriyeli muhaliflerin, dış güçlerden güç alarak, bütün bu yaşananları Beşşar Esad rejimine mal etmektedir. Yaşananlar hangi açıdan bakılırsa bakılsın, dikkati çeken nokta ülkede “mezhepsel gerilim” altında bir caydırıcı sebep yaratılmasıdır. Bu, Ortadoğu'da yıllarca kullanılan pek de yabancı olmadığımız bir kavram olmasına karşın hala olayların bununla kapatılmasına imkân tanınmaması ve büyük çoğunluğun da buna inanması şaşırtıcı olan şeydir aslında. Bu kavram, İslam'ı direkt hedef almaktan çekinen ABD'nin Ortadoğu'da yeni bir aktörmüş izlenimi vererek yarattığı bir araçtır sadece. Şu an hedef Suriye'dir ve burada Nusayri-Sünni karşıtlığı varmış imajı iç savaşın tırmandırmasına paralel olarak giderek yerleştirilmektedir. Asıl olan, burada rejime karşı savaş açan bir Müslüman Kardeşler gerçeğinin varlığıdır. Artık şöyle ifadeler de sık sık kullanılmaya başlanmıştır: Beşşar Esad yanlısı, Müslüman Kardeşler yanlısı şeklinde. Bu tarz tanımlamalar bölgeyi yeniden şekillendirmek isteyen uluslararası güçlerin çıkarlarına hizmet etmektedir ve kimse bundan karlı çıkmayacaktır

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Ortadoğu’da yaşanan gelişmeleri mezhepsel açıdan nasıl değerlendirmemiz gerektiğini çeşitli bakış açılarıyla ifade etmeye çalışmıştır. Mezhep kavramının Ortadoğu’da araçsal bir rol üstlendiğini daha net görmek adına tarihsel süreçten beri çok farklı kavramsal çerçeveye ele alınan Nusayri toplumunu incelemeye çalışmıştır. Nusayrilikle ilgili yapılan araştırmalar dâhilinde topluma dair genel bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Nusayri toplumunun etnik kimliği, inanç sistemi anlatılmaya çalışılarak, mezhepsel bağ kurulmuştur. Nusayrilik etnik ve dini bir kimlik barındırdığı için her iki özelliğin bu çalışmada birlikte değerlendirilmesi uygun bulunmuştur. Ayrıca bu topluluğun ötekileşmesinde önemli rol oynayan karşı grubun düşüncelerine de yer verilerek Nusayriliğin onlar için ne ifade ettiği ortaya konulmuştur. 1920’lerde Fransızlar tarafından dayatılan “Alevi” adı Nusayrilerin de zamanla bunu benimsemesine ve kendilerini bu şekilde kabul etmesine neden olmuştur. Bunu daha net görebilmek adına çalışmanın geçmiş bölümlerinde Nusayrilerin nereden geldikleri, bu adı nasıl aldıklarına dair çeşitli görüşlere yer verilmiştir. Dinsel ve etnik kimlik elbette bir topluluğu açıklayan önemli kavramlardır. Bu çalışmada esas itibarıyla Suriye’nin günümüzde yaşamış olduğu dönüşümü daha iyi yorumlamak amacıyla kimlik analizine yer verilmiştir. Bu dönüşüm büyük oranda siyasi alanda olduğundan, Suriye’nin siyasetine uzun süre yön veren Nusayri azınlığın baskın olduğu Baas rejimi geçmişten günümüze değerlendirmeye alınmıştır. Baskıcı bir rejim olduğu söylenen Baas’ın özellikle mezhepsel amaç güderek politikalar uyguladığı yönündeki görüşler bu çalışmada eleştirilmektedir. Baas rejimi sahip olduğu güçlü ideolojik aygıtlarıyla uzun yıllar ülkede istikrarı sağlamıştır ve halkın desteğini almıştır. Bünyesinde barındırdığı sekülerizm ve sosyalizm ilkelerinden dolayı Nusayri azınlığın daha çok dikkatini çektiği bir gerçektir. Ama ülkede bu yüzden sürekli mezhepsel ayrımcılık yaratılıyor izlenimi vermek bu açıdan bakıldığında eksiktir çünkü bu ayrımcılık halkın arasında değil ordu-

iktidar ilişkisinde yaşanmıştır.

Tezde varmaya çalıştığımız noktalardan biri, Suriye'nin rejim yapısının diğer Arap ülkelerinden farklı değerlendirilmesi gerekliliğidir. Çünkü Baas rejimi kuruluş amacı ile düşünülürse, bünyesinde baskıcı ve despot bir yönetimi halka dayatmayı amaç edinmemiştir. Fakat uygulamaları zaman içerisinde despotik nitelik kazanmıştır. Arap ülkelerinde var olan diktatör rejimlerin Baas rejimiyle bire bir aynıymış izlenimi vermek hatadır. Baas rejiminin esas amacının zulüm yapmak olduğunu iddia eden fikirler “Arap Bahar”ı adı verilen süreçte daha çok gündeme gelmiştir. Oysaki bundan tam 30 yıl önce de bu rejim devam etmekteydi. Ortadoğu’da şu an itibariyle bir “Arap Baharı” değil bir nevi “Kanlı Bahar” yaşanmaktadır. Bu gerçeğin görülmemesi için Baas rejimini yıkmaya yönelik politikalar, mezhepsel boyuta indirgeyen fikirler ortaya çıkmıştır. Mısır, Libya, Irak’a baktığımızda bu ülkelerde hala istikrar sağlanamamış ve kaos ortamı sürmektedir. Başka bir deyişle, Ortadoğu’da kan akmaya devam etmektedir. İfade etmeye çalıştığımız şey, eğer asıl hedef Suriye ve diğer ülkelerde istikrarı sağlamaksa bu mezhepsel kışkırtmalar yaratıp ülkelerin sahip olduğu rejimi zayıflatmaya yönelik politikalarla sağlanamaz. Suriye için gördüğümüz şey, Yeni Dünya Düzeni modelinin bu ülkeye de uygulanmasıdır. Bu düzenin şu an uçayağı da ülkede gerçekleşmiştir.

Suriye’de bundan sonra ne olur, mezhepsel boyuta indirgenen gelişmeler ülkenin geleceğini nasıl etkileyecektir? Öncelikle Suriye’de rejime ciddi anlamda karşı çıkan ve şiddet kullanarak olayları çözülemez hale getiren muhalifler, Esad’ı devirip Suriye’de birçok alanda dönüşüm yapmak istemektedir. Bunun için ciddi anlamda ABD ve diğer ülkelerden destek almaktadırlar. Eğer bunu gerçekleştirebilirlerse, Esad’ın güvenlik güçleri dağılacak, Suriye’deki kimyasal, biyolojik silah tesisleri talana açık hale gelecektir. Bu tarz fikirler Suriye’yi asla barışa götürmeyecektir. Muhalifler, ayrıca Esad’ı devirdikten sonra Suriye’de “İslamcı bir yönetim”in temellerini de atmış olacaktır. Muhalif güçler, Baas rejimini tam anlamıyla yıkabilirlerse, ülkenin bölünmesi de an meselesidir. Eğer Suriye, Yugoslavya örneğinde olduğu gibi bir çözülmeye maruz kalırsa, ülke I. Dünya Savaşı’ndan hemen sonra yaşadığı günlere geri dönecektir. Ya da ülkenin Lübnan’ın 1975-1990’larda yaşadığı uzun süreli iç savaşa girmesi de söz

konusudur. En son olarak da şu söylenebilir: lke aynı Afganistan’da olduğu gibi merkezi otoritenin uzun süre kurulamayışıyla birlikte merkezi otoritenin ortadan kalkması gibi gelişmelere açık hale gelebilir (Erdemol, 2013: 166-170).

Görüldüğü gibi, Suriye’de Esad rejiminin devrilmesiyle de olumlu bir gelişme yaşanmayacaktır. lke, bölünmeye hazır hale getirilmiş olacak ve İsrail’in yıllarca Ortadoğu’da uyguladığı “böl-yönet” politikası amacına ulaşmış olacaktır. Başka bir deyişle, diğer ülkelerde olduğu gibi Suriye’de de elde var sıfır olacaktır (Dursunoğlu, 2012). Suriye’de istikrarı sağlamak için yapılması gereken şey, ülkenin bölünmesine imkân tanıyacak politikaların karşısında durmaktır. Ülkede yaşanacak herhangi bir bölünme, parçalanma bütün Ortadoğu coğrafyasını derinden sarsacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdullah, Ö.F. (1988). *Suriye dosyası* (2. Baskı). İstanbul: Akabe Yayınları.
- Akbulut, U. (2010). Osmanlı arşiv belgelerinde Lazkiye Nusayrileri (19.yüzyıl). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 54, 11-125.
- Akfırat, F., Türkkan, A. (6 Nisan 2013). Erdoğan yalan söylüyor. *Aydınlık Gazetesi*, s. 15.
- Akfırat, F., Türkkan, A. (7 Nisan 2013). Arap ve Türk milliyetçiliği uygarlıktır. *Aydınlık Gazetesi*, s.15.
- Akfırat, F., Türkkan, A. (8 Nisan 2013). Bölgenin geleceği beş deniz projesi. *Aydınlık Gazetesi*, s.15.
- Akgün, M. *Camp David Düzeni sarsılırken Türkiye*. <http://www.tesev.org.tr>. 20.03.2013'te erişildi.
- Akhavi, Ş. (2012). *Ortadoğu'da laik ve kutsal politikalar* (çev. M. Topal). İstanbul: Asur Yayınları.
- Aksoy, E. (2010). Nusayrilerin sosyal yapıları ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de yaşayan bu topluluğa devletin yaklaşımları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 54, 199-212.
- Alkan, N. (2010). Alman kaynaklarına göre Osmanlı Nusayrileri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 54, 135-148.
- Altuğ, S. (2008). Suriye Arap milliyetçiliğinde vatan ve Suriyelilik (1919-1939). *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39, 71-94.
- Amanov, Ş. (2004). Hafız Esad dönemi Suriye dış politikası. T. Yılmaz ve M. Şahin (eds.), *Ortadoğu siyasetinde Suriye* (ss. 189-240) İçinde, Ankara: Platin Yayınları.

- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi (1994). P.W Goetz, Ç. Kağıtçıbaşı, A. Mango, İ. Tekelli, N. Yalman,(eds.) *Suriye*,, (ss.409-413, cilt 28) İçinde, İstanbul: Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Arıkan, P. (2012). Suriye'nin Nusayri yüzü ve İran. *Ortadoğu Analiz*, 43(4),19-29.
- Arinberg-Laanatza. M (1998). Alevis in Turkey-Alawites in Syria: Similarities and differences. Olsson, E., Özdalga, E., Raudvere, C.(eds), *Alevi identity, cultural, religios and social perspectives (ss.151-167)* İçinde İstanbul: Numune Matbaası.
- Ataman, M. (2012). Suriye'de iktidar mücadelesi: Baas rejimi, toplumsal talepler ve uluslararası toplum, *SETA Rapor*, 6-55.
- Atlıoğlu, Y. (2006). *Beşar Esad'ın siyasi ve ekonomik dışa açılım politikaları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atlıoğlu, Y. (2007). Beşar Esad Suriyesi'nde reform: Demokratikleşme ve güvenlik ikilemi. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Atlıoğlu, Y. (2012). Suriye muhalefетinin anatomisi. Ü. Özdağ (ed.), *Küçük Ortadoğu: Suriye; iç çatışmadan Ortadoğu iç savaşına giden yolun ilk durağı mı?* (ss. 79-121) İçinde, Ankara: Kripto Yayıncılık.
- Atlıoğlu, Y. (ty). Suriye dış politikasında güç ve güvenlik ilişkisi. *Bilgesam*, 1(1), 101-126.
- Ayhan, V. (2011). The social opposition movement in Syria: The Assad regime in the context of reform and revolution. *Alternative Politics*, 3(3), 433-454.
- Ayhan, V.(2011). Suriye'de iktidar mücadelesi, uluslararası toplumun tepkisi ve Türkiye'nin konumu. *Ortadoğu Analiz, ORSAM rapor no: 46*.
- Ayrancı, A. Z. (2006). *Türkiye-Suriye İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baktıaya, A. (2009). Osmanlı Suriyesi'nde Arapçılığın doğuşu: Sosyo-ekonomik değişim ve siyasi düşünce. İstanbul: Bengi Yayınları.

- Balbay, M. (2007). *Suriye raporu* (2. Baskı). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Baş, A. (2012). 1957 Suriye krizi ve Türkiye. *History Studies*, 4(1), 89-109.
- Batatu, H. (1982). Syria's muslim brethren. *MERIP Reports*, 110, 12-36.
- Ben-Dor, G. (2004). Etno-politikalar ve Ortadoğu devleti (çev. Z. Avşar). M. J. Esman ve İ. Rabinovich (eds.), *Ortadoğu'da etnisite, çoğulculuk ve devlet* (ss. 109-138) İçinde, İstanbul: Avesta Yayın.
- Beşe, A. (2010). İngiliz ve Amerikan kayıtlarında Nusayriler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 54, 160-180.
- Bilgili, A.S. (2010). Osmanlı arşiv belgelerinde Adana, Tarsus, ve Mersin bölgesi Nusayrileri (19-20.Yüzyıl). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 54, 49-78.
- Bozarslan, H. (ty). *Ortadoğu ve Türkiye'de "Milli Din" İslam ve İslamcılık*. <http://www.birikimdergisi.com>, 18.01.2013'te erişildi.
- Bulut, F. (2003). *Ortadoğu'nun solan renkleri* (2. Baskı). İstanbul: Berfin Yayınları.
- Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye*, <http://www.siyasethane.com>. 24.05. 2013'te erişildi.
- Candan, A. (2011). *Müslüman ve mezhep: Bir mezhebe bağlanmanın analizi* (4. Baskı). Van: Bilge Adamlar.
- Caner, C. (2012). Suriye Baas Partisi: ideoloji, örgüt ve iktidar. B. Adıbelli (ed.), *Emperyalizmin oyununda ikinci perde: Arap Baharı ve Suriye* (ss. 15-46) İçinde, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Carleton, A. (1954). Syria today. *Royal institute of international affairs*, 30, 24-30.
- Cemel Vakası*, <http://www.sorularlaislamiyet.com>. 06.06.2013'te erişildi.
- Cleveland, W. L. (2004). *A history of the modern Middle East* (3. Edition). USA: Westview Press.

- Dağı, İ.D. (2002). *Ortadoğu'da İslam ve siyaset* (2. Baskı). İstanbul: Boyut Kitapları.
- Dam, N.V. (2000). *Suriye'de iktidar mücadelesi* (çev. S. İdiz ve A. F. Çalkıvık). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Daviş, A. (2004). *Arap milliyetçiliği* (çev. L. Yalçın). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Dawn, C.E. (1998). *Osmanlıcılıktan Arapçılığa* (çev. B. Aydın ve T. Temiz). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Demir, İ. (2004). Hatay sorunu. T. Yılmaz ve M. Şahin (eds.), *Ortadoğu siyasetinde Suriye* (ss. 341-364) İçinde, Ankara: Platin Yayınları.
- Demirbaş, E. (2004). *Etnik azınlıklar, kültürel entegrasyon ve medyada temsil: Nusayri topluluğu örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dinçer, O.B., Coşkun G. (2011) (eds.), Mayınlı arazide yürümenin adı: Suriye'de değişimi zorlamak. *Suriye* (5-15) İçinde. Ankara: USAK Yayınları.
- Dinçer, O.B., Coşkun G. (2011) (eds.), Mayınlı arazide yürümenin adı: Suriye'de değişimi zorlamak. *Suriye'de halk ayaklanmaları* (19-26) İçinde. Ankara: USAK Yayınları.
- Dinçer, O.B., Coşkun G. (2011) (eds.), Mayınlı arazide yürümenin adı: Suriye'de değişimi zorlamak. *Hafız Esed dönemi* (29-31) İçinde. Ankara: USAK Yayınları.
- Dinçer, O.B., Coşkun G. (2011) (eds.), Mayınlı arazide yürümenin adı: Suriye'de değişimi zorlamak. *Beşşar Esed dönemi: 2000'den günümüze* (35-47) İçinde. Ankara: USAK Yayınları.
- Dökmeciyan, R.H. (2003). *Arap Dünyası'nda köktencilik-devrimci İslam* (çev. M. Karahanoğlu). (2. Baskı). İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Dursunoğlu, A. (2012). *Suriye'de elde var sıfır*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık.

- Ecevitoglu, P. (2011). Aleviliği tanımlamanın dayanılmaz siyasal cazibesi. *Ankara SBF Dergisi*, 3(66), 137-156.
- Encyclopaedia Iranica (1985). E. Yarshater (ed.), *Alawi*, , (ss.804-806, 1) İçinde. London, Boston and Henley: Routledge&Kegan Paul.
- Er, A. (2010). Fransızca kaynaklarda Nusayriler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 54, 149-157.
- Erdemol, M.K. (2013). *Suriye Denklemi*. Ankara: Notebene Yayınları.
- Erdoğan, H. (2012). Nihai hesaplaşmaya doğru: Ortadoğu'da sonuncu Bahar. B. Adıbelli (ed.), *Emperyalizmin oyununda ikinci perde: Arap Baharı ve Suriye* (ss. 273-320) İçinde, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Esman, M.J. ve Rabinovich, İ. (2004). Ortadoğu'da etno-politika çalışmaları (çev. Z. Avşar). M. J. Esman ve İ. Rabinovich (eds.), *Ortadoğu'da etnisite, çoğulculuk ve devlet* (ss. 17-46) İçinde, İstanbul: Avesta Yayın.
- Eyuboğlu, İ.Z. (2012). Bütün yönleriyle tasavvuf, tarikatlar, mezhepler tarihi. İstanbul: Derin Yayınları.
- Fenton, S. (2001). *Etnisite* (çev. N. Şad). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Friedman, Y. (2010). The Nusayri-Alawis: An introduction to the religion, history and identity of the leading minority in Syria. Boston: Brill Press.
- Galvani, John. (1974). Syria and the Baath Party. *MERIP Reports*, 25, 3-16.
- Gökpinar, A. (2012). *Nusayrileri İslamlaştırmak politikası ve Türklük mefhumu*. <http://www.aligokpinar.wordpress.com>. 10.11.2012'de erişildi.
- Güleç, C.(2012). *Alevilikve Nusayrilik arasındaki farklar*. <http://www.ensonhaber.com>. 04.01.2013'te erişildi.
- Günel, M. (2012). *BOP, Arap Baharı ve Suriye meselesi ışığında mayın temizleme: İsrail ve AKP*. Ankara: Berikan Yayınevi.

- Güngör, Ö., Aksoy, E. (2012). Sosyolojik açıdan Alevi/Bektaşilerde tenasüh inancı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 62, 249-270.
- Halliday, F.(1998). *İslam ve çatışma miti* (çev. U. Özkırımlı ve G. Koç). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Hinnebusch, R. (2008). Modern Syrian politics. *History Compass*, 6(1), 263-285..
- Hinnebusch, R. (2012). Syria: from ‘authorian upgrading’ to revolution?. *The Royal Institute of International Affairs*, 88(1), 95-113
- International Crisis Group (2012). Tentative jihad: Syria’s fundamentalist opposition. *Middle East Report*, 131, 4-35.
- İnal, İ. (2013). *Trablusşam*. <http://www.wercaninal.blogspot.com>. 15.02.2013’te erişildi.
- İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı Taceddin: Suriye’de yaşananlar siyasi amaçlı bir saldırdır*, <http://www.suriyegercekler.com>. 22.05.2013’te erişildi.
- İsmail, T. Y. (2006). *Arap Dünyası’nda Komünist hareket* (çev. K. Sarısözen). İstanbul: Kapı Yayınları.
- İşoğlu, İ. M. (2005). *Nusayrilerde inanç bağlamında etnisite ve toplumsal cinsiyet ilişkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kapan, İ. (2012). *Irklar, dinler ve mezhepler mozaigi: Ortadoğu’da bahar sancısı*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Karakoç, E. (2009). Atatürk’ün Hatay davası. *Bilig*, 50, 98-116.
- Karasu, M. (2012). Nusayrilik ve çokkültürlülük. S. Karahan (ed.), *Sevgi, saygı ve hoşgörü kenti: Antakya adlı Panel (28 Mayıs 2005, Antakya), Alevi Nusayriler* (ss. 144-159) İçinde, Adana: Karahan Kitabevi.
- Katliam emirlerini bizzat Esad veriyor*, <http://www.sabah.com>. 09.06.2013’te erişildi.

- Kedourie, E. (2004). Ortadoğu'da etnisite, çoğunluk ve azınlık (çev. Z. Avşar). M. J. Esman ve İ. Rabinovich (eds.), *Ortadoğu'da etnisite, çoğulculuk ve devlet* (ss. 47-56) İçinde, İstanbul: Avesta Yayın.
- Keser, İ. (2011). *Nusayrilik: Arap Aleviliği* (7. Baskı). Ankara: Karahan Kitabevi.
- Khoury, D. (2011). Is it winter or spring for christians in Syria. *Perspectives Analysis and Commentary from the Middle East Heinrich Böll Stiftung*, sayı ve cilt yok, 48-52.
- Kılınçkaya, M. D. (2008). *Osmanlı yönetimindeki topraklarda Arap Milliyetçiliğinin doğuşu ve Suriye* (2. Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kıymaz, A. (2012). *Arap Baharı'nda kışın açan çiçek: Suriye*. Ankara: Sarkaç Yayınları.
- Kodaman, T., Birsell, H. (2012). Arap Baharı rüzgarında bir kimlik arayışı, Arap milliyetçiliğinden Suriyeliliğe: Bir Suriye Paradoksu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(4), 17-29.
- Kramer, M.(1987). Syria's Alawis and Shi'ism, in Shi'ism, resistance, and revolution. 237-54. Boulder, Colorado: Westview Press
- Kuhn, A.J. (2011). Broken promises: The French expulsion of Emir Feisal and the failed struggle for Syrian. *Dietrich College of Humanities and Social Science*, sayı ve cilt yok, 3-58.
- Kuras, F. (2012). Suriye'de Baas hareketi. Ü. Özdağ (ed.), *Küçük Ortadoğu: Suriye; iç çatışmadan Ortadoğu iç savaşına giden yolun ilk durağı mı?* (ss. 39-59) İçinde, Ankara: Kripto Yayıncılık.
- Kurt, İ., Tüz, A. (1999). *Tarihi ve kültürel boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*. Tartışmalı, İlmi Toplantılar Dizisinde sunulan tebliğler (1999, İstanbul, ss.35-47), İstanbul: Ensar Neşriyat.

- Lewis, B. (1995). *The Middle East: A brief history of the last 2,000 years*. New York: Scribner Press.
- Lia, B. (2012). *Müslüman Kardeşlerin doğuşu: 1928-1942* (çev. İ. Toker). (2. Basım). İstanbul: Ekin Yayınları.
- Lust-Okar, E. (2006). Reform In Syria: Steering between the Chinese model and regime change. *Carnegie Endowment for international peace*, 69, 4-19.
- Lübnan Hizbullahı'ndan Esad rejimine tam destek*, <http://www.tr.euronews.com>. 03.06.2013'te erişildi.
- Lyde, S. (1861). The Asian mystery. Illustrated in the history, religion, and present state of the Ansairchor Nusairis of Syria. *The North American Review*, 93, 342-366.
- Massignon, L. (2001). İslam Ansiklopedisi, İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı. *Nusayriler* (ss.365-370) İçinde, MEB/Devlet Kitapları, Eskişehir ETAM A.Ş Matbaa Tesisleri.
- Mercan, M.H. (2010). Beşar Esad dönemi Suriye dış politikasında süreklilik ve değişim. *Akademik Ortadoğu*, 2(4), 103-118.
- Mercan, M.H. (2012). *Suriye: Rejim ve dış politika*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Müneccimbaşı, A. (ty). *Sahaif-ül Ahbar fi Vekayi-ül a'sar* (Müneccimbaşı Tarihi), (çev. İ. Erünsal). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser
- Nerguizian, A. (2011). Instability in Syria: assessing the risks of military intervention. *Center for strategic and international studies/Burke chair in strategy*, 2-29.
- Nergüz, E. (2013). *ABD'nin Ortadoğu'da yeni politik kavramı: mezhepsel gerilim*. <http://www.ozgurmedya.org>. 19.04.2013'te erişildi.
- Okur, M. A. (2004). Fransız manda yönetimi döneminde Suriye. T. Yılmaz ve M. Şahin (eds.), *Ortadoğu siyasetinde Suriye* (ss. 1-32) İçinde, Ankara: Platin Yayınları.

- Okur, M. A. (2009). Emperyalizmin Ortadoğu tecrübesinden bir kesit: Suriye’de Fransız mandası. *Bilig*, 48, 137-156.
- Olsson, T. (1998). The gnosis of mountaineers and townpeople. The religion of the Syrian Alawites, or the Nusairis. Olsson, T., Özdalga, E., Raudvere (eds.), *Alevi identity cultural, religious and social perspectives* (ss.167-185) İçinde: İstanbul: Numune Matbaası.
- Onarlı, İ. (2006). *Arap Aleviliği: Nusayriler*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Öz, M. (2012). *Başlangıçtan günümüze İslam mezhepleri tarihi* (2. Basım). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özdağ, Ü. (2012). Suriye ve Ortadoğu’da bölgesel iç savaş. Ü. Özdağ (ed.), *Küçük Ortadoğu: Suriye; iç çatışmadan Ortadoğu iç savaşına giden yolun ilk durağı mı?* (ss. 61-78) İçinde, Ankara: Kripto Yayıncılık.
- Özkoç, Ö. (2007). *Suriye Baas partisi: kökenleri, dönüşümü, izlediği iç ve dış politika (1943-1991)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkoç, Ö. (2008). *Suriye Baas partisi: kökenleri, dönüşümü, izlediği iç ve dış politika (1943-1991)*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 191-195.
- Pazarcı, H. (2007). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Pipes, D. (1989). The Alawi capture of power in Syria. *Middle Eastern Studies*, 25, 429-450.
- Rabinovich, İ. (2004). Arap siyasi partileri: İdeoloji ve etnisite (çev. Z. Avşar). M. J. Esman ve İ. Rabinovich (eds.), *Ortadoğu’da etnisite, çoğulculuk ve devlet* (ss. 217-240) İçinde, İstanbul: Avesta Yayın.
- S-300’den sonra MİG-29*, <http://www.radikal.com>. 03.06.2013’te erişildi.
- Said, B. (1921). Anadolu’da gizli mabedlerden Nusayriler ve esrar-ı mezhebiyeleri. *Türk Yurdu*, 186-25(12), 569-586.

- Saleh, Y.A. (2003). The political culture of modern Syria: its formation, structure & interactions. *Political Culture Case Studies Conflict Studies Research Centre*, sayı ve cilt yok, 57-68.
- Saleh, Y.A. (2012). Militarization, violence and the revolution. *Perspectives Analysis and Commentary from the Middle East Heinrich Böll Stiftung*, sayı ve cilt yok, 66-68.
- Saleh, Y.A. (2012). The Syrian revolution is an experiment in the creation of a people. *Perspectives Analysis and Commentary from the Middle East Heinrich Böll Stiftung*, sayı ve cilt yok, 20-24.
- Salık, N. (2011). Suriye’yi bekleyen büyük tehlike: hizipçilik, *Orsam Dış Politika Analizi*, ss(yok).
- Salık, N. (2011). Osmanlı Suriyesi’nde Arapçılığın doğuşu- sosyo-ekonomik değişim ve siyasi düşünce. *Ortadoğu Etüdleri*, 2011, 1(3), 229-242.
- Salihi, E. (2011). Ortadoğu’da oluşan yeni dengeler ve “Şii Hilali” söylemi. *Bilge Strateji*, 4(2), 183-202.
- Salisbury, E.E. (1866). The book of Sulaiman’s first ripe fruit, disclosing the mysterious of the Nusairian religion. *Journal of the American Oriental Society*, 8, 227-308.
- Saral, S.H. (2012). *Suriye’deki katliam’ın adı: şebbiha*. <http://www.tumhaber.com.tr>. 26.04.2013’te erişildi.
- Sarı, Ö. (2011). *Suriye’de liberalleşme hareketleri ve sivil toplum örgütleri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sarıgöl, A. (2012). Arap Baharı’nın son darbesi Suriye’de muhtemel bir Kürt oluşumunun Türkiye’ye ve Ortadoğu’ya etkileri. B. Adıbelli (ed.), *Emperyalizmin oyununda ikinci perde: Arap Baharı ve Suriye* (ss. 197-272) İçinde, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Savcı, N. (2007). *Hatay cumhuriyeti kuruluşu ve anavatana katılışı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Sertel, E. (2005). *Dini ve etnik kimlikleriyle Nusayriler*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Shakak, İ. (1982). The Zionist Plan for the Middle East. Y. Beck (ed.). *A strategy for Israel in nineteen eighties* (s.10) İçinde. Kudüs
- Simon. (2007). *Elements Nusayri theology*. <http://www.thestlitepapers.blogspot.com>. 20.10.2012'de erişildi.
- Sinkaya, B. (2007). Şii eksenini tartışmaları ve İran. *Avrasya Dosyası*, 3(13), 37-63.
- Sofuoğlu, C. (1984). Gadir Hum Meselesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(26), 461-470.
- Suriye'de Demokrasi: Aleviler sünnileri eziyorlar mı?*, <http://www.alevihaberajansi.com>. 26.02.2013'te erişildi.
- Suriye'de yaşanan tüm katliamlar*, <http://www.ahaber.com>. 23.05.2013'te erişildi.
- Suriye'de yaşananlar Kербela olayı gibi*. <http://www.gazetevatan.com>. 26.04.2013'te erişildi.
- Suriye'deki olaylar ve Türkiye'deki Arap Aleviler*. <http://www.alevihaber.com>. 10.01.2013 tarihinde erişildi.
- Şafak, U. (2007). Ahmet Cevdet paşa'ya göre Nusayriler. *Akademik Tarih*, sayı ve cilt yok, 1-8.
- Şahin, T.Y. (2011). Suriye'de Baas yönetimi. *Mülkiye Dergisi*, 272(XXXV), 103-118.
- Şen, S. (2010). *Ortadoğu'da ideolojik bunalım: Suriye Baas Partisi ve ideolojisi* (2. Baskı). İstanbul: Sis Yayıncılık.
- Şentürk, D. (2003). *Ortadoğu'da Arap Birliği rüyası: Saddam'ın Baas'ı*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

- Tansel, S. *Yavuz Sultan Selim alevi katliam'ı yapmış mıdır?*, <http://www.belgelerlegercektarih.com>. 05.03.2013'te erişildi.
- Taştekin, F. (2012). *Şam'dan Türkiye nasıl görünüyor?*. <http://www.radikal.com>. 26.02.2013'te erişildi.
- Tavil, G. M.E. (2000). *Arap Alevilerinin tarihi: Nusayriler* (çev. İ. Özdemir). İstanbul: Çiviyazıları / Mjora Yayıncılık.
- Tavil, G. M.E. (2012). *Arap Alevileri tarihi* (çev. İ. Özdemir). (2. Baskı). Adana: Karahan Kitabevi.
- Taylor, Charles. (2005). Tanınma Politikası. (çev. C. Akaş). A. Gutmann (ed.), *Çokkültürcülük, Tanınma Politikası* (ss. 42-84) İçinde, (2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Temizkan, M. (2010). Alevi Bektaşî edebiyatında Nusayrilik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 54, 243-251.
- The enclopaedia of Islam. (1995). Bosworth, C.E., Donzel, E.V., Heinrichs, W.P., Lecomte, G. (eds.), *Nusayb-Nusayriyya*, (ss.145-148, sayı 8) İçinde. Leiden: E.J.Brill.
- The Oxford encyclopedia of the modern Islamic world (1995). John L. Esposito(ed.), *Alawiyah*, (ss.63-65, sayı1) İçinde. New York: Oxford University Press.
- Tibi, B. (1998). *Arap milliyetçiliği* (çev. T. Temiz). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Türel, O. (2011). 2011 yazında Ortadoğu'yu düşünürken. *Mülkiye Dergisi*, 272(XXXV), 9-58.
- Türk, H. (2010). *Anadolu'nun gizli inancı: Nusayrilik* (2. Basım). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Türk, H. (2010). Nusayrilerde hızır inancı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54, 225-242.

- Türkiye Diyanet Vakfı Kur'anı Kerim Açıklamalı Meali (1998). *Maide Suresi* İçinde (ss.118, 5.baskı). Ankara.
- Uçarol, R. (2006). *Siyasi tarih: 1789-2001* (6. Basım). İstanbul: Der Yayınları.
- Uluçay, Ö. (2011). *Nusayrilik: İnanç esasları-tenasuh (Reenkarnasyon)* (2. Baskı). Adana: Gözde Yayınları.
- Umar, Ö.O. (2004). *Osmanlı yönetimi ve Fransız Manda idaresi altında Suriye (1908-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Umar, Ö.O.(2002). Suriye’de Fransız emperyalizmi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(12), 297-310.
- Ürkmez, N., Efe, A. (2010). Osmanlı arşiv belgelerinde Nusayriler hakkında genel bilgiler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54, 127-134.
- Üzüm, İ. (2000). Türkiye’de Alevi/Nusayri önderlerinin eserlerinde inanç konularına yaklaşım. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 4, 173-187.
- Vergin, N. (2008). *Siyasetin sosyolojisi: kavramlar, tanımlar, yaklaşımlar* (6. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Yaman, A. (2011). *Geçmişten bugüne Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap.
- Yassin-Kassab, R. (2012). *Mezhepçilik tehlikesi*. <http://www.birgün.net>.15.04.2013’te erişildi.
- Yazıcı, N. (2012). Suriye siyasi tarihi. Ü. Özdağ (ed.), *Küçük Ortadoğu: Suriye; iç çatışmadan Ortadoğu iç savaşına giden yolun ilk durağı mı?* (ss. 13-38) İçinde, Ankara: Kripto Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2011). Suriye üzerine oyunlar Türkiye ve AKP. *USAM*, 1-4.
- Ziadeh, R. (2010). *Syria’s democratic past: lessons for the future*. <http://www.ned.org>, 25.04.2013’te erişildi.)

Zisser, E. (2003). Syria and the United States: bad habits die hard. *Middle East Quarterly*, 3(10), 29-37.

Zisser, E. (2005). Bashar Al Asad: in or out of the new world order?, *Washington Quarterly*, 115-131.

Zisser, E. (2007). The revival of the Syrian social national party in Syria. *Die Welt des Islams*, New Series, 47, 188-206.

Zisser, E.(2004). *Syrian foreign policy under Bashar al-Assad*. <http://www.jcpa.org/brief/brief4-2htm>. 15.04.2013'te erişildi.